

Sergei Mokritski

Kristlase teekond

Tõeline usk
võidutseb
katsumustes

KRISTLASE TEEKOND

M74 Путь христианина / С.И. Мокрицкий. — М.: Особая Книга, 2012. — 196 с.

ISBN 978-5-9797-0019-9

Autobiograafiline jutustus räägib rasketest katsumustest, mida autor oma eluteel on kohanud, kuna on otsusekindlalt öelnud ära oma usuliste veendumuste muutmisest.

Raamatu leheküljed kannavad lugeja aegadesse, mil mis tahes teisitimõtlemine ei jäänud tähelepanuta ning pälvis ränka tagakiusamist. Hoolimata vabadusekaotusest, surveavaldustest perekonna kaudu ning KGB kasutatud kavalaatest meetoditest, ei kaldunud Sergei Mokritski valitud teest kõrvale. Tema lugu näitab, kuidas ehtne usk ja lootus aitavad jääda kindlaks ka kõige rängemates olukordades.

Mõeldud laiale lugejaskonnale.

УДК 821.161.1-94
ISBN 978-5-9797-0019-3

ББК

84(2Рос)6

Eestikeelne tõlge 2016. a:

Tõlkija Karin Reile

Toimetanud, kujundanud Teet Kalm

Sisukord

Saateks.....	5
Algus.....	7
Minu lapsepõlveulakused.....	9
Pettun religioonis.....	11
Antikristus.....	12
Uus võim.....	13
Okupatsioon.....	14
Meie pere tutvub tõega.....	15
Esimesed sammud tões.....	17
Filipp.....	18
Põrandaalune ring.....	18
Kelle valitsus on Ukrainas?.....	19
Kes teisele auku kaevab, see ise sisse kukkus.....	19
Lahkumine isast.....	20
Kasvan vaimselt.....	21
„Tutvus vintpüssiga“.....	21
Tõrges Makar.....	23
Minu mahalaskmine.....	23
Lahke sõjakomissar.....	24
Täid.....	24
Marusja.....	24
Töörinne.....	25
Malaaria.....	27
Arreteerimine ja jälitamine.....	28
Kohus.....	30
Esimene laager.....	31
Jenakievo.....	32
Edasised katsumused.....	32
Helde Marta.....	34
Keeruline amet.....	34
Valesüüdistus.....	36
Ametist lahtisaamine.....	37
Saun sidepidamiseks.....	37
Vabanemine.....	38
Riskantne ettevõtmine.....	39
Saata välja jäädavalt.....	42
Uus määramine.....	44
Järelevalve all.....	45
Abiellun.....	46
Uus territoorium ja uus arreteerimine.....	47
Miilitsaülem.....	51
Värbamine.....	52
Hruštšovi sula.....	58
Uus arreteerimine.....	58
Uurimine.....	60
Retsidivistist naaber.....	61
Uurimine jätkub.....	62

Kohus.....	64
Tapi korras.....	64
Tšuna.....	65
Piibli päästmine.....	65
Ülemus Jakovlev.....	66
Põrandaalused mälestusõhtud.....	67
Salajased piibliuurimised.....	68
Taišet.....	68
Vihoverka – range režiimiga laager.....	69
Mälestusõhtu vagunis.....	71
Dubravlag.....	71
Vemp ilma tagajärgedeta.....	72
Duell.....	73
Elu esimeses laagripunktis.....	74
Ümberkasvatamise katsed.....	75
Äärepealt türmi.....	79
Tunnistus.....	80
Torn, aga valmis ehitamata.....	81
Küsimused Moskvast.....	81
Ususalgajast lektor.....	82
Surve perekonna kaudu.....	84
Anna lugu.....	85
Lapsed.....	90
Vabanemine.....	91
Kaukaasias.....	92
Tööle Eestisse.....	92
Uued tagakiusamised.....	93
Näidiskohtuprotsess.....	94
Tõsine hoiatus.....	96
Uus pass.....	97
Eestis.....	100
Epiloog.....	101
FOTOD JA DOKUMENDID.....	104
Süüdimõiste kohtuotsus.....	110
Lisa 1.....	123
ÜMARLAUA STENOGRAMM.....	123
Lisa 2.....	147
Ukraina (mõningaid poliitilisi sündmusi aastatel 1917–1920)20.....	147
Lisa 3.....	150
Ukraina (mõningaid poliitilisi sündmusi aastatel 1922–1939).....	150
Lisa 4.....	152
Ukraina (mõningaid poliitilisi sündmusi aastatel 1939–1945).....	152

Saateks

Moskva. 2001. aasta aprillikuu esimesed päevad. Äsja olime naasnud Aja-kirjanike Keskmajast, kus toimus Stalini viimase, 1951. aasta küüditamise 50. aastapäevale pühendatud ümarlaura konverents.[#] Majutuspaigas olid meeled erutusest elektrit ja energiat täis. Isegi pakutud hõrk toit ei suutnud köita. Sergei Mokritski ja Sergei Ravljuk sukeldusid ühistesse mälestustesse. Need mälestused olid Mordva koonduslaagris saadud kogemustest.

Nende vestluse pealtkuulajana olen kibestunud sellest, et puudus salvestamistehnika ja ei jätkunud ka taipu teha jooksvaid märkmeid. Nende ideaalne mälu tõi esile täpsed sündmuste asupaigad, toimumise kuupäevad ja osaliste nimed. Mu hämming oli otsatu.

Sündmused ise olid üks värvikam kui teine. Situatsiooni keerukus ning risk olid pakendatud lustakasse huumorisse ja vürtsitatud võiduka kordamineku ning laagri kagebeelaste tüssamise naudinguga.

Sellises stiilis on Sergei Mokritski pannud kirja oma napid, aga ülipõnevad usuvõitluse juhtumid. Oleks palju nimetada seda kirjutist elulooraamatuks. Selleks peaks raamat olema mitu-mitu korda kopsakam. Pigem on see pisteline eluseikade ümberjutustus aimatava raskusi täis eluloo taustal.

„Kristlase teekond“ lõpetab hetkest, mil ta seitsmekümnendatel koos perega asub elama Eestisse. Mul on olnud õnn järgnevad aastad, kuni Nõukogude Liidu kokkuvarisemiseni, koos temaga osaleda kristlikus teenistuses põrandaalustes tingimustes. Õppisin teda lähedalt tundma kui jäägitult Jumalale pühendunud inimest, kes on valmis teenistuse edu nimel võtma enda peale mistahes vastutust ja riski. Seepärast ei kahtle ma raasugi, et tema raamatus kirjeldatud juhtumid pole fantaasia ega hooplemine. On mitmeid seiku, millest olen kuulnud ka teiste suust. Näiteks ka hulljulgest ettevõtmisest, millest ta kirjutab peatükis „Riskantne ettevõtmine“. Lugu juhtub järgmisel päeval pärast Sergei vabanemist vangistusest. Tema suur soov on enne pere juurde pöördumist kohata oma vangistatud onu ja viia talle veidi vaimset värskendust, mis tal täielikult puudub. Toon siin lõigu tema jutustusest.

Petro Tkatsuki üle peeti kuulutustegevuse pärast teist korda kohut ja ta saadeti eriti range režiimiga laagrisse, mis asus 90 kilomeetri kaugusel paigast, kus mina oma aega istusin. Tolles laagrisüsteemis kohtumisi sugulastega ei võimaldatud, kuid ma tahtsin teda nii väga näha.

Jagasin oma ideed endast vanema venna Petro Hartšiaga. Ta kuulas mind ära ja küsis: „Kas sa ka aru saad, mida sa välja oled nuputanud? Sul tuleb sõita 90 kilomeetrit raudteel, mis on julgeolekuministeeriumi allu-

[#] Vaata lisa 1, „ÜMARLAUA STENOGRAMM, „Operatsioon „Sever“. 50 aastat usklike küüditamisest Siberisse.“ 5. aprill 2001, Moskva“

*vuses, nii et igas jaamas on selle kaastöötajaid rohkem kui raudteeliipreid. Ka vagunis võidakse sind kontrollida. Hoolimata sellest, et oled vaba, võidakse sind uuesti kinni panna. Kas ütled neile, et sõidad kokku-
saamisele onu Petro Tkatšukiga?*

Võtsin kaasa piibliainelist kirjandust, teades, et Petrol seda pole ja ta röömustaks seda saades. Tol hetkel ma ei kujutanud ette, kuidas seda laagris üle anda. Kuid teades, et Jumalal pole miskit võimatut, lootsin, et kõik laheneb hästi. Palusin palves õnnistust ja asusin teele.

On tähelepanuväärne, et kristlane, kes oma elust on 20 aastat veetnud teenimatult karistuspaikades, pole kibestunud tagakusajate, inimkonna ja veel vähem Jumala peale. Ta kirjeldab, kuidas Stavropoli KGB ohvitser küsib temalt mõistmatuses:

„Mokritski, olen sinu elukäiguga paremini kursis kui sa ise. Sa peaksid Nõukogude võimu vihkama iga oma rakuga, kuid ma ei näe seda sinus. Ütle, kuidas see sul õnnestub?“ Vastasin: „See on lihtne. Olen kristlane, see tähendab, Kristuse jünger. Ja ma tahan teda jäljendada. Jeesus rippus postil, kannatas ränki piinu, ent ometi palus ta Jumalat: „Isa, anna neile andeks, sest nad ei tea, mida nad teevad.“

Sergei on jutuvestja, kes oma vaimustuse ja hasardiga tõmbab kuulajaid magnetina. Aga ka tema kirjutised köidavad nii, et raske on lugemist katkestada ja raamatut kõrvale panna. Samas on need tõsielu lood. Tõsise usu-
võitleja lood. Neist on mõndagi õppida...

Silver Silliksaar

2. september 2016, Maaritsas

Algus

Olen sündinud 1928. aasta 27. märtsil Lääne-Ukrainas Volõni oblastis Berestetškovski rajoonis Lobatševka külas. Tol ajal oli Lääne-Ukraina osa Poolast. Minu vanemad olid Ivan Spiridonovitš ja Marfa Trofimovna. Vanaema nimi oli Maria, vanaisa Spiridon suri enne mu sündi.

Emapoolsele vanaisale Trofimile koos vanaemaga avanes võimalus tutvuda minu kui esimese lapselapsega.

Mu vanemad olid keskmiktalupojad, see tähendab, mitte liiga vaesed, aga ka mitte rikkad. Rahvuselt olid nad ukrainlased, usu poolest aga õigeusklikud. Isa vaimulikke eriti ei sallinud, ema suhtus religiooni leigelt.

Lobatševka (ukrainapäraselt Lobatšivka), kus me elasime, oli päris suur küla ligikaudu tuhande taluga. Ka pindalalt polnud see väike, nii et käibel oli kõnekäänd „Berestetško on alev, Lobatševka linn“. Külas oli uhke õigeusu kirik ja katoliku kirik. Olid mitmesugused kauplused, mida pidasid enamasti juudid. See oli alevikuks kutsutud külakeskuses. Peamiselt elasid seal erisuguseid ameteid pidavad juudid. Meie külas elasid ka poolakad, kuid neid oli võrdlemisi vähe. Nemad olid privilegeeritud – jõukad inimesed, kes olid Pilsudski armees võideldes allutanud aastal 1918 osa Ukrainast (vt. Lisa 2). Põhiosa külarahvast moodustasid ukrainlased: talupojad, põllutöölised, kelle seas oli kehvikuid, keskmikuid ja käputäis jõukaid. Oli härrasmõis. Mõisahärra oli rikas, omas palju põllu- ja heinamaad ning metsa. Tema heaks rügas vaesem rahvas, et saada mingitki sissetulekut.

Nagu juba mainisin, kuulus isa keskmikute hulka. Meil oli 4,5 hektarit maad, 1,5 hektarit metsa ja 1,5 hektarit heinamaad. Oli kaks hobust, kaks lehma, neli-viis siga, viis-kuus lammast. Töölisi me ei palganud, saime hakkama omal jõul. Isa vaevas radikuliit, ka süda andis tal endast tunda, nii et ema elu polnud kaugeltki kerge. Ta tegi naistetöid, aga tihtilugu veel ka meestetöid. Kui meie, lapsed, suuremaks sirgusime, jätkus tööd ka meile, eriti kevad- ja sügispäevadel. Tuli pimedas magama minna ja pimedas tõusta.

Minu vend Vassili sündis aastal 1932, õde Olga aastal 1936. Praegu elavad nad Põhja-Kaukaasias.

Kui sain 8-aastaseks, läksin kooli. Olin viiemees, olgugi et pidin lehmakarjas käima ja õekest hoidma. Kool oli seitsmeklassiline ja õppetöö toimus poola keeles. Oli ka ukraina keele tund, kui seda üldse võis nimetada ukraina keeleks. Mis keeles sõnu seal küll oli! Lääne-Ukraina oli oma olemasolu jooksul näinud igat sorti vallutajaid. Kõik see peegeldus ka keeles.

Kool asus meie majast kilomeetri kaugusel, aga sinna jõuda polnud sugugi kerge. Tee oli asfalteerimata ja muutus vihma järel porimülkaks, aga klassi

lubati vaid puhastes jalanõudes ja kalosse meil lastel polnud. Poola keel sujus mul päris hästi, ent kodukeeleks oli meil ukraina keel.

Koolis anti ka usutunde: kolmapäeviti õigeusklikele, reedeti katoliiklastele. Katoliku ja õigeusu vaimuliku vahel käis minu pärast võitlus.

Kuna mul oli poola perekonnanimi – Mokritski –, oli katoliku vaimulikul tavaks öelda: „Panie Mokrzcki, pan jest urodzony polak“. — „Panie proboszcz, ja napewno jestem wyrodzony polak,“ kostsin mina. („Pan Mokritski, oled sünnipärane poolakas“ — „Pan, ma olen saamas poolakaks.“)

„Võidu“ sai õigeusu vaimulik: ta võttis mu kirikusse altaripoisiks. Mäletan, et kõige raskem ja vastikum oli suudelda ta karvast kätt, kui ulatasin talle viiruki-panni.

Käisime terve klassiga kirikus ja palvetasime, et Jumal õnnistaks Poola õitsengut ning et Jumal kingiks rahu ja heaolu. Samuti palvetasime, et Jumal annaks valitsusele pikka iga.

Kool kuulus vaesemate kilda ja õppetöö polnud kuigi heal tasemel, piirdudes tavapäraselt nelja klassiga. Soovisid edasi õppida, tuli võtta vastu katoliku usk. Asi oli selles, et kohustuslik oli vaid algharidus. Kui laps soovis edasi õppida, tuli selle eest maksta. Paraku polnud jõukaid inimesi ukrainlaste hulgas kuigi palju. Kui aga õigeusklikud võtsid vastu katoliku usu, tehti neile keskhariduse omandamisel maksesoodustusi.

Elu tegi raskeks see, et domineeris põllumajandus, puudusid muud tootmisalad, mis oleksid võimaldanud raha teenida ja veidigi elujärge parandada. Põllusaaduste müük andis vähe tulu. Maad ja metsad kuulusid mõisnikele. Nad müüsid maad ülikõrge hinnaga. Siiski püüdsid inimesed maad osta, et parandada see elluastuvatele lastele. Sellistel asjaoludel lükkus haridusesaamine tihtipeale kaugesse tulevikku. Põhiliselt tegid elu keeruliseks pikaajalised kõrgete protsentidega pangalaenud. Ilma laenudeta oli raske majapidamist korraldada, tagajärjeks oli see, et inimesed olid võlaorjuses.

Poolast kandus meieni uudis uuest religioonist – piibliuurijatest. Neid kutsuti lihtsalt „uurijateks“. Nad liikusid jalgratastel ringi ning müüsid usuainelisi raamatuid ja ajakirju. Mäletan, kuidas isa vastas nende pakkumisele: „Pole raha, et osta.“ Seepeale nad kinkisid need. Ehkki isale selline kirjandus tol ajal huvi ei pakkunud, oli ebamugav ära öelda, kui seda tasuta pakuti. Läks aga aega ja see kirjandus saavutaski oma eesmärgi.

Mina olin ema lemmik, aga vend Vassili isa lemmik. Sirgusin ema sarnaseks: ta oli tõmmu, ja minagi olin tume nagu varesepoeg. Vend oli aga sündides ja suuremaks sirgudes rohkem isa moodi heledanahaline. Koolis olin mina priimus, vend aga vedas vaevu kolmed välja. Ta oli varmas ulakusi tegema, nii et ema ei jätnud kasutamast võimalust öelda isale: „See siis on su palju-

kiidetud pojuke!“ Mul oli meeldiv seda kuulda ning ma pingutasin igati, et emal oleks rohkem põhjust osutada minule kui kuulekale ja arukale pojukesele.

Minu lapsepõlveulakused

Mäletan, et kord sai isa ema käest hirmsasti riielda. Asi oli nii: olin 12-aastane ning vanemad sõitsid iga päev vilja koristama või kusagile mujale, mina aga pidin õekese järele vaatama. Aga kuidas küll oleks tahtnud minna koos poistega aega veetma! Kuid õeke ei jäänud kuidagi magama. Kui vanemad õhtul koju jõudsid, kaebasin, et ei saa teda kuidagi uinutatud. Isa lausus naljatamisi: „Oleksid võinud piima sisse samagonni valada, siis oleks ta kiiresti uinunud.“ Isa sõnad jäid mulle meelde ja järgmisel päeval viisin tema „nõuande“ ellu. Kohe hommikul kallasin piimapudelisse samagonni. Siiski taipasin, et palju ei tohiks valada, nii et enda arust lisasin seda mõõdukalt, silma järgi. Üsna pea õeke uinuski ja ma lippasin tänavale poiste juurde. Jooksin tihtilugu tuppa, veendumaks, et ta magab. Vaatan: hingab, tähendab, et kõik on kombes. Käes on juba õhtu, kohe peaksid vanemad koju jõudma, tema aga muudkui magab. Üritasin teda kergelt raputades äratada – aga tema ei tee kuidagi silmi lahti. Vennale ma ei iitsatanudki samagonnist. Vanemad jõudsid koju, aga õde muudkui magab. Ema küsib, kas Olga uinus juba ammu. Mina kosten: „Allas äsja enne teie kojujõudmist.“ – „Kas sa teda ikka söötsid?“ – „Muidugi.“ Nii et ta ärkas alles järgmisel päeval lõuna hakul. Möödus veidi aega, kuni olin veendunud, et temaga on kõik korras, ja rääkisin siis vanematele ära, kuidas kõik oli. Ema käest ma teadagi just kiita ei saanud. Aga isa sai oma nõuande pärast hirmsasti sugeda.

Ehkki õppisin kooli hästi ja olin nii mõnegi õpetaja lemmik, kippusin tegema tõsiseid koerustükke. Arvati, et ma lausa tõmban pahandusi ligi. Küllap on kõigile tuttav ütlus „Esimesel aprillil ei saa kedagi uskuda“. Ja kui petetu küsib, miks sa teda alt vedasid, saab ta vastuseks: „Kas sul on läinud meelest? Täna on 1. aprill“, ja kõigil on lõbus. Ja nii lähengi kooli direktori juurde (ta oli poolakas ja me vestlesime poola keeles) ning teatan talle: „Pan direktor, teie poeg Zbõšek läks koos teiste lastega jõe ja uppus.“ Ta tormas jõe äärde, leidis eest elusa ja terve poja, haaras ta sülle, tõi minu juurde ja ütles: „Kas näed?“ Läks aega, enne kui mõistsin oma 1. aprilli naljade tobedust. Sain aru, et on kohatu nõndaviisi nalja teha. Loomulikult olin süüdi.

Meenub selline juhtum: suvel tundide vaheaegadel lähevad kõik lapsed õue, et mürada ja mängida. Meie kooli peahoonele tehti juurdeehitust. Palkseinad olid laotud üles akendeni. Seal oli ka hulk eri pikkusega laudu. Meie õpilased valisime kõige pikema neist, seadsime selle keskkohaga aknaava peale ja istusime kummalegi lauaotsale, hoides lauda tasakaalus. Laua alumine ots pörkus üles, teine ots aga langes alla. Nii käis see vaheldumisi: üks ots üles, teine

alla. Ühel lauaotsal istusid poisid, teisel tüdrukud. Mina istusin poiste poolel, olin kõige otsmine. Kui laskusime alla lausa maapinnani ja tüdrukud olid päris üleval kolme meetri kõrgusel, tulin laualt maha, tasakaal kadus ja tüdrukud kukkusid alla. Juhul kui otsmise tüdruku jalg oleks juhtunud laua alla jääma, oleks luumurd olnud vältimatu. Puht juhuse tõttu lõppes kõik hästi nii temale kui minule. Luumurdu polnud, olid vaid kriimustused. Tüdruk läks direktori kabinetti ja rääkis ära, kuidas asi oli. Seal istus ka õigeusu preester, kel pidi pärast vaheaega meie klassis usutund olema. Direktor käskis tal asja lahendada ja süüdlasi karistada. Süüdlaseks osutusin teadagi mina ja mind ka karistati: pandi tahvli juurde põlvili. Kui preester pöördus klassi poole, oli ta minu poole seljaga. Ta kõndis mööda klassi ja seletas midagi. Ajal, kui ta minu poole seljaga oli – seljal teadagi silmi polnud –, tõusin kükki. Klassi õpilased hakkasid seda nähes otsekohe itsitama. Kohe kui ta end veidi pööras, nägemaks, kas mitte mina klassi ei naeruta – aga pööras ta end aeglaselt, sest oli juba aastates – olin juba põlvili laskunud. Nõnda kordus see ikka ja jälle. Preester kamandas itsitajad enda juurde, tiris neid kõrvust ja laksas neile pinaliga. Mul oli klassis sõber, kes nähes, kuidas preestri talaar mind riivas, näitas mulle märkide keeles, et ma seda servast sikutaks. Ja kui ma sellega hakkama saan, annab ta mulle šokolaadi. Vastasin talle žestidega, et šokolaadi eest ma end ei müü. Siis näitas ta mulle: mis, kas lööd põnnama? See juba puudutas mind. Otsustasin näidata, et ma pole mingi tossike. Kui preester oli nii lähedale jõudnud, et ta talaar mind riivas, haarasin selles kinni, nii et see veidi viltu vajus. Taas purskas kogu klass naerma. Preester vandus tulist kurja. Ahju kõrval lebas puupakk, mille ta haaras ning käskis mul käed üles tõsta, võtta pakk ja seda pea kohal hoida. Sain topeltkaristuse: olla põlvili ja hoida mõlema käega pea kohal pakku. Preester nõjatus leentoolile ja jälgis mind. Pakk polnud raske, ent käsi üleval hoida oli äärmiselt raske. Otsustasin ausalt lõpuni vastu pidada, olles rahul, et saan tõestada sõbrale, et ma pole nõrguke. Kuid samal ajal piinas mind südametunnistus: olin ju lauaotsalt maha läinud ja minu pärast kriimustas tüdruk oma jala. Karistust lõpuni kanda ma ei suutnud, käed muutusid tuimaks ega kuuletund enam mulle. Mõtlesin sellele, et loomulikult olen ma süüdi, kuid direktor poleks mind iialgi nõnda karistanud. „Aga sina preester oled julm ja õpetad, et Jumal piinab patuseid igavesti. See ei saa nii olla,“ mõtlesin endamisi. Seepeale viskasin paku tooli alla, millel preester istus, tõusin jalgele ja jooksin välja, jättes portfelli klassi. Oodanud, kuni tund lõppeb, palusin sõpradel mulle portfell tuua.

Jõudsin koju ja isa küsis kohe: „Millega sa seal koolis hakkama said? Direktor kutsub mind enda juurde. Räägi kõik ausalt ära. Seal räägitakse mulle nagunii. Kui räägid tõtt, võtan seda karistamisel arvesse.“ Rääkisin kõigest üksikasjalikult. Preester oli kaevanud minu peale direktorile ja palunud mind rangelt karistada. Direktor käskis ühel õpilasel minna mu isa juurde ja teatada,

et tal tuleb tulla direktori juurde. Tüdruk jõudis isa juurde varem, kui mina koju jõudsin. Sellepärast isa teadiski sellest juba enne minu saabumist. Direktori juurest saabudes ta polnudki eriti halva tujus ega karm. Preestri kohta ei öelnud ta suurt midagi, põhjus oli ehk selles, et ta neid eriti ei sallinud. Kuid selle eest, et ma lauaotsalt ära tulin, tegi ta mulle korraliku peapesu, öeldes, et enne, kui nii teha, oleksin pidanud tagajärgedele mõtlema. „Hea, et nii läks. Oleks võinud ka teisiti minna. Mis sa arvad, mis oleks võinud juhtuda?“ – „Tüdruk oleks võinud kondid murda.“ – „See on hea, et sa aru saad, aga sellele oleksid pidanud enne mõtlema.“

Pettun religioonis

Juba lapsest peale oli religioonil kindel koht mu elus. Nagu paljudel, samastus see mulle õigeusuga. Mainisin juba, et koolis õpetati kahte usundit: õigeusku ja katoliku usku. Kuid mu vanemad olid õigeusklikud ja preester kutsus mind altari juurde abiliseks. Mul tuli osaleda arvukatel kombetalitustel. Näiteks on õigeusus selline püha nagu esivanemate päev. Meil Lääne-Ukrainas toimus see nõnda: valmistati pirukaid, vorsti, praeliha, värvitud mune, kohupiima ja võisaiu. Kõik see tassiti surnuaeda esivanemate haudadele, kuhu laotati kate – isekootud jämedast lõuendist lina –, millele kõik valmistatu surnute jaoks välja laoti. Mööda surnuaeda liikus protsessioon eesotsas preestri, diakoni ja lauljatega. Koos nendega kõndisin ka mina. Minu osalus seisnes hoolitsemises, et viiruk viirukipannil alaliselt põleks ja meeldivat lõhna levitaks. Kui preester vajas teist vaba kätt, andis ta viirukipanni minu kätte. Kontrollisin seda ja andsin selle vajalikul hetkel tema kätte. Iga kord viirukipanni ulatades suudlesin ta kätt. Kui protsessioon jõudis haua juurde, küsis preester sugulastelt, kes siia on maetud. Nad ütlesid, kas see on mees või naine, ja nimetasid surnu nime. Kui preester oli poollauldes öelnud: „Rahu olgu Jumala orjal Ivanil (või orjataril Stepanal, Jevdokial või Marial)“, venitas koor kolm korda „Issand, ole armuline!“. Panin tähele, et kui suguselts oli vaesevõitu (need inimesed ise polnud aastaid söönud seda, mida nad pühalikuks sündmuseks valmistasid), siirdus protsessioon kähku teise haua juurde. Kui teise haua üle oli laotatud uhke kate, millel olid rikkalikud hõrgutised, esitas preester esmalt samasuguse küsimuse ning lisaks ka täiendavaid küsimusi: kas kadunuke oli sügavalt usklik? kas ta oli helde käega? kui tihti käis ta kirikus? Itk sellise haua kohal kestis kokku vähemalt kakskümmend minutit. Sedaviisi toimus siis visiit surnud esivanemate juurde. Kuhu läks kogu see kraam koos linadega? Kirikuvanemate ja vennaste (nõnda kutsuti ustavaid õigeusklikke, kel oli kiriku ees hoolitsemise kohustusi) juhendamisel ladusid abilised pruukosti vankrile ja vedasid selle hoonesse, mida kutsuti vahikojaks. Seal sorteeriti kogu see kraam ja jagati hiljem omavahel. Teadagi läks lõviosa preestrile, edasi kirikuvanematele ja samal viisil edasi vastavalt auastmele.

Selle püha ajal istusid kiriku ümber vaesed ja näljased, kel puudusid iga-sugused elatusvahendid. Neile ei pudenenud mitte midagi sellest, mida leidis vahikojas. Külaelanikud teadsid seda, sest nad tõid neile eraldi toitu, kes mida sai. Sellest kõneldi salamisi. Kirikut ja kirikuteenreid peljati avalikult arvustada. Kardeti siiralt Jumalat ja räägiti: „See asi ei puutu meisse.“

Meie noorel preestril oli tütar, minu klassikaaslane. Tal läks õppimine kehvasti. Preester palus, et ma tüdrukut õppetöös abistaksin. Üritasin teda aidata, käisin isegi nende pool kodus. Ta oli väga hellitatud ja laisk. Mõnikord kirjutas ta valmis koolitükid minu pealt lihtsalt maha. Sel preestril oli ka oma majapidamine: lehm ja sead. Nii et kui pärast eelmainitud jagamisi toidud kauaks seisma jäid ja ussitama läksid, toitis ta nendega sigasid. Nägin seda oma silmaga. On ilmselge, millise mulje võis mulle poisieas jätta õigeusk ja religioon üldiselt.

Antikristus

Kui natsid meie Lobatševka külast taganesid, taastus Nõukogude võim. Mitte kaugel meie külast peatus rindejoon kuuks-paariks, täpselt ei mäleta. Meid evakueeriti rindejoonest kaugemale. Isale oli juba määratud armeeteenistusest keeldumise eest kümme aastat vangistust. Esimene või teine kiri tuli temalt juba laagrist. Ümbrikke tol ajal ei olnud, kirjad volditi kolmnurkadeks. Vastuse isale kirjutasin hariliku pliiatsiga. Kuid polnud midagi, millega kirjale aadressi kirjutada – meil polnud ei tinti ega tindipliiatsit. Lähedal elas aastates preester meie külast. Arvasin, et tal peaks olema vähemalt tindipliiatsit. Astusin tema poole sisse, kui ta parajasti luges suures formaadis evangeeliumi. Tervitasin, aga ta ei vastanud mulle enne, kui oli peatüki lõpuni lugenud. Seejärel pani ta raamatu kõrvale ning alles siis teretas ta mind ja küsis, mis mul mureks on. Rääkisin asjast. Ta ütles, et tal on tint ja sullepea. Kirjutasin kirjale aadressi ja tänasin. Ta päris, kus mu isa on. Kostas, et ta on Gorki oblastis vangilaagris, et ta mõisteti süüdi keeldumise pärast teenida armees ja sõdida ning talle määrati kümme aastat paranduslike tööde laagrites. Sel teemal ei öelnud preester sõnakestki. Ent ta esitas mulle ühe küsimuse: mis ma arvan, miks bolševikud sakslased välja ajasid? Avaldasin arvamust, et küllap olid neil paremad relvad. „Ei, bolševikud tunnustasid vaimulikkonda ning meie vaimulikud läksid Moskva ja Stalingradi all lahinguväljale ja õnnistasid võidukaid vägesid ristiga. Vaat seepärast sakslased välja aetigi.“ Ma ei kostnud talle seepeale midagi, ehkki tollal oleksin võinud seda juba teha. Tänasin teda veel kord sullepea ja tindi eest ning lahkusin. Selle preestriga kohtusin veel kord aasta või kaks hiljem. Jõudis kätte aeg saada pass ning mul oli tarvis sünnitunnistust. Tol ajal olid sünnikannete raamatud kirikutes. Polnud midagi parata, tuli minna preestri juurde ja küsida tõendit sünnikande kohta. Astusin taas

tema korterisse, sest kiriku olid sakslased purustanud. Ta oli mind vastu võttes turris ja küsis taas, mis mul mureks on.

„Mul on tarvis pass saada ja vaja on tõendit sünnikande kohta. Mulle öeldi, et sünnikannete raamatud on seni veel teie käes.“ – „Jah, need on minu käes, aga sulle ma tõendit ei anna. Miks? Sa ütlesid Kristusest lahti ja oled niisiis antikristus.“

Mõistsin. Ta juba teab, et olen Jehoova tunnistaja. Siis küsisin:

„Kas teil Piibel on?“

„On,“ kostis tema.

„Seda tuleb Piibli põhjal otsustada, kes meist on antikristus – teie või mina.“

„Emand, ära anna talle Piiblit“ – emand oli juba valmis seda mulle ulatama – „Mida sa minu kohta tahad öelda?“

„Aga seda, et Poola ajal laulsite „Jumal, õnnista Poolat“. Kui tulid sakslased, lauldi kirikus „Kristus on üles tõusnud“. Aga bolševikud ajasid sakslased välja, sest teie jutu järgi tunnustasid nad vaimulikke ja need omakorda õnnistasid võidukaid vägesid ristiga. Tähendab, kust tuul, sealt meel. Kas pole nii?“

Uus võim

Aastal 1939 toimusid suured muutused. Läänest ületasid Poola piiri sakslased, idast venelased. Nad jagasid riigi omavahel. Selgus, et jääme Nõukogude Liidu territooriumile (vt Lisad 3, 4).

Poola ajal tehti vähe propagandatööd, seda eriti külas. Ajalehed ja ajakirjad praktiliselt ei jõudnud tavalistesse ukraini küladesse. Soovist mingilgi moel ühiskonna elus osaleda moodustati ringe. Mulle meenub noortering poolakeelse nimetusega „Kolo Mlodiezy“ („Noortering“), kuhu kuulus ka mu isa. Oli ka teine ring nimega „Spolem“ („Üheskoos“). Nõukogude võimu saabumisega hakkas elu meie külas tormiliselt muutuma. Algas see sellest, et Nõukogude armeed tervitati leiva ja soolaga kui vabastajat panide Poola alt. Noored tulid tänavatele rahvariietes, lilled käes. Saabusid ju omad nii verelt kui usult. Koolides ilmus vanematasse klassidesse komsomol, noorematesse pioneeriorganisatsioon. Mu vanemaid ja ka mind köitis nõukogude ideoloogia: üleüldine võrdsus, inimene on inimesele sõber, seltsimees ja vend – mitte härra, aga seltsimees, ligimeste kaitsja. Kõigi maade proletaarlased, ühinege! Meie pere võttis need ideed varmalt omaks. Astusin pioneeride ridadesse, et võidelda Lenini, Stalini ja komsomoli ürituse eest ning kommunistliku tuleviku kindlustamise nimel. Isast sai agitaator. Tekkisid nõndanimetatud kümnesed: ühele agitaatorile määrati kümme talu. Pidulikult väljakuulutatud põhimõte, et inimene on inimesele sõber, seltsimees ja vend toimus üsna üürikest aega. Tasapisi leidis aset teisiigi muutusi. Suleti kirik. Preestrid läksid laiali. Hakati

tõstma makse, mis raskendas meie niigi rasket elu veelgi. Kõik see oli ettevalmistus kolhoosiks: anna ära oma maa, anna kolhoosile ära hobused, vankrid ja saanid ning muud põllutööriistad. Mine kolhoosi tööle, töötad ära oma normipäevad ja saad palka, aga võib-olla ka ei saa, kui võtad näiteks kolhoosist hobuse aiamaa kündmiseks või turule sõitmiseks. Kui kolhoosis on midagi külvatud, siis normipäeva eest saad midagi saagist, sõltuvalt sellest, palju on kogutud (grammides päeva kohta). Ent inimesed olid harjunud omandiga, kas või piskuga, nüüd aga tuli täielik pööre: kirjuta vabatahtlikult avaldus, astu kolhoosi ja sulle öeldakse, mida pead sellest, mis sul on, andma kolhoosile. Pärast aga saad seda, mida sulle kolhoosist jagatakse. See, et inimene peab avalduse vabatahtlikult kirjutama, kujunes suhteliseks mõisteks. Pigem sai vabatahtlikkusest sunniviisilisus.

Aeg-ajalt läks asi absurdiks. Kohalikud võimud, kes soovisid rajooni- või oblastivõimude ees kannuseid teenida, veendes neid aktiivses kolhooside asutamises, teatasid, et õhtul näidatakse klubis tasuta kino. Kuna Poola ajal polnud inimestel filmidest aimugi, seda enam tasuta filmidest, oli saal puupüsti täis. Filmi lõppedes ukсед suleti ja lavale tassiti lauad, mille taha istusid sekretärid, kellel olid valmiskirjutatud avaldused kolhoosi astumiseks. Tuli anda vaid allkiri. Edastati teade: „Nüüd, seltsimehed, hakkab toimuma kolhoosi astumine. Astuge ligi ja pange end kirja.“ Mõistes, milles asi, hakkasid mõned taanduma uste poole. Seal aga seisid juba ees löömamehed, käised üles kääritud. Küsiti: „Kuhu nüüd? Mine ja kirjuta alla!“ Hoope anti sinna, kust sinikaid näha polnud. Siis voogas rahvas tagasi laudade juurde. Sealt kõlas: „Seltsimehed, ärge häbenege, nii ei saa töötada. Pange kõik end kirja.“ Kui rajoonides ja oblastis sellest „eesrindlikust meetodist“ teada saadi, annulleeriti allkirjastatud avaldused.

Poola ajal lõpetasin algkooli neli klassi. Uue, Nõukogude korra alla minnes nägi haridussüsteem ette, et kõik õpilased lähevad klass allapoole. Nii tuligi mul veel üks aasta õppida neljandas klassis. Ehkki õppetöös toimusid muudatused (kas toimusid?), olin ikka viiemees. Hakkasin pioneeriks punase kaelarätiga ja kirjutasin avalduse komsomoli astumiseks. Aga mulle öeldi mu nooruse pärast ära. Esinesin kõigil riigipühadel kõnedega kommunismiidee toetuseks. Isa astus vabatahtlikult kolhoosi, oli seal brigadir ja agitaator, mina olin talle selles jõudumööda abiks. Paraku elu kolhooside asutamise ajal mitte ei paranenud, vaid läks hoopis raskemaks. Teha polnud midagi, tuli ära kannatada. Seda kõike tegid omad, mitte panid.

Okupatsioon

Juunis 1941 ründas Saksamaa Nõukogude Liitu, nii et juba sõja teisel päeval, see oli esmaspäev, olid sakslased meil kohal. Lääne-Ukrainas oli kõne-

käänd „Kiiresti tulid ja kiiresti läksid“. Arvasin, et Punaarmee tuleb kiiresti tagasi, seepärast hoidsin oma punase kaelaräti alles.

Avati kirikud, toimus teenistus. Lauldi „Kristus on üle tõusnud“, kuna Hitleri saabumist võrreldi Jeesus Kristuse ülestõusmisega. Mul on see päev selgelt meeles.

Kohtasin üht eakat õigeusklikku naist, kes tuli parajasti kirikust. „Kristus on üles tõusnud“, sõnas ta mulle väljakutsuvalt. Olin hämmingus, sest sel aasta-ajal ei tervita keegi teisi nõndaviisi, ega vastanud midagi. Siis haaras ta mul kõrvast nii ägedalt, et rebis selle katki, ja kisendas: „Ah et sina, kommunist, ei tea, kuidas vastata! Nüüd saad teada!“

Meid hakati veenma, et alanud on uus elu. Näljarotid on läinud ja ilmunud on peremehed, kes õpetavad meid õigesti elama. Õpetada ei saanud nad meid kuigi kaua – aastast 1941 aastani 1944. Siiski jõudsid paljud arusaamisele, et kommunismil ja fašismil on palju ühist. Elu okupatsiooniajal muutus täieti väljakannatamatuks: kõik võeti ära, kõik rüüstati. Võidu heaks, rinde heaks.

Juba esimestest päevadest saadik hakkasid natsid tegutsema käsikäes ukraina rahvuslastega (vt Lisad 4, 5). Berestetško rajoonikeskuses andsid viis sakslast kohalike õigeusu vaimulike juuresolekul kogu hiilguses vande, käsi Piiblil, olla võimuesindajad ukraina rahva hüveks. Politseinikeks olid eranditult ukraina rahvuslased. Nad olid sakslastele ustavad ja täitsid kõrvalekaldumatult kõik võimukandjatelt tulnud käsud. Võimud kuulutasid välja eriolukorra – komandanditunni. Need, kellele satuti peale enne päikesetõusu, lasti kohapeal maha. Sama toimus pärast päikeseloojangut. Meie Lobatševka külla rajati geto, kuhu aeti juudid meie külast ja naaberküladest. Nende valvamise ja kokkukogumises osales Ukraina politsei. Kindlaksmääratud ajal kaevati kraav ja lasti getost kogutud juudid tervete peredena maha. Kraavi mahalastud kaeti mullaga, mis veel mitu päeva liikus, sest seal oli veel elavaid.

Kui Saksa armee vallutas Kiievi, jätsid ukraina politseinikud teenistuse, läksid ära metsa, jäädes illegaalseks, ning asusid ründama sakslasi ja pidama nendega partisanisõda. Kirjutati loosungid „Surm Hitlerile ja Stalinile!“.

Meie pere tutvub tõega

Sel Saksa okupatsiooni perioodil toimusid meie pere elus pöördelised muutused. Naaberküllast Dõkovinast sõitis isa juurde tuttav „badatš“ (nii kutsuti tol ajal piibliuurijaid ehk Jehoova tunnistajaid). Ta vestles isaga ligikaudu kolm tundi. Kui ta järgmine kord kohale sõitis, kutsus isa ka mind kuulama. Nende vestlus ei pakkunud mulle kuigivõrd huvi, ja ma läksin küla peale omavanuse sugulase poole. Seal ühinesid meiega kaks naaberküla poissi. Need olid sellesama Jehoova tunnistaja pojad, kes meie poole oli sõitnud. Need poisid kutsusid mind enda poole lõunale. Pärast lõunasööki võtsid nad välja

Jehoova tunnistajate välja antud raamatu „Jumala kannel“ ja näitasid, kuidas nad seda uurivad: üks esitas küsimusi, teine pani vastuse kirja. Nende isa pöördus minu poole: „Kas näed, kuidas lapsedki suudavad õppida Jumala sõna?“ Vastasin seepeale, et mis neil viga, neil on ju raamat ja veel palju kirjandust, minul aga mitte midagi. Ta lausus: „Ka sinul on. Mine koju ja vaata vanemate voodimadratsi alla.“ See riivas mind ja ma mõtlesin: „Miks mina ei tea, mis meil kodus madratsi all on, tema aga teab?“

Lahkusin nende juurest ja jooksin koju – 2 kilomeetrit. Jõudsin kohale ja vaatasin otsekohe madratsi alla. Hämmastav, kuid madratsi alla oli peidetud piibliainelist kirjandust. Tol ajal oli seda nähtaval hoida ohtlik. Oli aasta 1941, olin 13-aastane.

Ma lausa neelasin neid raamatuid. Kui mind keelati, ronisin voodi alla ja lugesin salaja. Mind ei osatud sealt leida. Et mind lugemisest eemale tõmmata, sundis ema mind just nimelt midagi tegema, õekese järele vaatama.

Sest ajast saadik püüdsime isaga viia oma elu kooskõlla nende värskete teadmistega, mida piibliainelisest kirjandusest ammutasime. Isal oli raskem, sest ta jõi ja suitsetas. Mäletan, kuidas isa korduvalt põletas ära kõik suitsetamisega seonduva (tubaka, plotskipaberi ja isegi ilusa karbi, kus ta hoidis tubakapuru), kuid hakkas hiljem taas suitsetama.

Minul oli kergem: joomiseks olin veel noor ja suitsu ma ei tõmmanud. Ema meie piibliuurimist just ei toetanud, kuid ka ei seisnud sellele vastu.

Tol ajal hakkas Piibli tõe vastu huvi tundma veel üks pere meie külast. See oli külas hästi tuntud Tihhon Plijitšuki pere. Varem oli Tihhon ateist ja kolhoosi esimees. Nagu mainisin, oli ka minu isa varem agitaator ja brigadir. Külarahvas rääkis, et näe, olid kommunistid, nüüd aga hakkasid „badatšideks“.

Meist kolme kilomeetri kaugusel naaberkülas Dõkovinas oli Jehoova tunnistajate kogudus. Ent sinna uurimisele minna isa ja Tihhon ei saanud, sest neid jälitati. Jehoova tunnistajatesse suhtuti äärmiselt vaenulikult. Juhtus, et tuldi koju uurima, kas seal on ikoone. Kui neid polnud, sunniti üles panema. Esines juhtumeid, kus keeldumise pärast tapeti.

Olid rasked ajad ja inimesed võtsid sõnumit kuningriigist kuulda. Kristlikud õed kuulutasid tublisti ja nende ümber kogunes mõnikord ligi paarkümmend inimest kuulama. Õed ütlesid mulle: mine inimestega kohtuma, sa oled meil vapper vend. Aga mina olin kõigest 15-aastane. On ime, kuidas ma kuulutamisega hakkama sain.

Tol ajal polnud mu isa enam kodus. Pärast Nõukogude väggede tagasitulekut mõisteti ta keeldumise pärast teenida Punaarmees kümneks aastaks vangi. Aga Tihhoni võtsid taanduvad sakslased endaga tööjõuna kaasa. Vendadest jäin külasse järele ainult mina, teismeline. Õdesid aga aina lisandus meie

gruppi. Käisime koos, korraldasime uurimisi. Uurimised olid omamoodi, sest tol ajal ei saanud me regulaarselt kirjandust, hankisime seda, kust aga saime. Meie koosolekud põhinesid Piiblil, õppisime salme ja terveid peatükke pähe.

Esimesed sammud tões

Kord läksin kuulutustööle koos noore neiu Jankelinaga, kes ka ise oli alles hiljuti hakanud Piiblit uurima. Ta oli minust kaks aastat vanem ja väga ilus. Austajatest tal puudu polnud. Ta palus, et läheksime kaugemale meie külast. Kõndisime kümmekond kilomeetrit järgmise külani ja jõudsime äärmise majani. Ütlen talle: „Kas alustame kohe esimesest majast?” Tema paneb ette: „Alustame kolmandast.” Jankelina kartis kohata tuttavaid, oli ta ju tuntud kogu rajoonis. Ja mis juhtus? Koputasime selle maja uksele ja meile avas tütarlaps, kes hüppas Jankelinale kaela, hüüdes: „Kui tore kohtumine! Kuidas sa meie kanti sattusid? Milline kohtumine!” Mu kaaslanna läks kõrvuni punaseks ega saanud sõnagi suust. Meid kutsuti sisse. Otsustanud Jankelinale appi tulla, sõnan perenaisele: „Nüüd õpib teie tuttav Jankelina Jumala sõna Piiblit, kus räägitakse, et seda head sõnumit peab kuulutatama maa äärteni, kaasa arvatud teie külas. Meie aga valisime teie maja teadmata, et kohtame tuttavaid. Küllap tõi meid siia ingel, et hea sõnum jõuaks ka teie, noore neiuni. Me oleme Jehoova tunnistajad. Minu nimi on Sergei, aga oma kaaslast ma tutvustama ei hakka, näen, et olete head tuttavad. Soovime pöörata teie tähelepanu mõnele piiblisalmile, kus räägitakse Jumala kuningriigist, mille eest Jeesus käskis palvetada. Küllap on teile tuttavad sõnad: „Sinu kuningriik tulgu. Sinu tahe sündigu nagu taevas, nii ka maa peal.” Just selle kuningriigi kehtestab Jumal varsti. Jankelina, loe selle kohta ette kirjakoht Taaniel 2:44 („Nende kuningate päevil rajab taeva Jumal kuningriigi, mida ei hävitata iialgi. Seda kuningriiki ei anta ühelegi teisele rahvale. See purustab ja hävitab kõik need kuningriigid, aga ise püsib igavesti.”). Jankelina luges piiblisalmi ette. Äkki kõlas koputus ja sisenesid kolm noormeest, kes samuti paistsid olevat Jankelina tuttavad. Nüüd läks mu kaaslanna täieti ähmi täis. Küsimusi tuli robinat: kuidas me siia sattusime? Meil tuli selgitada otsast peale. Nõnda siis kordasime oma esitlust koos vastavate piiblisalmidega, mida Jankelina ette luges. Nad kuulasid meid tähelepanelikult, ehkki küsimusi ei esitanud. Mind silmitseti altkulmu.

Väljusime majast ja tänaval lausus Jankelina otsustavalt: „Nüüd valima ei hakka, käime kõik majad järjest läbi.” Võtsime suuna oma küla poole ja pöörduksime esimese ettejuhtuva maja juurde. Õhtuks naasime koju suure vaimus-tusega. Jankelinast sai hiljem meie kristlik õde, kes jäi elu lõpuni ustavaks.

Filipp

Tahaksin rutata veidi ette ja rääkida juhtumist, mis on seotud bendeeralastega. Dõkovina kogudusse saadeti mälestusõhtut juhatama vend nimega Filipp. Varsti asus vend koduteele, aga koju ta ei jõudnudki. Algasid otsingud ning karjased leidsid noore venna metsast jäärakust tapetuna ja okste alla maetuna. Vennad sõitsid talle järele, tõid vend Pavel Panasjuki majja ja matsid ta aeda maha.

Saanud selles teada, tulid bendeeralased vendi ähvardama, et kui nad surnukeha välja ei kaeva ja sinna kohta tagasi ei vii, kust selle võtsid, lõpetavad kõik jäärakus. Käsu täitmiseks anti mingi aeg.

Naastes sattusid bendeeralased vendadele peale, kui nad parajasti põlvili palvetasid. Hakati aru pärima, miks käsku pole täidetud. Vastuseks kõlas:

„Me ei saa seda teha.“

„Sel juhul lõpetate kõik seal!“

„Milles meie süüdi oleme? Tegime vaid seda, mida surnukehaga tegema peab. Liiatigi oli ta meie vend!“

Pärast seda vestlust peksti vennad vaeseomaks, kuid jäeti rahule.

Nõnda siis puhkabki meie kallid vend Filipp seniajani aias ja ootab Jeesus Kristuse häält: „Filipp, tule välja!“ (Johannese 5:28, 29).

Põrandaalune ring

Nii meie pere kui Plijitšuki pere õppis Piiblit ja Vahitorni igaüks omas kodus. Mina aga hakkasin käima Dõkovinas piibliringis (nõnda kutsuti meie kandis gruppi). Uurimas käis kuni 15 inimest. Koguneti õhtul, kui oli juba pime, ja mõnikord uuriti kella kaheni öösel, aknad korralikult kinni kaetud.

Kuidas me uurisime? Uurimine kestis kaks tundi. Tollal ei olnud Vahitornis küsimusi.

Igaüks koostas neid ise kodus ja andis ringi sulasele, kes paremad uurimiseks välja valis. Ajakirja artikkel võeti läbi kahe uurimiskorraga.

Need olid rasked ajad. Alles enne koitu lahkusime hiljukesi eri suundadesse. Minul oli eriti raske, sest mul tuli minna Dõkovina külasse vend Petro Tkatšuki poole õhtul pimedas kaks kilomeetrit läbi metsa ja siis läbi juurviljaaedade. Varahommikul tuli taas pimedas koju naasta. Olin siis kõigest 14-aastane.

Mäletan, et kuulsin läbi metsa minnes igasugu häáli ja praksatusi ning mind haaras selline hirm, et juuksed tõusid peas püsti ja jalad keeldusid liikumast. Siis peatusin, võtsin mütsi peast ja palvetasin. Kahe-kolme minuti pärast oli

hirm kuhugi haihtunud ja olin valmis röömust rōkatama. Juba siis tajusin palve väge. Kogesi seda läbi metsa minnes kaks-kolm korda.

Hämmastav, et kõik see on mul elavalt meeles, otsekui oleks toimud eile. Meenuvad ka ajakirjad Vahitorn, mida uurisin. Minu esimene ajakiri oli „Його війна“ („Tema [Jumala] sõda“), mis põhines 2. Ajaraamatu 20. peatükil.

Kelle valitsus on Ukrainas?

Meie pere vaimne kasv toimus rasketel aegadel. Bendeeralased peksid mu isa selle eest, et ta keeldus õppimast sõjapidamist. Mind peksti selle eest, et keeldusin õppimast selgeks kuulipilduja ehitust. Valmistuti sõdima Ukraina iseseisvuse eest. Selleks oli vaja sõdureid välja õpetada. Valmistati ette isegi ratsaväge, koguti mehi koos hobustega. Kästi teha puidust vintpüssid, mida õppuste ajal kasutati.

Tollal oli ametlik võim sakslaste käes, ukrainlaste liikumine võitles «вільну Україну» eest, bendeeralastel ja poolakatel olid omad huvid. Päevaajal valitsesid sakslased koos poolakatega, öösel bendeeralased. Nii ühed kui teised viisid kaasa kõike, mida aga said, ja peksid inimesi. Paistab, et selline olukord valitses kogu Lääne-Ukrainas.

Säärastes oludes jätkasid vennad kuulutamist ja üksteise abistamist. Jehoova toetas ja õnnistas neid. Olen veendunud, et ilma abita ült poleks me pere suutnud vaimselt kasvada ja tugevneda. Pärast pikki arupidamisi ja kõhk-lusi jõudsimisega veendumusele, et oleme leidnud tõe, mis sisaldab kindlal alusel lootust. Seda on vaja tugevdada, selle eest tuleb võidelda. Ja üsna pea tuligi seda tegudega tõestada.

Kes teisele auku kaevas, see ise sisse kukkus

Soovin tuletada meelde, kuidas vaimulikkond meisse Jehoova tunnistajate suhtus. Toon ühe juhtumi.

Dōkovina küla õigeusu kiriku vaimulik ühes kirikuvanemaga teatas Berestetško rajooni sandarmeeriesse, et nende külas on kommunistid, kes rahvast agiteerivad. Avaldusele lisasid nad nimekirja meie vendadest – Jehoova tunnistajatest.

Sandarmeeria ülem, keegi ohvitser Kaljuba koos tõlgiga, kes oli poola sakslane, sõitsid Dōkovinasse, et vabastada külarahvas kommunistidest.

Arreteeriti kõik nimekirjas toodud vennad. Neil oli külas palju sugulasi, kes polnud Jehoova tunnistajad, ning need tõstsid kära. Ent neile ei pööratud keegi tähelepanu, olid ju avalduse taga autoriteetsed isikud.

Kommunistidega õiendati karmilt arveid: kohtuotsus tuli viia täide kohapeal. Kuid enne seda suleti vennad kartsa, sest kätte oli jõudmas lõunaaeg.

Tõlk läks oma tuttava, poola sakslase Kirshneri juurde, kes oli Dõkovinas kooliõpetaja. Kirshner imestas, kuidas see nende juurde külasse on ilmunud. Seepeale rääkis tõlk tuleku põhjusest: viia läbi puhastus. Kirshner imestas:

„Puhastus kellest?“

„Kommunistidest.“

„Meil pole kommuniste.“

„Kuidas ei ole? Vaat siin on nimekiri“, ja ta ulatas selle Kiršnerile.

„Need pole mitte kommunistid, vaid usklikud, head inimesed.“

„Seda arvad sina, aga preester ja kirikuvanem kinnitavad teist.“

„Mida te nendega teete?“

„Pärastlõunal laseme maha.“

„Sa ei või lasta sel sündida!“ hüüatas Kirshner.

Tõlk nõustus aitama, juhul kui Kirshner ise räägib Koljubaga, ent hoiatas, et Koljuba nalja ei mõista, öeldes: „Kui see on pelgalt su oletus, võib see sulle elu maksma minna.“

Kirshner rääkis isiklikult Koljubaga. Kuulnud asjast, käskis see politseinikul tuua kohale preestri ja kirikuvanema, kes peavad võtma kaasa Piibli. Kui nad kohale jõudsid, toodi sinna ka kartsas istunud vennad. Koljuba pani välja padrunid, mille hulk võrdus vendade arvuga, ning nendest eraldi kaks padrunit preestri ja kirikuvanema tarbeks.

Koljuba käskis preestrit: „Pane käsi Piiblile ja vannu, et need inimesed on kommunistid.“ Preester nägi Kirshnerit, kes tundis Jehoova tunnistajate vastu sümpaatiat, ning taipas, et asi võtab tema jaoks halva pöörde. Ta ei hakanud Piibilil vanduma, vaid langes ohvitseri ette põlvili ja hakkas ta saapaid suudlema.

Siis sai Koljuba aru, mis kommunistid need on, ja virutas preestrile jalaga. Pärast lõi ta teda nuudiga, lausudes seejuures: „Hoopis teid tuleks mul seaduse ja õiguse nimel maha lasta, aga ma ei tee seda, sest ma austan vaimulikuseisust. Kaduge siit!“ Vennad lasi ta samuti vabaks.

Preester ja kirikuvanem jooksid häbist ja hirmust külaelanike kättemaksu ees pakku. Hommikuks olid nad Dõkovinast kadunud.

Lahkumine isast

Aastal 1944 Saksa armee taganes ja tuli tagasi Nõukogude võim.

Venelased kuulutasid välja meeskodanike üldmobilisatsiooni Punaarmeesse. Meestest jäid järele vaid vanakesed ja teismelised nagu mina. Olin tol ajal 15-aastane. Kõik meie vennad, nende hulgas mu isa, olid sõjaväkke kutsutud. Nad otsustasid kindlal meelel säilitada erapooletuse.

Lahkumisel kutsus isa mu enda juurde ja lausus: „Tead, pojake, jätan sind pere eest vastutama. Pea ise tõest kinni ja hoolitse ka teiste pereliikmete eest. Sina ilmselt pääsed mu saatusest, sest arvan, et sõda lõppeb peagi. Ma ei tea, mis minust saab, aga olen kindlalt otsustanud jääda Jehoovale ustavaks: relva ma kätte ei võta. Palveta mu eest.“

Isale ja koos temaga sadadele kohalikele vendadele määrati keeldumise eest teenida Punaarmees kümme aastat vabaduskaotust. Enamik neist kandis oma karistusaja ära Gorki oblastis Suhobezvodnaja jaama lähistel. Kirju saabus sealt harva.

Ei läinud nii, nagu isa arvas: peagi puudutas mobilisatsioon ka mind.

Kasvan vaimsel

Selle ajani käisime kõik me (mina, ema, vend ja õde) koosolekutel, kus osalesid vaid vanakesed, õed ja üksikud teismelised.

Kord pöördus õde Kristina Palitšuk koosolekul õdede poole sõnadega: „Õed, siin on meil mõned teismelised, meie lapsed. Me peame neid õpetama, aga peame neile ka kuuletuma, sest nemad kannavad pükse, meie aga seelikuid.“ Õed andsid meile õiguse koosolekute eest hoolt kanda, sest teisi vendi ju polnud.

Siis arvati, et kui käid koosolekutel ja kuulutad, tähendab, oled Jehoova tunnistaja. Ristimisele ei omistatud esmajärgulist tähtsust.

Püüdsin teenida Jehoovat ja hoolitseda koguduse eest ning palusin Jumalalt tarkust ja jõudu, et suudaksin teistele abiks olla ja ise ustavaks jääda.

„Tutvus vintpüssiga“

Jõudis kätte 1945. aasta. Sõda polnud veel lõppenud ja ma sain sõjakomisariaadist kutse kutse-eelsele õppele. Oli ju mu sünniaasta 1928. Kuulutati välja päev ja koht, kuhu kõik kutse-eelikud kokku koguti. Peale minu oli meie seas ka üks vend naaberkogudusest, Mihail Voitsehovski.

Leitnandi auastmes ohvitser andis käskluse „Nelja kaupa rivvi võtt!“

Mina koos veel viiega oma külast jäime istuma. Ohvitser röögatas: „Mis, kas see teie kohta ei käigi?“ Seepeale jooksid neli meist rivvi, aga viies (Makar Dobranski) jäi koos minuga istuma. Lähedal nurgas seisis ka Mihail. Hirmu mul polnud, tundsin end enesekindla ja rahulikuna.

Siis pöördus leitnant otse minu poole: „Kas see sinu kohta ei käigi?“ Vastasin seepeale: „Mina rivvi ei astu.“ Ta röögatas:

„Seisa Nõukogude ohvitseri ees vähemalt püsti!“

„Ma pole sõjaväelane.“

„Siis seista püsti ealt vanema ees.“

Tõusin püsti ja vabandasin.

„Miks sa rivvi ei astu?“ päris mult ohvitser.

„Olen Jehoova tunnistaja, seetõttu jään erapooletuks,“ vastasin.

Seejärel pöördus ta minu kõrval seisva sama küla noormehe Makar Dobranski poole: „Ja sina oled ka?“ Makar vastas: „Jah.“

Ajal, kui raevunud ohvitser meiega õiendas, ühines meiega ka Mihail.

„Ja kas sina oled ka selline?“ päris talt leitnant.

„Jah,“ vastas Mihail.

See jutuajamine toimus kogu rivi silme all. Ohvitser taipas, et võime teistelegi negatiivset mõju avaldada, ning otsustas meid isoleerida, saates meid edasiseks ümberkasvatamiseks sõjakomissariaati.

Pikemas vestluses leitnandiga ütlesin kuidagi, et mul pole vaenlasi. „Ah et pole vaenlasi? Lähme vaatame, kas sul on vaenlasi,“ sõnas ohvitser.

Meid viidi kütmata ruumi ja kästi ihualasti võtta. Seisime riieteta, nii nagu ema meid ilmale oli toonud. Ruumis oli külm, nii et varsti olime kananahas. Vappusime külmast, sest oli sügis ja ruum kütmata. Tundus, et väljas on soojemgi.

Pöördusin Makari poole: „Makar, kas oled tõsiselt otsustanud?“ Ta vastas: „Jah.“ Siis panin ette: „Vennad, palvetagem ja palugem Jehoovat, et ta annaks meile jõudu katsumustes kindlaks jääda. Palvetagem igaüks omaette.“ Nii me tegimegi. See ei olnud lihtsalt palve – see oli anumine.

Ohvitser heitis kümne minuti pärast pilgu ruumi ja tabas meid palvetamast.

Palve andis meile jõudu: lakkasime külma tundmast, võdin kadus kuhugi. Kogu see kasvatusmenetlus kestis umbes 45 minutit. Mida konkreetselt meilt oodati, sellest me aru ei saanudki. Kuid üks oli selge: seda, mida tahtsid, nad ei saanud.

Hoidnud meid veel veidi sõjakomissariaadis kinni, said ohvitserid aru, et kasvatuslikud meetmed ei mõju, ning otsustasid anda meie asja üle siseasjade ministriumile. Ministriumihoonel asus lähedal. Sinna viis meid sõjakomissariaadi töötaja käsuga viia meiega läbi, nagu nad nimetasid „protseduur „tutvus vintpüssiga““.

„Tutvuda“ me ei soovinud. Meid veendi, meid ähvardati, meid peksti. Kõige enam vist peksti.

Tõrges Makar

Enim sai nüpeldada Makar tema toodud põhjuse pärast, miks ta relva kätte ei võta. Põhjuseks oli see, et Kristus ütles: „Kes relva kätte võtab, see relva läbi ka hukkub.“ Muid argumente tal polnud. Makari ema ja õed olid baptistid, isa vennaga õigeusklikud. Raske öelda, kes Makar ise oli. Ta oli häälestatud sõjaväkke mitte minema. Kui meie Jehoova tunnistajatena keeldusime väeõppusest ja relva kätte võtmast, liitus ta selles meiega. Kuna Makar peale ühe piiblisalmi midagi ei teadnud, arvas julgeolekuministeriumi ohvitser, et ta pole Jehoova tunnistaja ja lihtsalt on võtnud meile sappa. Lootuses, et Makari on võimalik ümber kasvatada, peksti teda teistest rohkem. Tema aga pidas lõpuni vastu.

Minu mahalaskmine

Mõeldes, et mina avaldan Makarile ja Mihailile mõju, otsustas julgeoleku ohvitser mind hirmutada. Kasutades ära mu juriidilist teadmatust, otsustati lavastada minu mahalaskmine. Tookord ma ei teadnud, et enne inimese mahalaskmist peab toimuma arreteerimine, juurdlus, kohus ja süüdimõistmine ning alles pärast seda tuleb otsuse täideviimine.

Mind viidi välja õue, seati puu alla seisma ning minu silme all vinnastati püstol. Ohvitser kamandas: „Ümber pöörd!“

Mõeldes kõigele päeva jooksul toimunule ja leidmata midagi, mille pärast endale etteheiteid teha või millega oleksin toonud häbi Jumalale ja organisatsioonile ning teades täpselt, et mind äratatakse üles, ei pööranud ma selga, vaid ütlesin kindlalt: „Tulista!“

Ta pööras mind jõuga näoga puu poole, ehkki panin vastu. Lõgistanud tükk aega püstoliga ja mõistnud, et etendus tulemusi ei anna, virutas ta mulle püstolipäraga kuklasse. Kaotasin teadvuse.

Kui kaua ma sellises seisundis olin, on raske öelda. Teadvusele tulles oli esimene mõte, mis pähe tuli: „Kas ma olen elus? Mõtlen, tähendab, olen elus.“

Nähes, et tulin meelemärkusele, hakkas ohvitser mind otsekui palli jalga-dega taguma. Hiljem tiris ta mu kabinetti, kus asus mu nina ees püstoliga vehkima. Ütles, et tal tarvitseb vaid kukele vajutada – ja mul on ots käes. Naeratasin. Nähes mu naeratust, karjus ohvitser täiest kõrist: „Ah sa kaabakas veel naeratad!“, lükkas mu nurka ja asus kord vasaku, kord parema käega hoope jagama, kuni mul jalad nõrgaks läksid.

Lahke sõjakomissar

Samasuguseid protseduure viidi läbi ka Makari ja Mišaga. Selle pärast, et me vintpüssiga „sõbraks ei saanud“, saadeti meid taas sõjaväekomissariaati ja asuti vormistama kohtudokumente. Dokumentidele alla kirjutav sõjakomissar soovis meid üle vaadata. Ta silmitses meid pikalt, pärast mida küsis: „Miks te ei taha sõjaväes teenida?“ Vastasin: „Mina olen Jeesus Kristus sõdur. Ja olla samal ajal mingi armee sõdur ma ei saa. Ma ei saa teha samal ajal sõjaväe-ülema ja Kristuse tahtmist.“ Sama küsimuse esitas ta ka Mišale ja Makarile. Saanud sarnase vastuse, ütles ta: „Ma ei võta seda pattu oma südamele ja saadan teid tööfrondile – Donbassi, purustusi taastama. Umbes kuu aja pärast toimub kõigi mobiliseeritute ärasaatmine. Kui see rühm läbi teie küla läheb, liitute nendega. Teate, te kõik olete usklikud inimesed, ja ma usaldan teid. Ärge mõelgegi peitu pugeda. Täpne päev ja aeg teatatakse teile. Olge valmis.“

Täid

Ligi kuu aega viibisime kodus. Makari ema polnud poja keeldumisega rahul ning pidas mind kõiges initsiaatoriks ja süüdlaseks. Ent Makar teatas talle kindlalt, et tegi otsuse ise.

Tegime, nagu kästud. Liitusime rühmaga ja suundusime Volõni oblasti linna Lutskisse. Astusime jala ligikaudu 40 kilomeetrit, kotte veeti vankritel. Seda, palju meid kogu rajoonist oli, ma ei mäleta, arvan, et umbes 30 inimest. Sammusime ilma konvoita, rajooni sõjakomissariaadi esindaja juhtimisel. Meid paigutati poolpurunenud majadesse, põrandal põhk, voodiriideid polnud. Magasime täies rõivais. Sõime, mis igaühel kaasas oli. Mina, tõsi küll, nälga ei tundnud – mul oli kaasas 40-50 kilo küpsetatut-keedetut.

Lutski linn oli kogu oblasti kogunemispunkt. Mõnes rajoonis veel koguti mobiliseerituid, seetõttu venis ärasaatmine enam kui kuu. Selle ajaga õled põrandal pudenesid praktiliselt tolmuks. Me ei vahetanud riideid ega pesnud end, ehk ainult silmi. Nii tekkisid rõivastesse ja eriti veel õlgedesse söödikud – valged ja mustad.

Hiljem ühe usbekiga vesteldes sain nende putukate kohta teada järgmist: valged täid on head, söövad vähe, magavad. Aga mustad on pahad, söövad palju ja muudkui tuiavad ringi. Meil olid ülekaalus mustad, õletolm pakkus neile soodsat kasvupinnast.

Marusja

Saabus aeg ja võimude käsul aeti vagunid jaamas ette. Üks 80-le, teine 40 inimesele. Ühte vagunisse topiti 80 meest, teise naised. Selgus, et mehi on

rohkem, seepärast pandi osa neist naistevagunisse. Mehed olid valdavalt 55–56-aastased, need, keda rindele enam ei saadetud.

Need polnud mitte reisivagunid, vaid mugavusteta kaubavagunid. Magada tuli paljal põrandal, katteks vaid oma rõivad. Kaasa võtsime ka söödikud, kes meile rahu ei andnud.

Meid saatsid Donbassi esindaja, kes oli keskeas mees, ja oblasti esindaja, noor tütarlaps nimega Marusja. Donbassi sõitsime kaks nädalat. Sõitmisest rohkem aega seisime jaamavahedes ja jaamades. Sel ajal hakkas meie saatja Marusja osutama märke huvist minu vastu, hiljem aga tunnistas ta, et ma meeldin talle. Seletasin talle, kes ma selline olen ning et mind viiakse Donbassi keeldumise pärast teenida sõjaväes. Ta lausus, et see pole takistuseks ja kui kohale jõuame, räägib ta juhtkonnaga, et mind pandaks tööle tema abilisena. Siis saame naasta Lääne-Ukrainasse tööle järgmist partiid värbama. Toome inimesed Donbassi, võtame end töölt lahti ja sõidame kas minu või tema vanemate juurde. Abiellume, ta õpib mu usku lähemalt tundma ja võtab selle omaks.

Ta jutustas, kui rasked on olud Donbassis: inimesed nälgivad, kõik on väga kallis. Siis küsisin temalt: „Kuidas lubaks südametunnistus meil agiteerida inimesi sõitma Donbassi tööle, kui seal asjad nii halvasti on? Kodus Ukrainas saaksid nad paremini hakkama.“ Marusja hakkas mind nõusse meelitama: „Sel juhul jää siia ja asu tööle, mina aga sõidan Ukrainasse ning lähen su vanemate poole ja räägin, kui halb elu sul on. Pakun välja enda tegevusvariandi ja küllap nad nõustuvad, nähes su tulevast pruuti. Sulle ju antakse nõusolek, kui armastad.“

Peab ütleva, et see ettepanek oli väga ahvatlev: küll oleks soovinud koju naasta! Ja ka Marusja oli sümpaatne neiu, sugugi mitte paha inimene, kui nõustus mu usku vastu võtma. Ent mind piinasid mõtted: lähetus Donbassi on ju minu tõetee algus, minu usu läbikatsumine. Mulle on avanenud võimalus viia head sõnumit kaugemale. Kas ma tõesti lahkun sellelt teelt ja asun otsima iseenda lahendusi? Kuidas vaatab sellele Jehoova? Kas see on talle meelepärane? Seisku mul ees mis tahes, minul tuleb sellel teel püsida (vt foto 1).

1. Makar Dobranski, Sergei Mokritski, Mihhail Voitsehovski. Novorossiisk, 1945. a

Töörinne

Donbassi jõudsimme 1945. aasta veebruaris. Töö oli väga ränk – 12, vahel ka 14 tundi ööpäevas. Kuupalgast jätkus kahe kommertshinnaga leivapätsi ostmiseks. Leiba anti kaardi alusel – 700 grammi päevas. Esimeseks roaks oli

rassolniku supp, teiseks soolatud tomatid. Peatselt haigestusime malaariasse. Hoolimata sellistest karmidest tingimustest, tulututest vendade läbiotsimistest ja piibliainelise kirjanduse puudumisest, lugesime kolmekesi regulaarselt ainsat Piiblit, mis meil oli, ning arutlesime loetu üle.

Aprilli lõpus saadeti 25 inimest komanderingusse Novorossiiskisse. Nende hulgas olime ka meie kolmekesi: Mihail, Makar ja mina. Seal oli meil kergem: töö polnud nii ränk ja nälg näpistas harvem. Novorossiiskis oli kaks tsemenditehast. Enne sakslaste saabumist Novorossiiskisse, mis käis korduvalt venelastelt sakslaste kätte ja vastupidi, oli neis tehastes palju jahvatuseelset tsementi nimetusega klinker. Kui seda spetsiaalsetes veskites jahvatada, saadakse peenestatud tsement. Makejevka, kust meid komanderingusse saadeti, olid selle jahvatamiseks sobivad veskid. Meid komandeeriti töölisbrigaadi koosseisus, kelle ülesandeks oli laadida see klinker raudtee platvormvagunitele.

Saime need platvormvagunid Donetski raudteeametilt. Ent mitte alati ei jõudnud Donetskist Novorossiiskisse väljunud tühjade platvormvagunite koosseis sihtkohta. Tihtilugu suunati need ümber sinna, kus oli platvormvagunite järele suurem vajadus. Pealegi olid need teise raudteeameti alluvuses. Sellistel puhkudel jäime tööta ja pidime ise endale tööd otsima.

Novorossiisk oli sõjas ränki purustusi saanud, elu oli raske. Algul suveperioodil elasime unarusse jäetud linnapargis telkides. Peagi sai heintest telkides peenike põhupuru, mis oli täis kirpe. Kõik katsed neist lahti saada ebaõnnestusid. Kohe, kui jalg oli paljas, moodustus sellele kirpudest „sokk“ või koguni „sukk“.

Tihti katkes leivavabriku töö tehnilistel põhjustel. Siis jagati meile välja jahu ja me küpsetasime ise lõkkel kakkusid. Kui tööd polnud, oli palk minimaalne. Neil puhkudel sõitsime Kubani (meil oli kaks veoautot), ostsime maisi, jahvatasime selle jahuks ja müüsimise seda pooleliitristes purkides Novorossiiski turul. Tihti võtsid meid kalurid mootorpaatidele appi kilu püüdma. Siis anti meile õhtul veidi kilu. Sellest keetsime midagi uhhaale sarnanevat, kui seda üldse uhhaaks võis nimetada, sest tegelikult oli see keedetud kilu.

Kord läksin näljasena „Väiksele maale“ (millest hiljem kirjutas üksasjalikult Leonid Brežnev oma samanimelises romaanis). Väikseks nimetati seda põhjusel, et see oli pisike poolsaar ühes Musta mere lahes. Sellel oli strateegiline tähtsus Novorossiiski kaitstes. Seal oli olnud väike rühm meremehi, kes hoidsid seda strateegilist punkti enda käes, samal ajal kui sakslased seda igast kandist tulistasid. Seal olid tohutud miini- ja mürsulehtrid. Istusin kaldal ja sirutasin paljad jalad vette. Ilm oli ilus ja vesi soe. Nägin, et madalas vees liigub midagi. Vaatasin tähelepanelikult ja nägin päris pirakat krabi. Mul hakkas suu vett jooksuma ning ma heitsin ta osava liigutusega kuivale maale. Jõudnud koju, leidsin paja, seadsin selle neljale telliskivile, süütasin lõkke ja keetsin

krabi ära. Leiba küll polnud, aga krabil lasin hea maitsta – imesin välja selle kombitsate sisu.

Meid viidi pargist üle poollagunenud majja. See sarnanes juba rohkem eluasemele. Kord hommiku hakul, ehkki oli veel pime, läks järsku lahti talumatuks kõmmutamiseks igat sorti relvadest. Edasi magada oli võimatu. Levis kuulidus, otsekui oleksid türklased dessandi maale saatnud. Meid haaras õudus, et kohe tungivad sisse türklased. Neist räägiti igasugu jutte, aga kõige rohkem seda, et türklased on julm rahvas ja meil pole neilt midagi head oodata.

Oma korterist väljus töödejuhataja. Tal oli käes valjuhääldi: „Ärge kartke, mingisuguseid türklasi pole oodata. Tulistatakse sõja lõppemise auks! Saksamaa on kapituleerunud. Õnnitlen võidu puhul!”

Näis, nagu oleksid Novorossiiski varemedki elustunud. Varsti kutsuti meid tagasi ning me naasime Donbassi Makejevkassee. Makejevka linn oli suur tiheda asustusega tööstuslinn, 12 kilomeetrit Stalino linnast (nüüd Donetsk), kuhu meid sõjakomissariaadi värbamise alusel esialgu toodi. Seal oli hiigelsuur metallurgiakombinaat ja kaevandused. Saabus järgmine rühm värvatuid Lääne-Ukrainast. Kuid Marusjat nende seas polnud. Bendeeralased olid ta tapnud. Värbaja sõnas mulle: „Sa justkui tundsid seda ette, et ei sõitnud Marusjaga kaasa. Sind oleks tabanud samasugune saatus.”

Tol ajal tegutsesid Lääne-Ukrainas aktiivselt bendeeralased. Nad püüdsid jõuliselt võidelda kõige vastu, mis töötas Nõukogude võimu heaks. Marusja töötaski värbamisel kui kohaliku Nõukogude võimu kaastöötaja. Oblastist Lutski linnast saadeti rajoonidesse jaotuskavad, palju sellest või teisest punktist peab tulema värvatuid. Kuna enamikul juhtudel oli värbamine vabatahtlik, tuli värbajatel rääkida sellest, et Donbassis ootab ees hoopis teine, õnnelik elu.

Malaaria

Meid kolme väeteenistusest keeldujat, Mihaili, Makari ja mind, viidi sõjakomissariaadi poolt mobiliseeritutena Makejevkassee taastama sõjast jäänud varemeid: ehitama üles metallurgiatehast, mille venelased taganedes õhku olid lasknud, et see sakslaste kätte ei satuks. Kõige kohutavam asi oli nälg. Olime kõigest 17-aastased, peaaegu lapsed, kuid pidime tegema rasket füüsilist tööd. Mehhaniseeritud protsesse oli üldse vähe, kõike tuli teha käsitsi. Ülesanne seisnes selles, et tuli võtta lahti jahtunud kõrgahjud täis hangunud metalli ja ehitada nende asemele metallurgiakombinaat. Olles näljased ja puruväsinud, suutsime pärast tööd vaevu jalgu järel vedada. Mõne aja pärast määrati mind mudelsepa õpilaseks. See töö oli väga huvitav ja kerge ning ka toitumine paranes tublisti.

Paraku jäime kõik kolm malaariasse, mis röövis meilt viimased jõuraasud. Põhiravist meile abi polnud. Hiljem Mihail haiguse tõttu „kanti maha” ja saadeti

koju. Ka meie Makariga lootsime seda. Meid raviv arst ütles: „Kui teie haiguskaart juba paksem on, saadan teid koju.“ Meie kurvastuseks toimus haiglas tulekahju. Koos tules hävinud haiguskaartidega haihtus ka meie lootus koju naasta.

Pikkamööda andis malaaria järele. Otsustasime Makariga, et käes on aeg aktiveerida kristlikku kuulutustegevust. Peagi võisime veenduda edus ja õnnistuses.

Aastal 1946 vormistati mulle puhkus koju. Makar ja Mihail jäid Makejevkassee (Mihail sai komisjonilt loa hiljem). Nemad kutsuti välja sõjakomissariaati väeteenistusse astumiseks. Nad keeldusid. Neilt küsiti: „Kas Mokritski keeldub samuti?“ Nemad vastasid: „Kuna ta keeldus kutse-eelikuks saamast, siis ilmselt keeldub ta ka väeteenistusest.“ – „Kas tema on samuti Jehoova tunnistaaja nagu teie?“ – „Jah on.“

Neid ei antud kohtu alla, sest tehase taastamiseks läks tarvis töölisi. Meile vormistati bronn.¹

Arreteerimine ja jälitamine

Lugesime regulaarselt Piiblit, see andis meile tugevust. Me palvetasime, püüdsime käituda jumalakartlikult ja mitte anda järele Saatana peibutistele, ehkki elasime ühiselamus keset noorsugu, kes elas kombelõdvalt. Püüdsime visalt leida kristlikke vendi, kuid tulemusteta. Võis olla, et neid tol ajal Donbassis veel polnudki. Kodunt saime kirju päris harva. Jehoova tugevdas meid imeliselt ning me säilitasime seda rasket teed käies usu. Võrreldes sellega, kuidas elasime Lääne-Ukrainas, olid siin täiesti teised olud. Varem elasime koos vanematega, perekonnas. Käisime Mihailiga koguduses. Ka Makar oli korralik noormees. Makejevkassee värvatud noored olid täiesti teistsugused. Me ei soovinud neid jäljendada ja lausa kartsime nendega lähemalt suhelda. Ehkki meiega polnud me vanemaid, polnud vendi, kes oleksid hoidnud meid kõlvatule teele sattumast, oli meil, kuigi noorukestel, Piibli põhjal kasvatatud südametunnistus nagu juudi noormeestel prohvet Taanieli raamatus. Püüdsime sel teemal vestelda ja mõtteid mõlgutada ning palvetasime, et Jehoova aitaks meil kitsal tõeteel püsida. Mõistsime ka seda, et kuningriigi kuulutamine aitab meil sellel teel vastu pidada.

Kohtusime baptistidega, kes meid algul lahkelt vastu võtsid. Üsna pea said nad teada, et oleme Jehoova tunnustajad, ning nägid erinevust meie ja nende uskumuste vahel. Paljud neist omandasid meie vaated. Kui meiega olid vestelnud nende jutlustajad ja presbüterid, olukord veidi muutus. Neil keelati meiega lävida. Ent paljud olid edaspidigi siiralt huvitatud meie arusaamadest

1 Bronn ehk broneering (antud juhul) on dokument, mis tagab inimesele õiguse mitte olla kutsutud sõjaväkke (toim. märkus).

Piibli kohta: hingest, igavestest põrgupiinadest, taevast, maast ja paljust muust.

Meie vastu hakkas tundma huvi kommunaalelamukontori ülem. Ta astus meie ühiselamutuppa ja hõikas: „Kuidas lood on, palvetajad?“ Teised elanikud lahkusid seepeale kiiruga toast. Seejärel kamandas ta: „Dobranski, seisa trepile ja valva. Kui juhtub tulema keegi kahtlane, anna teada. Aga sina Mokritski võta Piibel ja loe ette, mis sa mulle selleks korraks oled valmistanud.“

Samuti uurisin regulaarselt Piiblit ühiselamu komsomoliorganisatsiooni noore sekretäri. Ta oli hea muusik ja mängis akordionit. Piisas vaid, kui laulsin talle mõnda kuningriigilaulu, ja ta võttis viisi kohe üles.

Kuid seda ei jätkunud kauaks ... Lähenesid valimised ja kõik elanikud võeti arvele. Kooliõpetajad-agitaatorid viisid läbi valimiseelset kampaaniat. Teatasime Makariga kindlalt, et meie ei vali ühtki inimest, sest oleme valinud oma kuningaks Jehoova, seaduseandja ja kohtuniku. Meiega eraldi peeti veel üks agiteeriv vestlus ning kui veenduti, et me kindlasti ei osale valimistel, arreteeriti meid Makariga. Mihaili enam koos meiega polnud, selleks ajaks oli ta juba koju saadetud.

Makejevka tegeles meie asja uurimisega kahe kuu jooksul KGB vanemuurija major Migal. Ta hoidis meid kinni Stalino linna vanglas. Seda pole veel nüüdki kerge meenu- tada. Režiim oli kohutav, vangla ülekoormatud, kambrites istusime „raudsetes ridades“. See tähendas istumist betoonpõrandal, seljad ja näod vastamisi, jalad konksus. Ja nõndaviisi päeval ja ööl. Kui tahad, et jalad puhkaksid, lepid eesistujaga kokku ja sirutad need ta õlgadele, ja nõnda järgemööda (vt foto 2).

Uurija rakendas erinevaid tegevusmeetodeid, nende hulgas füüsilisi. Ülekuulamise ajal viibis ruumis ka sõdur, kes uurijat turvas.

Uurija peksis minust välja nii-öelda nõukogudevastasust, mida minus ei olnudki. Aga uurija arvates pidi see seal olema, ja see tuli välja taguda. Sõdur kuulis, et mind pekstakse. Kui ta mind türmi tagasi viis, ütles ta: „Kui uurija ka homme sind peksma hakkab, lasen ta maha.“

Nägin, et ta mõtleb seda tõsiselt, ja asusin ta mõtet maha laitma. „Kui sa uurija maha lased, tuleb tema asemele teine veelgi julmem, sind aga karista-

2. Makar Dobranski , Mihail Jermola, Sergei Mokritski. Donbass, Makejevka laager, 1947. a

takse rangelt," rääkisin ma. Ta mõtles järele ja lausus: „Pea meeles, kui sa murdud ja annad uurija nõudmistele järele, lasen sind maha ja ütlen, et see toimus põgenemiskatsel.“ Selline sõduri sirgjooneline arusaam olukorrast andis mulle tugevust. Mõtlesin, kui lahke on Jehoova, et ta ei jäta mind ja kinnitab isegi sellisel moel mu usku.

Sel ajal, kui sõdur mind eskortis, pidin käsi seljal hoidma. Kuid minul ta ei lasknud seda teha, sest ta ei tahtnud, et mind arreteerituks peetaks.

Kohus

NSV Liidu konstitutsiooniga oli kuulutatud välja usuvabadus, südame- tunnistuse vabadus, sõnavabadus, kogunemisvabadus jne. Protsessikoodeksis polnud religiooni kohta käivat artiklit ja meid mõisteti süüdi kui poliitilisi kurjategijaid, sest meie vaateid elule peeti kattuvaks. Kommunistlik ideoloogia pidas endastmõistetavaks üleilmset kommunismi, meie aga kuulutasime maapealset Jumala kuningriiki.

Kohus toimus 24. märtsil 1947 Stalino linnas. Uurimise aegu oli meie seisund viidud sellisele tasemele, et sarnanesime pigem inimahvidega – pesemata, habemesse kasvanud ja trellide taga.

Kohtunik luges ette süüdistusakti ja küsis: „Kas on arusaadav, milles teid süüdistatakse? Kas tunnistate end süüdi?“

„Milles meid süüdistatakse, sellest saame aru, kuid süüdi me end ei tunnista.“

„Miks?“

„Kõrgeim kohtunik Jehoova ja tema poeg Jeesus Kristus käsivad meil kuulutada Jumala kuningriiki. Ja meie kuuletume Jumalale kui kuningale, kohtumõistjale ja seaduseandjale. See on meie kohus.“

Järgnevalt kutsuti ette tunnistajad.

Esimesena tuli sisse varemmainitud komsomolisekretär. Ta suundus otsejoones varbpuuri poole, kus me istusime, ja tahtis ust lahti tõmmata. Ent meid valvav sõdur tõkestas tal tee. Öelnud: „Üks hetk“, püüdis sekretär sõdurit käega kõrvale lükata. Kohtunikult ei tulnud mingit reaktsiooni ja sõdur astuski kõrvale. Sisenenud meie juurde puuri, surus sekretär tugevalt minu ja Makari kätt. „Pidage vastu,“ lisas ta.

Seepeale reageeris kohtunik põlgusega: „Ja sind kutsutakse veel komsomolijuhiks, sind peaks ühes nendega siia kohtupinki istuma panema.“ Sekretär kostis julgelt: „Ma pole vastu, aga seda, et istun ühes nendega, pole ma veel ära teeninud“, ning ta asus meid õigustavaid tõendeid esitama.

Järgmine tunnistaja oli noor kooliõpetaja, kes oli valimiseelse kampaania agitaator. Tema oli see, kellele teatasime oma keeldumisest osaleda valimistel. Kohtunik küsis õpetajalt:

„Kas tunnete Sergei Mokritskit ja Makar Dobranskit?“

„Jah,“ kõlas vastus.

„Rääkige meile nende nõukogudevastases tegevusest.“

„Nõukogudevastases tegevusest ei tea ma midagi. Nad ütlesid, et valimistest osa nad ei võta, sest on valinud oma kuningaks Jeesus Kristuse.“

„Imselt on teil kõik meelest läinud, minge ja mõelge järele,“ sõnas talle kohtunik ärritatult.

Õpetajanna läks välja ja küllap tehti talle ukse taga selgeks, mida nimelt peaks ta meelde tuletama ja kuidas peaks vastama. Aga kui ta uuesti sisse kutsuti, vastas ta, et talle ei tule rohkem midagi meelde.

Seejärel tuli sisse ühiselamu komandant ja rääkis meie kohta kokku nii paljut, et sellest oleks piisanud mahalaskmiseks. Muu hulgas oli süüdistuseks ka see, et meie Dobranskiga ei osalenud mitte mingites kultuuriüritustes, millega avaldasime teistele mõju ja andsime tõuke nõukogudevastasele meelestatusele.

Pärast lühikest nõupidamist kuulutas kohus välja otsuse: viis aastat vabaduskaotust üldrežiimiga paranduslike tööde laagrites ilma õiguste äravõtmiseta. Süüdistuse aluseks oli paragrahv 54-10, lõige 2: nõukogudevastane propaganda.

Esimene laager

Pärast kohut meid türmis kaua ei hoitud ja saadeti peagi kohalikku töölaagrisse Makejevkas. Piibel oli aresti ajal võetud ära kui asitõend. Aga erariided olid vahialused meilt vanglas ära võtnud. Asemele anti mingid kaltsud. Nendes me laagrisse saabusimegi.

Algas tööelu. Töökohta jõudmiseks tuli vahel kõndida tohutuid vahemaid. Samuti nõuti kõrgete tootmisnormide täitmist, kuid leivapajuk oli kasin: ettesirutatud nokkmütsi visati 700 grammi leiba (kui seda muidugi üleüldse leivaks võis nimetada). Näljasele inimesele jätkus sellest vaid üheks toidukorraks.

Meid Makariga lahutati, ta viidi üle teise kohta. Selles laagris polnud ei vendi, Piiblit ega piibliainelist kirjandust. Tutvusin seal vangist arsti Vassili Gavrilovitšiga, kes samuti istus kinni poliitilise paragrahvi alusel. Hiljem ristasid meie teed selle mehega. Muide, laagris oli selliseid õpetatud arste mitmeid. Meenub, et nad uskusid, et keegi tsaari järglastest on veel elus, ning unistasid monarhia taastamisest.

Jenakievo

Varsti tuli mul minna üle teisele tööle. Mind koos eaka metallurgiainseneriga kutsus ülem välja ning andis meile uue ülesande: valmistada sööklale alumiiniumkruuse. Mõne ajaga olime saanud valmis piisaval hulgal kruuse ning mind viidi üle teise laagrisse Jenakievo linna tsemenditehase ehitusele.

Uues kohas käis elu teistmoodi. Siin oli vendi ja õdesid. Vennad: Klim Kozatšuk, Petro Kokoten, Valdimir Gušta. Õed: Hristina Zažitskaja koos tütre Anna Bulkoga, Gušta ja teised. Aitasime kõiges üksteist, nagu suutsime. See oli Lääne-Ukrainast pärit rühm vendi ja õdesid, kes olid pandud kinni ühe ja sama asja pärast. Varem olid nad kõrvallaagris raudteejaama „Fenolnaja“ lähedal, hiljem aga toodi üle Jenakievosse. Tol ajal peeti veel mehi ja naisi kinni ühes laagris. Sattusime koos vend Petro Kokoteniga ühte betoneerijate brigaadi. Küll oli hea koos töötada!

Kord saabus ehitusele valitsuskomisjon. Pannud tähele, kuidas ma tööd teen, kutsusid nad mu enda juurde ja hakkasid küsitlema, mille eest ja kui pikalt ma kinni istun.

Komisjoni juht ütles mulle mesikeeli: „Tead, pojake, ajal kui meie maa saab esimese tonni teie tsementi, saad juba koju. Me taotleme valitsuselt karistusaja lühendamist ja sind vabastatakse.“

Jäin seda uskuma ja pingutasin edasi kõigest väest, paraku, nagu selgus, asjata ...

Edasised katsumused

Ehitus sai valmis, maa sai tsementi, aga suurem osa kinnipeetavatest saadeti põhja Kirovi oblastisse Kaiski rajooni, kuhu juba Jekaterina II saatis ebalojaalseid välja pattu kahetsema. Sellest tuleneb ka rajooni nimi Kaiski [kajat – kahetsema].

Minul polnud inimeste valitsusvõimu ees mitte midagi kahetseda. Mina jäin ustavaks Jehoova Jumala ja Jeesus Kristuse kõrgeimale võimule.

Julgeolekuministeriumi laagritevalitsuse all olevad objektid olid laiali piki raudteed 90 kilomeetri ulatuses metsamassiivide ja soomülgaste vahel. Seda kutsuti „Vjatlagiks“.²

2 Vjatlag (Vjatka paranduslike tööde laager): üks suurimaid paranduslike tööde laagreid GULAG-i süsteemis, mis töötas alates 5. veebruarist 1938 kuni 1960. aastateni. Asus Kirovi oblastis Verhnekamski rajoonis (osaliselt Komi Autonoomses Vabariigis) 371 kilomeetrit oblastikeskusest Kirovi linnast. Keskmiselt peeti laagris kinni 15 000–20 000 vangi. Laagri pindala oli umbes 12 000 ruutkilomeetrit. Eksisteerimise lõpus oli alles 38 laagripunkti. Peamine tegevusala oli metsatöötlus. Laager paistis silma ränkade elutingimustega, sest asus kõrge õhuniiskusega (keskm. 80 protsenti) soistel aladel (toim. märkus).

Kaugel Moskvast ja julgeolekuministeeriumi peavalitsusest, lokkas laagrites täielik korralagedus ja seadusetus.

Minu kohustuste hulka kuulus maharaiutud metsa ree ette rakendatud hobusel mööda jääteed „börsile“ välja vedada. Börsiks kutsuti metsast välja veetud ja töödeldud puidu ladu. Töö oli üliraske. Laagrist mindi välja kell kuus hommikul, tagasi tuldi öösel. Tingimata oli tarvis täita norm: kaks vedu metsast börsile. Läks hästi, kui jõudsin tagasi barakki pooleks ööks. Saabudes olin näljane, väsinud, üdini märg. Rõivad andsin kuivatusruumi, kuid kella kuueks hommikul ei jõudnud need ära kuivada, olid vaid pehmeks aurutatud. Hommikul tõmbasin märjad rõivad selga ja siis metsa – pakasesse ja lumme.

Mis puutub nälga, siis osa rõivaid tuli leiva vastu vahetada. Seepärast panin paljale ihule nööpideta vatikuue ja sidusin selle alumiiniumtraadiga kinni, jalga panin vatipüksid ja paljaste jalgade otsa tõmbasin läepas vildid. Nõndaviisi pidasin vastu paar kuud. Ent kord hommikul, kui olin põhjalikult läbi külmunud ja palavikku oli ligi 40 kraadi, ei suutnud ma narilt tõusta. Teades, millega see võib lõppeda, mõtlesin, et surm on lähedal.

Tööle ma tookord ei läinud. Töödejuhataja koos koloonia ülemaga tulid mulle barakki järele. Lamasin ülemisel naril, umbes 1,3 meetri kõrgusel põrandast. Mind, paljast ja haiget, tiriti narilt põrandale. Kukkusin, lõin pea ära ja kaotasin teadvuse. Sellises seisundis mind põrandale maha jäetigi. Minust polnud enam midagi kasu, tööle ma enam ei kõlvanud. Tavaliselt veeti sellised välja suurema. Kui oli konstateeritud seejärel surm, veeti laip tsoonist välja laagri surnuaeda. Kuidas neid maeti, ma ei tea.

Miks minuga toimiti teisiti? Keegi keeras mu teki sisse ja tiris haiglasse. Seal lamasin tükk aega teadvusetult, palavikus, sonides. Mulle kangastus, et olen kodus, ja ma ei suutnud aru saada, miks keegi mu juurde ei tule. Laagris ma kellegagi eriti ei sõbrustanud, vendi siin polnud. Sellesse haiglasse oli ühes teistega saadetud arstiks ka Vassili Gavrilovitš, kellega olime saanud tuttavaks Makejevkas. Juba seal meeldisin ma talle, sest olin päris noorukesena mõistetud süüdi kõigutamatute usuliste tõekspidamiste pärast. Hiljem usaldas ta mulle, et tal polnud kadunud lootus mind üles leida. Kontoris leidis ta nimekirjast mu nime ning sai teada, et kuulun veovoormeeste brigaadi ja leban haiglas.

Mäletan, et see oli pühapäeval. Tulin just teadvusele ja unelesin: aga äkki olengi kodus ja kindlasti tuleb keegi kohe mu juurde.

Järsku kuulsin sanitari häält: „Ta on rängalt haige, teadvuseta, kõrge palavikuga. Tema juurde ei saa minna.“ Ja ühtäkki kuulen üdini tuttavat baritoni: „Laske läbi, olen arst ja asun tööle teie haiglas.“ Nägin lävel Vassili Gavrilovitši, ahhetasin rõõmust ja kaotasin teadvuse.

Pärast süsti tulin taas meelemärgusele. Voodi äärel istuv Vassili Gavrilovitš rahustas mind: „Ära muretse, pojake, kõik läheb hästi. Sa saad kindlasti terveks.“ Ja ta tõesti aitas mul paraneda. Kes ma talle olin, et ta niimoodi vaeva nägi? Kes pani talle mõttesse mind otsida ja üle leida?

Olin pärast haigust väga nõrk. Vassili Gavrilovits nõutas mulle välja loa jääda haiglasse sanitarina tööle. Sõitsin kööki haigete toidu järele ja hoolitsesin selle laialijagamise eest.

Helde Marta

Köögis töötas kokana sakslanna Marta Povoložjast. Jutukas nagu ta oli, küsis ta minult kõige kohta: kui pikk on mu karistusaeg, mille eest süüdi mõisteti jne. Kuulanud ära mu loo, hakkas ta kibedalt nutma. Seejärel käskis ta mul järgmisel korral võtta lisaks kastrulile kaasa ka kateloki.

Nii ma tegingi. Sinna kallas ta rasvasemat suppi – minu jaoks. Jõudnud haiglasse, ei kõhelnud ma hetkegi ja kummutasin kateloki ühisesse kastrulisse. Järgmisel päeval saabusin ilma katelokita ja sõnasin Martale etteheitvalt: „Kuidas te julgesite seda teha? Võtta ära surmahaigetelt ja anda minule paremat?“ Ta sõnas nutma puhkedes: „Ise oled näljas, aga mõtled teistele.“ Pärast aga ütles ta, et hakkab mulle keetma süüa toiduainetest, mida saab kodunt. Aga kui ma taas ära ütlen, hakkab ta iga kord nutma. Jäin nõusse ja küsisin: „Kes ma sulle olen, et sa minu eest nõnda hoolitsed?“ Tema vastas: „Sa oled mulle kasupoeg ja ma hoolitsen su eest seni, kuni oled terveks saanud.“ Mulle oli see hoolitsus ilmselt kõrgemalt poolt.

See aga oli alles mu elu algus selles laagris.

Keeruline amet

Peatselt mind vabastati konvoi valve alt ja mulle tehti ettepanek elada vabakäiguvangina tsooni taga saunas.³ Eelmine töötaja oli varguse pärast vallandatud ja nüüd vajati sinna usaldusväärset juhatajat ja kassiiri.

Veidi enne seda, kui ma konvoi alt vabanesin, olin tutvunud vangiga, kes töötas töödejuhatajana. Ta teadis, et olen usklik – Jehoova tunnistaja. Tänu meie tutvusele taipas ta, et olen aus ja heaperemehelik inimene. Ta teatas laagri juhtkonnale minust kui sobivast kandidaadist majandusjuhataja kohale. Nõustusin ettepanekuga, ilma et oleksin pidanud vendadega nõu. See tähendas vastutamist korrashoiu eest eluhoonetes ja laagri territooriumil, samuti teenindava personali – enam kui 50 inimese – kamandamist. Ma ei mõelnud sellele, et see personal koosneb vangidest, kõige erinevamat sorti

³ Konvoi valve alt vabastus tähendas, et vangile pakuti võimalust asuda ja ümber kolida asustatud punkti piires ilma konvoi järelevalveta (toim. märkus).

inimestest. Ma ei arvestanud sellega, et selles brigaadis on kümme „seaduslikku varast“, kes üleüldse tööd ei tee, aga elada tahavad teistest paremini. Mul tuli alatasa oludega kohanduda: kedagi käskida, kedagi paluda või kasutada muid meetodeid, saavutamaks tulemust. Tuli võtta kontakti isegi varastega, paluda neilt abi. Nendega oli kergem kokkuleppele jõuda kui juhtkonnaga. Olla laagris keset sellist kontingenti ükskõik millise ülemusena ja jääda seejuures kristlaseks tähendas ülejõu käivaid pingutusi. Seal valitsevad teised maneerid, seal on teine keel, teine maailm.

Tasapisi hakkas töö miskitmoodi laabuma. Kohale sõitis kaks komisjoni, kes kuulutasid laagri puhtuse poolest parimaks. Juhtkond jäi minuga rahule ja kiitus kanti isiklikku toimikusse. Rahul oli ka töödejuhataja, sest tema oli ju mind soovitanud. Üritasin vabaneda sellest kristlasele mitte päris kohasest kohusetäitmisest ja pöördusin juhatuse poole, aga nad ei võtnud mind kuulda. Siis hakkasin mõningaid nende käske teadlikult ignoreerima. Üks käsk oli, et laagril tuleb minna laupäevakule hobusetalli tarbeks heina niitma. Minema pidi ka minu brigaad. Kogusin kokku parkümmend umbes 50-aastast meest ja läksin ühes nendega heina niitma. See oli korrarikumine, sest ma pidin alaliselt laagris viibima ja seda peremehepilguga valvama. Mina aga lahkusin sealt kogu päevaks. Kui õhtul laagrisse tagasi jõudsime, võeti meid väravate juures muusikaga vastu: olime niitnud kõigist kõige enam. Laagriülema asetäitja Jakovlev kutsus mind õhtul enda juurde ja ütles: „Heinaniitmise eest avaldan tänu, aga selle eest, et jätsid laagri peremeheeta, saad viis ööpäeva isolaatoris.“ – „Kas lubate minna, kodanik ülem?“ – „Mine.“ Läksin isolaatorisse. Seal oli korrapidajaks minu brigaadi tööline. Pärisin, kas isolaatoris on vaba kohta, tema vastas, et on. „Sel juhul anna mulle madrats, tekk ja padi, lähen puhkama.“ Ta küsis: „Kas määrus on? Ilma määruseta ma vastu võtta ei tohi.“ – „Määrus tuleb, Jakovlev käskis anda mulle viis ööpäeva isolaatoris, tähendab, määrus tuleb.“ – „Mille eest siis?“ – „Anna voodiriided, lähen puhkama. Rügasin täna heina teha.“ – „Jah, kuulsin, kuidas teid muusikaga vastu võeti. Mine ja puhka.“ Nii ma tegingi.

Seesamune ülemus Jakovlev soovis järgmisel päeval minuga ühe hoone asjus rääkida. Ta läkitas käskjala, kes mind kõikjalt laagrist otsis, aga ei leidnud. Too pöördus ülemuse juurde tagasi ja kandis ette, et otsingud jäid tulemusteta. Ülemus helistab telefoniga isolaatorisse ja küsib, kas neil seal pole Mokritskit. Sealt vastatakse: „Ta ütles, et teie andsite talle viis ööpäeva ning et määrus tuleb veel.“ – „Ma karistan sind, et võtsid ta sisse ilma määruseta – vähegi, mis ta sulle ütles. Nüüd aga kuula, mis ma sulle ütlen. Mokritski olgu kümne minuti pärast siin ja sina isiklikult konvoeerid teda.“ Mees tõigi mu kohale ning Jakovlev hakkas röökima: „Mis peremeest sa siin mängid? Mida sa endale lubad?“ – „Kodanik ülem, et ju ütleksite, et viis ööpäeva isolaatorit. Küsisin, kas võin minna. Teie ütlesite: „Mine.“ Sain aru, et minna tuleb iso-

laatorisse. Pealegi räägitakse laagris, et Jakovlev asjata sõnu ei kuluta: öeldud – tehtud.“ – „Ah nii räägitakse.“ – „Jah, nii räägitakse,“ kostsin mina. – „Õigesti räägitakse. Aga seekord ma andestan sulle. Rikud veel kord korda – saad kümme ööpäeva.“ Aga kuidas ikkagi sellest ametist lahti saada? Veen-
dusin järjest enam, et see töö ei sobi mulle.

Valesüüdistus

Üks vabapalgaline naine töötas telefonikommutaatoris. Ta palus mul tulla enda poole korterisse ja võtta mõõdud talveakende raamid, mida kavatses puutöökojast tellida. Kui raamid valmis said, palus ta mul need kohale seada. Tegin selle töö ära. Ta pani ette laua taha istuda ja lõunaeinet võtta. Mul polnud selleks soovi, aga ta käis peale ja ma nõustusin. Temaga koos elas korteris ta ema, nad ei saanud hästi läbi ja nende suhted olid pinevad. Nende kõrvalkorteris elas laagri režiimiülem Kropotkin. Ema kaebas talle tütre peale ja sõnas kord, et tütar hoiab teda poolnäljas, kuid toidab vange, – osutades minule. Need sõnad läksid mulle peatselt kalliks maksma. Kropotkin tühistas mu pääsme põhjendusega, et mina, vang, elan kokku vaba naisega, mida tõendab naise ema. Andsin pääsme ära ja kaotasin võimaluse tsoonist välja minna. Minu otsene ülemus kutsub mind enda juurde tsoonist välja, mina aga teatan, et mul pole väljapääsuluba, sest režiimiülem kapten Kropotkin võttis loa ära. Ülemus päris, miks. Räägin talle: „Parem, kui ta ise teile ütleb.“ Varsti kutsub mind välja laagriülem Jakovlev, tema juures kabinetis istuvad minu otsene kommunaal-elukondliku sektori ülemus ning Kropotkin ise. Ta on neile enda versiooni juba rääkinud. Jakovlev ütleb mulle: „Režiimiülem rääkis meile juba kõik.“ – „Kas te usute teda?“ – „Mis küsimus see on, Mokritski? Tema on ohvitser, režiimiülem, meie kohus on teda uskuda.“ – „Tähendab, et te ei saa mind uskuda vaid seepärast, et ma olen vang?“ – „Mokritski, vasta küsimustele. Aga uskuda või mitte, seda veel näeme. Kas tunned seda naist? Kuidas tunned ja kus tutvusite?“ – „Ta töötab kommutaatoris operaatorina. Käisin seal tööasjus. Te ju teate, et kõik külas tunnevad mind ja pöörduvad olmeküsimustes minu poole. Keegi soovitas tal pöörduda minu poole topeltakende probleemiga ja mina, teades ta palka, nõustusin aitama – naine ilma peremeheta koos ülalpidamist vajava emaga. Läksin ja mõõtsin aknaavad ära, käisin puutöökojas ja tellisin talle raamid. Tehti raamid ja ta maksis nende eest. Tekkis uus probleem: raamid oli vaja kohale seada. Ta palus mind tungivalt ja võttes arvesse tema olukorda, soostusin tasuta aitama. Mul polnud sugugi raske seda teha. Ta otsustas mulle süüa pakkuda. Keeldusin, aga ta keelitas kõvasti ja ma nõustusin, et teda äraütlemisega mitte solvata. Ongi kõik.“ Ülemus lausus, et nad on ka naist küsitlenud. See oli teatanud kindlalt, et kõik need kahtlustused on väljamõeldised: „Ma kõlbaks talle peaaegu emaks!“ – „Näed, kapten, ta ju räägib tõtt! Sa vaikid. Täheandab, et tõtt.“

Jakovlev sõimas Kropotkini minu juuresolekul roppude sõnadega läbi ja küsis, kus mu pääse on. „Vahiputkas.“ – „Kirjuta valvurile, et ta pääsme Mokritskile tagastaks.“ Täna ja läksin vahiputkasse. Seegi kord jäeti mind sellesse mulle raskestitalutavasse majandusjuhataja ametisse edasi.

Ametist lahtisaamine

Meie laagris oli üks naine – laagri meditsiinipunkti juhataja. Ta oli hea arst ja korralik inimene. Vange kohtles ta nagu inimesi ja kõik pidasid temast lugu. Ta astus vangide eest välja, ei lasknud neile liiga teha. Kord pöördus ta minu poole: „Tead, majandusjuhataja, mulle on teada su autoriteet tsoonis ja väljaspool tsooni. Sind tuntakse. Sul on puutöökojas tutvusi. Mul oleks vaja pesukappi. Võiksin ka ise tellida, aga tead, kui palju on sellega jama. Sa räägi puusseppadega, saaksin sinu kaudu neid tänada. Ma tean, et nad ei ütle ära.“ – „Jah, kodanik ülem, ma aitan. Aga teeme nii: teene teene vastu.“ – „Hästi, kui ma vaid saan sulle sellist teenet osutada.“ – „See teene, kodanik ülem, on teie võimuses. Medpunkti juhatajana te teate, et minu majandusjuhataja ametiajal on laagris probleemid puhtusega paranenud. Ausalt öeldes nõuab see mult tohutut tööd ja mõjutab mu tervislikku seisundit – olen pidevalt närvi-vapustuse äärel. Asi on selles, et mul on tõsine „puue“, mida pole võimalik parandada. Ma pole õppinud ropendama. Aga laagris teist keelt ei mõisteta. Töötulemuste saavutamiseks tuleb mul end alandada, paluda või ähvardada, see aga pole mu loomuses. Olen juba üritanud mitut moodi sellest tööst vabandada, aga juhtkond ei võta mind kuuldagi. Ma palun, et te mind aitaksite. Õpetada pole mul teid vaja, te teate ise paremini, mida ja kuidas teha, et mind sellelt ametikohalt vabastataks.“ – „Kus sa soovid töötada?“ – „Pakutagu mida tahes, kasvõi füüsilist tööd, ma pole vastu. Aga kapiga aitan küll, isegi kui teil oleks raske mind aidata.“ Medpunkti juhataja koostas dokumendi, millega mind vabastati majandusjuhataja ametist tervisliku seisundi halvenemise tõttu. Laagriülem ütles mulle: „Nii et, Mokritski, said, mida tahtsid. Saan sust aru. Ent medpunkti juhataja on selline ülemus, kellele tuleb mõnikord ka laagriülemal alluda. Pean kommunaalosakonna ülemaga nõu, mis tööle sind panna.“

Saun sidepidamiseks

Niisiis pakuti mulle tööd tsoonist väljas, vabapalgaliste sauna juhataja ja kassiirina. Pidasin nõu vendadega, keda selleks ajaks oli laagris kümnekond. Vennad polnud vastu. Pealegi oleksin saanud tuua neile külast veidi toiduaineid. Kuid läks nii, et sellest tuli veel suuremat kasu. Õed, kes tulid vendadega kokkusaamisele, tõid kaasa piibliainelist kirjandust ja toiduaineid ning jätsid selle minu juurde sauna. Ehkki koos minuga töötasid ka kaks kütjat, olid nad ukrainlased Taga-Karpaatiast – omakandimehed –, nii et karta polnud neid tarvis. Saun oli laagrist kilomeetri kaugusel ning ma sain kirjandust ja toidu-

aineid vendadele laagrisse tuua. See osutus väga mugavaks ja ohutuks mooduseks.

Siinkohal ei saa jätta meenutamata üht inimest. Hoian käes aastaraamatut 2008. Leheküljel 91 jutustab vend Pjotr Krivokulski neiust nimega Lidia Bulatova, kes tutvus Piibli tõega üpris iseäralikul moel. Ta elas Gorki oblastis. Lidia sõitis korduvalt meie laagrisse oma isa juurde ning jättis minu juurde sauna piiblikirjandust ja toiduaineid. Kahju, et Pjotr Krivokulski on juba surnud ja ma ei saa talle rääkida, kui innukas õde oli Lidia.

Vabanemine

Küla, kus võisin ringi liikuda ilma konvoita, kutsuti Lesnojeks. Külaelanikud teenindasid laagrit. Sain nendega hästi läbi ja nad usaldasid mind kõiges. Aitasin neid: klaasisin aknaid, seadsin talveks paika kahekordseid aknaid, aitasin kartulit üles võtta. Lisaks tegin koostööd kohaliku lasteaiaga, varustades seda toiduineteaga. Tihti, kui kõndisin läbi küla, kuulsin, kuidas mind aknast näinud lapsed hõiksid: „Onu Serjoža!”

Kui laagriülem sõitis puhkusele, elasin tema majas. Minu ülesandeks oli hoida ta majal ja koolilapsest tütre silm peal. Kui tüdruk koolitöö kohusetundlikult ära tegi, pidin talle andma kinoraha. Aga sel puhul, kui koolitöö hooletusse jäi, keelas isa talle raha anda.

Kehtiva korra kohaselt suleti kõik konvoi järelevalveta elavad vangid enne vabanemist kuuks ajaks tsooni. Ülemus, kes vastutas vangide vabastamise eest, hoiatas mind eelnevalt, et mul tuleb minna ööpäevaks tsooni, et magada seal vähemalt öö enne vabanemist. Nii tuligi veeta öö enne vabakssaamist laagris. Saabusin kella kümneks hommikul vahiputkasse, kaasas kohver, kus oli mõni paar baikariidest jalanartse ja pesupaar. Vahiputkasse astus režiimiülem, meile juba tuttav kapten Kropotkin. Ta päris tigidalt: „Aga mida teeb siin vahialune Mokritski? Vangidel on vahiruumis viibimine keelatud.” – „Vabandage, kohe tuleb vabastamise eest vastutav ülemus ja viib mu vahiputkast edasi. Seni olen tutvuse poolest siin.” – „Vabakslastavad peavad enne vabanemist elama tsoonis terve kuu. Aga sina magasid siin vaid ühe öö, kas kah tutvuse poolest?” – „Selle kohta küsige ülema käest, näete, ta tulebki.” See kuulis meie jutuajamist ja ütles: „Ukraina laagrist saabus Mokritski tööpäevade arvestus ja ta on juba üle aja kinni istunud. Nii et ta on oma karistusaja ausalt ära kandnud ja nüüd on ta kogu külal südames. Kas pole nii, seltsimees kapten? Soovime talle head teed ja õnnelikku jõudmist oma pere juurde: vanemate, venna, õe ja vanaema juurde, kes elavad Siberis.”⁴ Rahulolematu Kropotkin pöördus minu poole: „Tee kohver lahti!” Avasin selle. Kohvril oli kaks

4 Selleks ajaks olid sugulased saadetud Siberisse julgeolekuorganite korraldatud aktsiooni käigus, millest jutustan hiljem (autori märkus).

paari pesu ja mõni paar baikariidest jalanartse. „Ja see on kõik?“ – „Kõik,“ vastasin ma. „Kaks aastat olid kassiir ega soetanud midagi? Elu sees ei usu ma seda!“ – „Mina olin aus kassiir, seltsimees ülem. Andsin kogu sissetuleku ära, võite raamatupidamisest kontrollida.“ – „Ei, ma ei usu. Mul tuleb pidada teda kaks tundi kinni ja saata sauna valvur, kes kontrollib, kas pole seal ta asju.“ Ülem sõnab: „Sul pole õigus teda ilma määruseta kinni pidada.“ Olin rahulik, teades, et sealt pole midagi leida: korjasin varakult kõik kuni väikseima sedelikeseni ära, aga Karpaadi semud ei räägi talle midagi. Nõustusin kaheks tunniks kinni istuma. Kropotkin läkitaski valvuri, aga too naasis tühjade kätega. Nii astusin vabadusse.

Riskantne ettevõtmine

Just enne vabanemist tuli mul pähe mõte kohtuda vend Petro Tkatšukiga. Vend Petro, kes oli pärit Dõkovina külast, kuhu käisin 14-aastase poisina Piiblit uurima, oli mõistetud väeteenistusest keeldumise pärast kümneks aastaks vangi ja istus oma aega Gorki oblastis. Ta töötas koos teiste vendadega ilma konvoita. Vennad tegid aktiivselt kuulustustööd ja paljud kuuljatest võtsid tõe vastu. Nende seas oli vend Bulatov, kes hiljem saadeti karistust kandma Kirovi oblastisse meie Lesnoje laagrisse.

Petro Tkatšuki üle peeti kuulustustegevuse pärast teist korda kohut ja ta saadeti eriti range režiimiga laagrisse, mis asus 90 kilomeetri kaugusel paigast, kus mina oma aega istusin. Tolles laagrisüsteemis kohtumisi sugulastega ei võimaldatud, kuid ma tahtsin teda nii väga näha.

Sain teada, et laagrit, kus asub Petro, ümbritseb traataed, nii et üksteist saab näha ja omavahel juttu ajada, kuni ära ei aeta. Mind küttis üles mõte Petrot näha ja temaga kas või mõni minut rääkida.

Jagasin oma ideed endast vanema venna Petro Hartšiaga. Ta kuulas mind ära ja küsis: „Kas sa ka aru saad, mida sa välja oled nuputanud? Sul tuleb sõita 90 kilomeetrit raudteel, mis on julgeolekuministeeriumi alluvuses, nii et igas jaamas on selle kaastöötajaid rohkem kui raudteeliipreid. Ka vagunis võidakse sind kontrollida. Hoolimata sellest, et oled vaba, võidakse sind uuesti kinni panna. Kas ütled neile, et sõidad kokkusaamisele onu Petro Tkatšukiga? Sulle öeldakse, et sa pole viie laagriaasta jooksul midagi õppinud – sel juhul on sind vaja hullumajja kokkusaamisele saata. Võib ka teisiti minna, kui juhtub ime. Aga juhul kui imet ei juhtu, kas oled valmis selleks, millest sulle rääkisin?“

„Valmis,“ vastasin ma.

„Siis palveta,“ sõnas vend, „ja ka mina palvetan, et kõik laabuks.“

Tavaliselt anti karistusaja lõppedes vabanemise kohta tõend, aga passi võis saada alles elukohajärgselt. Ülemus, kelle juures ma kodu hoides töötasin,

küsis mult: „Kuidas sa Mokritski vaataksid sellele, kui saaksid vabanemistõendi alusel kohe passi? Koju sõidad juba passiga, tuleb vaid elukohas end sisse kirjutada. Me teeme seda küll harva, aga kui soovid, võin selle organiseerida.“

Tol korral ma ei arvanud, et pass võiks mulle kuidagi kasulikuks osutuda, aga igaks juhuks ma nõustusin. Lisaks, miskipärast soovisin rongis koju sõites mitte sarnaneda väliselt vabakäiguvangiga. Ülekuuele õmblesin karvakraekese ja mütski polnud mul vangi oma, nii et välimusest sarnanesin vaba inimesega.

Vabadusse pääsesin 1952. aasta 13. jaanuari hommikul (vt lisas „Fotod ja dokumendid“ Vabastustõend nr 1).

Võtsin kaasa piibliainelist kirjandust, teades, et Petrol seda pole ja ta röömustaks seda saades. Tol hetkel ma ei kujutanud ette, kuidas seda laagris üle anda. Kuid teades, et Jumalal pole miskit võimatut, lootsin, et kõik laheneb hästi. Palusin palves õnnistust ja asusin teele.

Rongis istudes jäin magama. Järsku raputas keegi mind õlast. Minu ees seisis kaks erariietes meest. „Teie dokumendid,“ pöördus üks neist minu poole. Võtsin enesekindlalt taskust passi ja ulatasin neile: „Palun.“ – „Ei, ei, pole vaja. Vabandage, ärge laske end häirida,“ lausus mees ja nad liikusid vagunis edasi, silmitsedes tähelepanelikult reisijaid.

Juhul, kui nad oleksid suvatsenud mu passi sisse vaadata, oleks kõik teisiti kulgenud.

Ja nii kordus see enne sihtjaama jõudmist sama stsenaariumi järgi veel paar korda. Mis hoidis neid tagasi mu passi võtmast ja sinna pilku heitmast? Sel juhul oleks mind tagasi saadetud, ja mis veel hullem, kinni peetud. Nad ju oleksid näinud, et olen vabaks saanud ja pean sõitma koju Siberisse. Mina aga sõidan hoopis vastassuunas, nii-öelda julgeolekuministeriumi valduste sügavustesse.

Väljusin õiges jaamas ja pärisin möödakäijatelt, kus asub 19. väljasaatmis-asutus ja kuidas sinna saada. Mulle öeldi, et arvatavasti on sinna 12 kilomeetrit ja sinna pääseb mööda kitsarööpmelist raudteed väiksel veduril. Lähen veduri juurde ja näen sellist pilti: postivedaja laadib pakke veduri platvormile ja kavatseb vedada need just sinna laagrisse, kus asub Petro. Viis aastat vangis olnult teadsin, et postivedajateks on vangid, kes reeglina on „koputajad“ – operatiivtöötajate kaastöölised. Kui saadakse teada, kes ma olen ja kuhu sõidan, antakse mind otsemaid võimudele üles.

Astusin postivedaja juurde, tervitasin ja pakkusin abi laadimisel. Ta nõustus: pakke oli suur mägi. Laadisime pakid peale ja istusime platvormile masinisti ootama. Pärisin, kas vedur sõidab 19. laagripunkti. Ta vastas, et otse sinna ja tagasi. Ma ei teadnud, kuidas juttu edasi viia. Istusime umbes 15 minutit vaikides. Seejärel küsis pakivedaja: „Kas mängime veel kaua tumma?“ –

„Mõtlesin just sedasama, aga millest alustada?“ laususin. „Saagem kõigepealt tuttavaks,“ sõnas ta mulle kätt sirutades ja oma nime öeldes. Olen ta nime juba unustanud, seepärast nimetan teda „pakivedajaks“. Tutvustasin ka ennast ja otsustasin haarata härjal sarvist: „Te olete minust vanem ja kõlbaksite aastatelt mulle isaks. Räägin teile kõik ära nagu oma isale. Istusin ära oma aja, viis aastat viiendas laagripunktis Lesnoje külas. Küllap olete operatiivvoliniku kaastöötaja, kuidas siis muidu. Aga lisaks olete ka inimene. Pärast seda, mida ma nüüd räägin, võite minuga talitada oma äranägemise järgi: anda „organitele“ üles või aidata mind. Olen usklik. Ja oma usu pärast olin viis aastat vangis. Nüüd, kui olen saanud vabaks, on mul lausa võitmatu soov pääseda 19. laagripunkti kokkusaamisele oma onuga. Sain teada, et laagrit ümbritseb traataed ning kui selle ligi minna, on võimalik üksteist näha ja juttu ajada. Loodan, et te aitate mul onu näha ja ütlete, kust oleks kõige parem aiale läheneda, ning teatate onule, et ma ootan teda.“ Pakivedaja tänas mind avameelsuse eest ja veidi vaikinud, lausus:

„Jah, olen voliniku kaastöötaja, vastasel korral poleks ma pakivedaja. Aga ma ei taha võõra mure pealt kasu lõigata. Kes te onu on?“

„Tkatšuk, Petro,“ kostsin.

„Tkatšuk?“ hüüatas ta imestunult. „Kas olete Jehoova tunnistaja?“

„Jah.“

„Ja selle pärast istusite kinni?“

„Jah.“

„Teie onu on samuti Jehoova tunnistaja ja väga hea inimene.“

„Ma tänan.“

„Ma korraldan teile sellise kokkusaamise, millist juhtkonna ülemgi ei saaks korraldada. Teie onu töötab laagri valveameti juures väljaspool tsooni. Varem, kui ta laagrist tööle väljus, kirjutas valvur ta nime tahvlile. Kui onu pärast tagasi toodi, tehti sissekanne ja ta nimi kustutati tahvliilt. Kuid nüüdseks on te onu võitnud usalduse ning ta läheb ja tuleb ise, ilma valveta. Kuula nüüd hoolega: me sõidame pumbajaama juurde, kust võtame veduri jaoks vett. Seal peab korda omainimene. Sa jääd tema juurde, mina lähen laagrisse, otsin Petro üles ja räägin talle, et sa ootad. Korrapidajale aga ütlen, et ta teie suhtlust ei takistaks. Kui vedur tagasi pöördub, saad kaasa sõita. Arvan, et kahest tunnist kokkusaamisest piisab.“

Päev algas toredalt. Kõikjal laius metsamaastik. Kihutada edasi väiksel veduril, istudes selle platvormil pakikuhja otsas, oli täielik nauding. Kuid mõtlemine sellele, kuhu sõidan ja kuidas see teekond lõppeda võib, tegi nii rõõmsaks kui ka hoidis ärevil. Pakivedaja võis ju mu üles anda ja saada selle eest

kiita. Aga rohkem mõtlesin millelegi muule. Palusin Jehoovat, ja seda tegid ka teised mu plaanidest teadlikud vennad.

Sõitsime pumbajaama juurde, astusime sisse ja pakivedaja ütles korrapidajale, et olen „omainimene“ ja minuga tuleb äriasjas kokku saada teine „omainimene“ ning et ta turvaks meid ja et keegi meid ei segaks. Ta koguni hoiatas meest, et sel tuleb meie eest oma peaga vastutada ning et sellest kohtumisest ei tohi mitte keegi teada saada.

Ta lahkus ja ma jäin ootama. Närveerisin, et Petro asemel tullakse ja öeldakse: „Lähme. Soovisid kokkusaamist ja kokkusaamise me sulle ka korraldame.“

Suigatasin oodates, kuid varsti saabuski Petro ja embas mind kõvasti. Pisarad, rõõm, uut jaksu andev suhtlus. Pärast läksime teise ruumi ja ma andsin talle piibliainelist kirjandust, mis mul kaasas oli. Tegime koos palve ja tänasime Jehoovat selle ime eest.

Meie aeg sai läbi. Istusin vedurile, et tagasi jõuda, Petro aga naasis tööle.

Jõudnud jaama, istusin oma rongile. Kohe toimus dokumentide kontroll. Kontrolliti mu passi ja küsiti kohe, kuidas ma siia sattusin. Teesklesin lollikest ja ütlesin, et tahtsin jõuda 19. laagripunkti, et oma onuga kokku saada, aga mul ei õnnestunud sinna jõuda. Nad tegid järelduse, et olen nupust nikastanud, ja küsisid: „Kas sa tõesti viie aastaga pole ära õppinud, kuidas kokkusaamiseks luba saada?“ Ähvardati, et mind saadetakse veel viieks aastaks istuma – onu juurde, et asja selgeks saaksin. Tagasiteel kontrolliti veel viiel korral mu dokumente ja iga kord hirmutati, et mind pannakse taas istuma. Ent terve mu sisemus laulis.

Külasse tagasi jõudes teatasin Pjotr Hartšiole, et sõit ja kohtumine on korda läinud, ning tänasin teda, et ta mu ideed oli toetanud.

Edasi viis teekond Siberisse. Oli aasta 1952 – vabanemisaasta. Küllap küsite nüüd: miks Siberisse, aga mitte Ukrainasse?

Saata välja jäädavalt

Öösel 8. aprillil 1951 korraldasid riikliku julgeoleku organid kogu Lääne-Ukrainas, Lääne-Valgevenes ja Moldaavias aktsiooni, mille käigus saadeti Jehoova tunnistajad Siberisse eluaegsele asumisele. Kell kaks öösel tungisid Jehoova tunnistajate kodudesse relvastatud inimesed mitmetest struktuuriüksustest: KGB, miilits ja isegi sõjaväelased koertega. Püssipäradega koputati valjult uksele. Loeti ette NSV Liidu Ministrite Nõukogu otsus Jehoova tunnistajate kui põrandaaluse sekti väljasaatmise kohta Siberisse nõukogudevastase tegevuse pärast (vt Lisa 1).

Küsimusele „Mida me oleme Nõukogude võimu vastu teinud?“ oli vastus üks: „Teil on võimalus koju jääda ja mitte olla välja saadetud. Siin on avaldus, siin on sullepea. Kirjutage alla sellele, et ütlete lahti oma põrandaalusest sektist ja tegevusest.“

Tavaliselt ütlesid vennad: „Me ei saa seda teha, see oleks võrdväärne sellega, et ütleme lahti Jumalast.“ – „Sel juhul on teil kaks tundi aega asjade kokkupanekuks. Ronige maja juures seisvatele autodele.“ Jehoova tunnistajad sattusid väga keerulisse olukorda. Ja sellesse sattusid koos tuhande teise perega ka minu sugulased: isa Ivan Spiridonovitš, ema Marfa Trofimovna ja Olga, mu õde. Olgugi et mu noorem vend Vassili ja aastates vanaema (sündinud aastal 1875) polnud Jehoova tunnistajad, sunniti ka neid ära sõitma, sest välja saadeti terved pered.

Aastad 1951 ja 1952 olid vapustuste ja määramatuse aastad. Vennad teadsid, et neid on Irkutski oblastis palju, aga üksteist üles otsida polnud kuidagi võimalik: komandantuur jälgis hoolega igat sammu. Usklike Siberisse väljasaatmise peaesmärk oli nad tuttavatest eraldada, rebida puruks olemasolevad sidemed, hajutada laiali kaugetesse ja raskesti ligipääsetavatesse paikadesse, võtta ära võimalus mujale siirduda ning nii palju kui võimalik, piirata omavahelist läbikäimist.

Juba siis, kui elasime Ukrainas Poola valitsuse all, mõtlesid vennad sellele, kuidas küll haarata kuningriigi kuulutamise kogu Nõukogude Liit. Vaadates mõõtmatuid avarusi Venemaa kaardil, murdsid and pead, mil moel võiks hea sõnum sinna tee leida. Mõisteti, et sellega tuleb tegeleda neil – on ju Venemaa ja Ukraina naabrid. Selleks läheb vaja vahendeid ja vabatahtlikke, tarvis on õppida vene keelt. Mitte keegi ei osanud arvata, kuidas see kõik teoks saab. Kuid saabus aeg ja Lääne-Ukraina läks Nõukogude Liidu koosseisu. Mõni aasta hiljem kirjutas KGB esimees Abakumov Stalinile taotluse anda nõusolek saata Jehoova tunnistajate perekonnad Lääne-Ukrainast, Lääne-Valgevenest, Moldaaviast ja Balti vabariikidest välja Siberisse (Irkutski, Tomski ja Omski oblastisse). Stalin andiski nõusoleku ja selle alusel otsustas NSVL Ministrite Nõukogu aastal 1951: „Saata välja jäädavalt.“ Ainuüksi Irkutski oblastisse saadeti välja ligikaudu 5000 Jehoova tunnistajat. Nii et läinudki tarvis vahendeid kohale sõiduks ja vene keelt õppida ka ei tulnud, sest see on ukraina keelega üsna sarnane. Kümme aastat hiljem muudeti korraldus „jäädavalt“ ära, nii et kes soovis ära sõita, sõitis. Ent keelatud oli pöörduda tagasi koju, kust välja oli viidud. Nõnda siis sõitsidki Jehoova tunnistajad Venemaa eri oblastitesse ja mujale Nõukogude Liidu aladele laiali, levitades kõikjal head sõnumit. Aga toimus see hiljem, 1960. aastatel.

Esimesel saabumisaastal Siberisse uurisid vennad olukorda. Nad jõudsid järeldusele, et tarvis on kõik väljasaadetud organiseerida kogudusteks ja alus-

tada kristlike koosolekutega. Vaja on vastutavaid vendi, kes kõike koordineeriks ja inimeste eest hoolitseksid. Samuti on tarvis otsida sidekanaleid vendadega Läänest, et saada vaimset toitu ja mitte olla organisatsioonist ära lõigatud.

Enim valmistas raskusi see, et komandantuuri range järelevalve tõttu ei saanud vennad elukohast isegi viie kilomeetri kaugusele tähelepanu äratamata lahkuda. Korra vastu eksimine tõi range karistuse: viis kuni kümme ööpäeva aresti.

Uus määramine

Karistuse kandmise aastad ei soodustanud mu kasvu piiblitarkuses, sest puudu oli hädavajalikust: Piiblist ja piibliainelisest kirjandusest. Pidin rahulduma vaid sellega, mis aeg-ajalt laagrisse juhtus pääsema, ja vendade harvade kontaktidega. Sellegipoolest olin veendunud, et asun tõeteel, ja tahtsin kindlal meelel seda ka edasi käia.

Vabanenud veebruaris 1952, siirdusin sugulaste juurde Irkutski oblastisse Tõretski rajooni Hanžinovo külasse. Perekond võttis mind vastu armastuse ja austusega, pidades mind küpseks kristlaseks. Isegi mu lihane vend Vassili, kes mu veendumusi ei jaganud, pidas minust lugu ja oli mu üle uhke.

Paljud kristlikud vennad Irkutski oblastis olid mulle hästi tuttavad juba Ukraina ajast. Siin Siberis olid nad range järelevalve all – nad olid saadetud välja igavesele asumisele. Aga kuna sõitsin sinna omal soovil, ei võtnud komandantuur mind järelevalve alla. Mihhail Grintšuk ja Stepan Gavriljuk viisid mind asjadega kurssi. Vennad rääkisid, et tunnevad Jehoova ees vastutust organiseerida kogudusi ja varustada neid piiblikirjandusega. Nad palusid mul appi tulla, ütlesid, et olen hiilgav leid, kuna võin vabalt ühest kohast teise minna. Mulle tehti ettepanek kohtuda oblasti eri rajoonides asuvate vendadega ja usaldada neile vastutavaid ülesandeid. Mind hoiatati, et pean tegutsema tasa ja targu, sest mind võidakse mitte usaldada ja pidada provokaatoriks. Soovitati mitte sekkuda vendade isiklikku ellu, käituda tagasihoidlikult ja väarikalt, julgustada kuulutajaid, kuulutada head sõnumit.

Pidasin mulle pakutavat ülesannet suureks eesõiguseks. Teisest küljest olin nagu Jeremija mures, et olen liiga noor. Kõhklustest hoolimata ma siiski nõustusin. Hilisemad sündmused aastatel 1952–1957 kinnitasid, et mul polnud tollal õigust ära öelda. Nagu Jeremijat, toetas Jehoova mindki.

Minust sai strefa⁵ komitees kolmas. Minu kohuseks oli otsida üles vennad, organiseerida kogudusi ja määrata ametisse koguduse sulaseid. Kui olin

5 Strefa – praeguses tähenduses piirkonnakomitee. See on poolakeelne nimetus, mida kasutati Poola ajal ka meil Ukrainas, tähistamaks Jehoova tunnistajate piirkondlikku juhatust (autori märkus).

tutvunud külastatavas paikkonnas vendadega lähemalt, uurisin aastatelt vanematelt, keda nad kõige enam usaldavad ja keda soovivad koguduse sulaseks (selle all mõeldi koguduse teenistuskomitee eesistujat). Seejärel vestlesin nendega, keda oli soovitatud. Selgitasin meie olukorda ja meie ülesannet kuulutada head sõnumit kõikjal Siberis. Kui vend nõustus, edastas talle organisatsiooni juhendid ja selgitasin ülesandeid koguduses.

Esiialgu kasutasime kirjandust, mida olime saanud Ukrainast Siberisse kaasa võtta. Leppisime kokku kohtumistes ja kirjavahetuse meetodites. Hakkasime korraldama teokraatlikku teenistuskooli.

Asusin Hanžinovo külas masina-traktorijaamas tööle puusepana. Saamaks rohkem vaba aega, keeldusin pühapäeviti töötamast (direktsioon kamandas kõiki iga päev tööle). Selleks, et juhatus ei aimaks tegelikke põhjusi, selgitasin, et see on Piibli käsu täitmine „Kuus päeva tööta, aga seitsmes kuulugu sinu Issandale“. Kui traktorijaama direktor küsis, miks siis teised vennad tööd teevad, vastasin, et igaüks vastutab ise Jumala ees.

Oli veel üks raskus: olin isiklikult tuttav vaid väheste vendadega ja mind eriti ei teatud. Seepärast ei usaldanud mind mitte sugugi kõik. Minul aga jäi puudu kogemusest vendi veenda, et ma pole provokaator ja olen sõitnud kohale, et aidata neil organiseerida kogudust ja käivitada kuulutustegevus. Soovituskirja minu kohta mõistagi neil polnud ja seda saada polnud võimalikki.

Järelevalve all

Möödus aasta. Irkutski oblastis olid organiseeritud kogudused, kuulutustegevus ja aruannete esitamine. Läänest hakkas jõudma kohale kirjandust. Territooriumil Irkutskist Tulunini tegutses üle 20 koguduse, kes pärast õudset 1951. aastat taas ellu ärkasid.

See ei jäänud komandantuuril ja KGB organitel märkamata. Nendeni jõudis teave minu sõitudest mööda Irkutski oblastit ja keeldumisest töötada pühapäeviti. Süüdistuseks polnud piisavalt fakte, nii et piirduti sellega, et mind võeti komandantuuri range järelevalve alla.

Meilt Hanžinovo külast Tõreti raudteejaama, kus asus turg, oli kaheksa kilomeetrit. Kui soovisin minna pühapäeval turule, oli tarvis kolmapäeval või neljapäeval teatada sellest komandantuuri ülemale. Ülem edastas mu soovi komandantuurile, mis asus rajoonikeskuses Tõretis. Kui komandant andis loa, siis tuli pühapäeval enne äraminekut helistada ülemale, see omakorda hoiatas komandanti.

Teekond turule kestis veidi üle tunni. Komandantuuris tuli end kirja panna ja teatada, millel pöördun koju tagasi. Seejärel tuli veel kord ilmuda määratud

tunnil kohale ja teatada kojupöördumisest. Kui mind kahe tunni pärast kodus polnud, anti häiret ja algasid otsingud. Sel viisil piirati mu vaba ringiliikumist.

Mõnikord õnnestus käia ära küsimata. Paar korda saadi sellest teada ja pandi seitsmeks ööpäevaks kartsa.

Jõudis kätte 1953. aasta. Suri Stalin. See uudis jõudis maa kaugematessegi nurgakestesse. Rahvas oli sügavas leinas. Eri vanuses inimesed nutsid teda otsekui isa ning vaenlaste käest vabastajat ja päästjat kibedalt taga. Raske on meenutadaegi kõiki neid teeneid, millest tookord räägiti. Kuidas siis mõista kõike seda, mida tema kohta tänapäeval räägitakse? Mis puutub minu isiklikku seisukohta, siis pole ma mitte kunagi astunud välja Nõukogude võimu vastu, seda hoolimata sellest, et 15 aastat mu noorest elust möödusid Nõukogude paranduslikes laagrites, kus puudusid elementaarseimadki elutingimused, rääkimata mugavustest. Mitte selliseks eluks ei loonud Jumal inimest. Siin pole vastuolulisust, kui tean, et selle maailma jumal on Kurat-Saatan, et õhus on tüliküsimus, millega tuli välja Saatan, ning et see tüliküsimus puudutab ka mind.

Nagu oli juba juttu, tutvusin tõega aastal 1942. Aastal 1952 pärast vabanemist lülitusin aktiivsesse organisatsioonilisse tegevusse kui strefa komiteeliige. Ja alles aastal 1953 mind ristiti. Seda kahel põhjusel. Esiteks – olud. Aga teine põhjus võib teid üllatada: tol ajal ei omistatud ristimisele esmajärgulist tähtsust. Peamine oli see, et inimene käis koguduse koosolekutel ja tegi kuulutus-tööd.

Abiellun

Oli veel üks pöördeline sündmus mu elus: otsustasin abielluda. Meie kuueliikmeline pere elas tillukeses kõigest ühe toaga tares. See ei tulnud kõne allagi, et poissmees korteri saaks. Meie peres oli kolm vallalist, kellest mina olin kõige vanem. Olin alatasa hõivatud organisatsiooniga seotud tegevusega. Vajasin teenistuses ustavat abilist. Oma tulevase naise Anna Zakrevskajaga kohtusin praktiliselt nädal pärast vabanemist ja saabumist Hanžinovosse. Ta jäi mulle kohe silma kui vaimne õde ja veetlev neid. Tol ajal mul abiellumust mõtteis polnud ja avanenud võimalused vaimses vallas nõudsid mult täit tähelepanu.

Kogudusi teokraatlikes asjus külastades avanes mul võimalusi tutvuda paljude kristlike õdedega, kuid ma ei lubanud kunagi isiklikel huvidel segada vaimset tegevust. Pealegi võis kurameerimine mõjuda kahjulikult minu sulasemale. Olin 25-aastane, nooruse õitseaja tipus. Mu ümber oli palju sümpaatseid kristlikke õdesid. Käes oli aeg valida välja neid, kes alatiseks minuga kokku jääks. Valik langes Annale.

Niisiis tegin talle ettepaneku: „Annuška, kui sa mind armastad, tule mulle naiseks.“ Ta nõustus. Teate minu naisevõtuplaanidest võtsid vennad vastu mitmeti. Mõned võrdlesid mu otsust Hitleri sammuga: ajal, kui Nõukogude väed lähenesid Berliinile, lasi ta end laulatada Eva Brauniga. Kuidas ma võin mõelda abiellumisele, kui meie olukord on nii tõsine! Küsisin neilt: „Kas tahate saada sellisteks, kes „keelavad abielluda“, nagu apostel Paulus ütles?“ Nad vastasid: „Hästi, kui sa nii väga tahad, siis abiellu.“ Ma ei mõelnudki vähendada oma aktiivsust teenistuses, uskudes, et naisest ei saa mulle mitte takistus, vaid abiline. Võin nüüd veendunult öelda, et ma ei eksinud.

Pärast pulmi tegin katse siirduda elama naise elukohta, et olla lähemal vendadele, kellega tegin koostööd. Ent küllap KGB organid taipasid mu kavatsusi ja mulle ei antud elukoha vahetamiseks luba. Kirjutasin nii Irkutskisse kui Moskvasse, aga sain keeldumise keeldumise järel. Tuli jääda Hanžinovosse.

Uus territoorium ja uus arreteerimine

1954. aasta talvel, kui meie pulmadest oli möödunud üle aasta, tegi Hanžinovo masina-traktorijaama direktor mulle ettepaneku astuda põllumajanduse mehhaniseerimiskooli Zalarja külas,⁶ et saada mehhaanik-kombaineri kutse. See üllatas mind. Ta ju teadis, et ma pühapäeviti ei tööta. Tema aga soovitas õppida kombaineriks, kel tuleb koristusajal lausa ööpäevaringselt põllul olla. Tol ajal olin juba komandantuuri range järelevalve all ega saanud vabalt teise kohta sealseid vendi külastama minna. Kuid Zalarjas oli üle 300 venna, kes polnud piisavalt organiseerunud. Kogenud vennad soovitasid mulle: jää nõusse, sõida ja aita neid. Zalarjas oli vaja õppida ja elada üle poole aasta. Ent komandantuuri loal sain käia kodus Hanžinovos. Elasin mehhaniseerimiskooli ühiselamus. Konspiratsiooni silmas pidades ei asunud ma vendade juurde korterisse elama.

Zalarjas oli kaks kogudust. Meil õnnestus korraldada ajakirja „Vahitorn“ uurimine, teokraatlik teenistuskool ja hea sõnumi kuulutamine organiseeritult. See oli KGB organitele teada ja ajas nad ärevusse. Nad mõistsid, et siin on minu käsi mängus, olin ju neil rangelt arvel. KGB organid korraldasid mõnedes kodudes läbiotsimise ja leidsid kirjandust, ehkki vaid vähe. Ka minu toas tehti läbiotsimine, aga ei leitud midagi. Samal ajal otsiti läbi ka mu kodu Hanžinovos, kust leiti küllaltki palju kirjandust. Mu naine kirjutas protokollis kõik enda arvele. Saanud sellest järjekordsel koduskäigul teada, hoiatasin teda, et kui korraldatakse uurimine ja küsitakse, kust ta kirjanduse võttis, peaks ta ütleva: „Küsi mu mehe käest, mina ei tea, kust ta selle võttis.“ Tundus, et ta jäi nõusse. Naasin kooli. See oli väga ärev nädal peredele, kelle

⁶ Zalarja – linnatüüpi küla, mis paiknes umbes 40 kilomeetri kaugusel Hanžinovost. Praegu on see Irkutski oblasti rajoonikeskus; tähistas aastal 2004 oma 300. aastapäeva (toim. märkus).

kodu läbi otsiti. Neid kutsuti järgemööda ülekuulamisele, tõsi küll, kedagi ei peetud kinni. Saime kokku, arutasime, viisime end kurssi, keda ja mis asjus küsitleti. Teades, keda kutsutakse järgmisena välja, rääkisime kokku, et vastame esitatavatele küsimustele ühtmoodi. Nädala lõpus mõistsin, et esmaspäeval jõuab kätte minu kord minna ülekuulamisele. Aga seda, mis toimus sel ajal kodus, ma ei teadnud ega võinudki teada. Tol ajal kodudes telefone polnud. Otsustasin salaja koju sõita: hüpata kaubarongile ja tulla Tõretis maha, sealt aga minna Hanžinovosse. Mõtlesin, et ehk saan juhuslikule autole või siis lähen jala. Komandantuurist küsima ma ei hakanud – niikuinii luba ei anta, võidakse hoopis kinni pidada.

Mis aga toimus sel nädalal kodus? Anna arretereeriti ja istus julgeolekumajas kinni. Teda kuulati üle. Hoolimata meie kokkuleppest otsustas ta kõik enda peale võtta: „Kõik see on minu, aga kust ma võtsin, ei ütle.“ Tol ajal ootas ta meie esimest last, käes oli neljas raseduskuu. Anna andis sellest uurijale teada. Peksuma teda ei hakatud, aga magada ei lastud. Õhtul kuulati üle hilisööni, kuid päeval magada ei lubatud. Samuti ähvardati sõnadega: „Kui sa ei tunnista üles, kust kirjanduse võtsid, kärvad türmis koos oma lapsega.“ Kui uurija veendus, et ähvardustest pole kasu, üritas ta tegutseda teistmoodi. Ta sõnas: „Annuška, sa oled Jeesus Kristuse tubli sõdur. Aga veel parem oleks, kui sa ütleks, kust sa kirjanduse said, kes selle sulle andis.“ Ta keelitas teda igati osutama minule. Vaja oli süütõendeid, et mind vahi alla võtta.

Tol ajal anti välja valitsuse amnestiamäärus: vabastada uurimiseks kinni peetavad rasedad naised. Ta lasti vabaks hilja õhtul, ehkki talle tehti ettepanek veeta öö uurija kabinetis ja lahkuda hommikul. Ta ei nõustunud, olgugi et minna 12 kilomeetrit jala talvisel hilisõhtul polnud lihtne ettevõtmine. Anna peas tagus vaid üks mõte: anda kiiresti mulle teada, et ma kõike eitaksin ja et ta kõik enda peale võttis ning et ta vabaks lasti. Kui ma seda ei teaks, oleks võidud mind 25 aastaks vangi panna (25 aastat vangistust määrati juhul, kui tehti kindlaks, et inimesel on koguduses juhtpositsioon). Nii rühkiski Anna jala koju, mina aga sõitsin juhuslikul bensiiniautol koju sama teed mööda. Autojuht juhtus olema kohalik Hanžinovo külast.

Nähes autot tulemas, pöördus Anna teelt kõrvale. Me sõitsime mööda – nägin küll ähmast siluetti, aga ei osanud arvata, et see on tema. Kabiinis ruumi polnud ja juht sõitis peatumata edasi. Nii me möödusimegi teineteisest. Mina jõudsin koju, aga tema oli veel poolel teel.

Kodus teatasid vanemad, et Anna arretereeriti nädala algul. Kaotasin täielikult pea, ei osanud, mida ette võtta. Tõmbasin hinge, et olukorda analüüsida. Äkki ilmub käskjalg masina-traktorijaamast ja ütleb: „Ilmu kohe direktori ette.“ Ma ei suutnud mõista, kust direktor teab, et ma kodus olen. Nagu selgus, lasi uurija Anna vabaks ja sõitis kohe koos teise KGB kaastöötajaga Zalarjasse

mind arreterima. Leidmata mind, mõistsid nad, et olen sõitnud koju. Nad üritasid takistada seda, et saan Annaga kokku ja vahetan infot. Nad helistasid direktorile, nõudes minu kiiret väljakustumist, arreterimist ja Tõretti toimetamist.

Direktor võttis mind sõbralikult vastu ja küsis: „Mida sa koos oma semlakkidega jälle korda oled saatnud? Mulle helistati KGB-st, et ma su kas elusalt või surnult minutipealt nende juurde toimetaksin.“ Kohe ilmuski militsionäär, et saata mind Tõretti. Direktor andis mu militsionäärile üle, lausudes, et masina saab kahe tunni pärast, aga seni võime oodata punanurgas, mis täitis ka piljarditoa funktsiooni. Palusin militsionäärilt luba joosta koju, et võtta pesu, hambahari ja -pulber. Algul ta nõustuski, kuid meenutades, et mu isal on haige süda, ütles ta sellest ära: „Ei, me ei lähe. Sa mõtle ise: isal on süda haige, aga sina tuled ja ütled, et oled arreteritud. Äkki hakkab tal halb?“ Militsionäär asus piljardit mängima, mina aga võtsin masinat oodates istet. Järsku astus sisse mu noorem vend Vassili. Militsionäär ütles: „Mine ja too Sergeile pesu, hambapasta ja -pulber. Ta on arreteritud, saadan ta komandantuuri. Aga vaata, et isa sellest teada ei saaks, tal on süda haige.“ Vend jõudis koju, aga sinna oli jõudnud juba Annuška. Nad panid mulle kokku kõik, mida olin palunud, ja tulid kahekesi kontorisse. Anna jäi välja. Mulle asju üle andes sosistas vend tasa: „Annuška on väljas värava juures.“ Kasutasin hetke ja lipsasin välja. Oli kottpime öö. Läksin värava juurde, aga ei näinud midagi. Äkki sosistati otse kõrva ääres:

„Eita kõike, võtsin kõik enda peale.“

„Miks? Me ju rääkisime teisiti kokku.“

„Sellest räägime teine kord.“

Järsku ilmub valgustatud uksele militsionääri siluett: „Sergei, kus sa oled?“ Ütlen Annuškale: „Peida enda nurga taha“, militsionäärile aga vastan:

„Olen siin, aga mis lahti on?“

„Miks sa ilma loata välja läksid?“

„Mul oli häda. Aga luba küsimata läksin seepärast, et sa pole mulle arreterimisorderit näidanud. Miks ma peaksin sult luba küsima?“

Anna hiilis märkamatuks koju, mind aga viidi peatselt Tõretti. Seal ootas mind ees uurija, kes oli Annat üle kuulanud, ja veel üks KGB ohvitser. Kui mulle näidati arreterimisorderit ja öeldi, et mind viiakse Zalarjasse, teatasin, et ei sõida kuhugi ega räägi midagi, enne kui ei kohtu oma naisega – kus ta on ja mida nad temaga on teinud. Nägin nende nägudest, et nad olid rahul, arvates, et nende plaan on läbi läinud ja et ma pole naisega kohtunud ega tea midagi. Zalarjasse sõitsime veokastis kolmekesi: kaks uurijat ja mina. Ma muudkui pärisin, kus mu naine on, kuidas temaga lood on. Nad kiitsid teda

selle eest, et ta neile kõik ära rääkis, nii et mul tarvitseb vaid kõik omaks võtta, juhul kui olen arukas nagu mu naine. Nii üks kui teine mõnitas mind asja eest teist taga. Nii jõudsimegi laupäeva hilisööl Zalarjasse.

Mind suleti üksikkongi. Mu sisemus võidutses, et olen oma uurijatest paremini informeeritud ja saan kindlalt tagasi lükata kõik süüdistused. Tunnistada kirjandus omaks oleks arutu ja naise suhtes tänamatu. Tänu temale pääsesin 20 aasta pikkusest vangistusest.

Esmaspäeval kutsuti mind välja ülekuulamisele. Kuna minu toast (mehhaniseerimiskoolis) ei leitud midagi ning väljakutsutud vennad minu vastu ei tunnistanud, alustasid uurijad kohe küsitlust kodunt leitud kirjanduse kohta. „Sinu kodust on konfiskeeritud kirjandust, kes sulle selle andis?” Kostan: „Näidake mulle läbiotsimisprotokollid koos äravõetud kirjandusega.” Seda teha ei taheta, sest protokollil on mu naise allkiri või siis on seal andmeid, et kirjandus on temalt konfiskeeritud. Mulle räägitakse, et naine olevat öelnud, et kirjandus on minu ja ta teab, kust ma selle sain. Küsin, kus see kirjas on. Nemad mulle: „Mis, kas sa ei usu meid? Võime sind seada naisega vastamisi. Aga mis siis, kui ta meie sõnu kinnitab?” – „Hästi, tehke seda. Tahan ise kuulda, mida ta ütleb.” Minu kindlameelsus ajas nad hämmeldusse. Ilmselt täpsustasid nad nii direktori kui militsionääri juures, kas ma mitte pole Annaga kohtunud. Ja see oli tõsi: nemad meid koos ei näinud. Paraku oli uurijatel tuline soov mind kinni panna. Nad asusid otsima uut konksu. Nad pärisid mu käitumise kohta mehhaniseerimiskooli direktorilt. Too sõnas, et olen viiemees, aitan õpetajatel teisi õpetada, olen alati tundides kohal ja lõpetan kooli kiituskirjaga. Aga sellest, et ma teisi agiteerin, pole ta midagi kuulnud. Pöörduti mehhaanika-traktorijaama direktori poole, aga see andis hea iseloomustuse, öeldes: „Meil on vaja asjalikke kombainereid. Kui ma poleks lootnud, et temast tubli kombainer saab, poleks ma teda õppima saatnud.” Aga traktorijaama majandusjuhataja ütles veidi vintis olles otse: „Laske Sergei vabaks, ma võin teile tema asemel saata teisi viis.”

Niisiis, tõsiseid süütõendeid ees ähvardava kohtu tarbeks ei leitudki. Naine on rase, amnestia alusel vabastatud. Mind lasti vabaks, ma lõpetasin õpingud ja asusin masina-traktorijaama kombainerina tööle. Direktor küsis: „Mokritski, kuidas jääb puhkepäevadel töötamisega?” – „Töötame, Fjodor Ivanovitš,” vastasin (nüüd, olles komandantuuri range kontrolli all, ei saanud ma enam vabalt mujale sõita). – „Seda ma arvasingi, et sa ei muretsenud mitte püüdamise pärast, vaid võimaluse pärast oma vendi külastada.” – „Tõepoolest, Fjodor Ivanovitš.”

Kogudus Hanžinovos kasvas ja tugevnes. Meie peret, kuhu lisandusid tütar ja poeg, ümbritseti armastuse ja lugupidamisega.

Miilitsaülem

Viie tuhande Irkutski oblasti venna olukord hakkas võtma teokraatliku organisatsiooni jooni. Oblastisse tuli vabatahtlikult vendi nendest paikadest, kuhu olid välja saadetud nende vanemad, sõitis kohale ka neid, kes olid vabanenud kinnipidamiskohtadest. Kogudustes tehti ümberkorraldusi. Nüüd oli organisaatorivõimetega vendi rohkem. Mõned neist said kogudustes eriülesandeid. Mina olin Hanžinovo koguduse sulane ja piirkonnasulane. Teenisin kahteteist kogudust. Tol ajal erines see praegusest piirkonnateenistusest tunduvalt. Kõik toimus illegaalselt ja salajas, nõudes palju ohvreid ühes alalise riskiga kaotada vabadus.

Koguduste külastamine ja pörandaalused kokkusaamised koguduse sulastega nõudsid küllaltki palju aega. Samuti oli vaja hoolitseda oma pere eest, kus oli kaks last. See polnud sugugi kerge.

Ent oli ka palju rõõmu: ulatuslik territoorium, uute kuulutajate lisandumine. See on õnnistus, mis rikastab ega too kaasa kurvastust.

Oli ka ebameeldivaid kokkusaamisi. Kord sõitis kohale Tõretski rajooni miilitsaülem perekonnanimega Protasov. Ta kutsus mind välja traktorijaama kontoris ja hakkas justkui sõbramehelikult pärima, kuidas läheb elu, kuidas töö. Vastasin, et kõik läheb normaalselt. Siis aga küsis ta ootamatult: „Kellelt sa ülesandeid saad?“ – „Töökoja juhatajalt,“ vastasin ma. – „Ma ei küsi nende ülesannete kohta, saad aru küll, mille kohta. Küsin veel kord: kelle käest saad ülesandeid ja kellele annad aru?“ tõstis ta häält. – „Vastasin teile juba, kellelt saan, ja kelle ees vastutan: töökoja juhataja ees.“ Ootamatult võttis ta hoogu ja virutas mulle jalaga kõhtu, pärast tegi seda veel kord ja surus tigidalt läbi hammaste: „Sa veel kahetsed oma vaikimist.“

Kui olin kombaineriks õppinud, töötasin kaks hooaega viljakoristusel. See oli raske ja pingeline töö. Uudismaal annavad nisu ja muud kultuurid rikkalikku saaki. Koristusperioodil võib lumi maha tulla, vajutades viljapead maha, nii et neid on väga raske üles tõsta. Seetõttu koondati viljakoristuseks kõik jõud, et teravili enne talve kokku koguda. Selleks läkitati rajoonist volinikud, kes aitasid organiseerida traktorijaamas kombainide kiirkorras remonti. Mulle määrati sedasorti voliniku näol appi miilitsaülem Protasov. Võitlesime palju päevi ja öid üheskoos viljakoristuse eest ja koguni sõbrunesime. Lõpuks palus ta oma käitumise pärast vabandust: „Sergei Ivanovitš, nüüd on mul Jehoova tunnistajatest hoopis teine ettekujutus. Nii et vabanda mind selle pärast, mis tookord juhtus.“

Värbamine

Tolsamal ajaperioodil aastatel 1954–1957 toimus minuga veel üks huvitav sündmus. Vanemleitnant Zõkovile, kes Irkutski KGB-s tegeles Jehoova tunnistajatega, oli tehtud ülesandeks värvata tunnistajate seast agent, kes nõustuks tegema organitega salajast koostööd ning annaks andmeid vendade kohta, ülesannete kohta, mida nad täidavad, samuti nende tegevuse kohta organisatsioonis. Lisaks pidi sel agendil olema organisatsioonis teatud positsioon, ta pidi valdama piisavalt infot ja sidemeid. Väravatule pidi garanteerima vabadus ka tema paljastamise korral, samuti korter Irkutskis ning edasine kindlustatud elu temale ja ta perekonnale. Miskipärast langes Zõkovi valik minule.

Ta kutsus mind Tõretti komandantuuri vestlusele. Ta esitles end nagu kord ja kohus riikliku julgeoleku kaastöötajana. Ta andis mõista, et meie jutuajamise järel võib mu elu liikuda paljuski paremuse suunas. Ta kiitis mind kui korralikku inimest ja head töolist, nagu traktorijaama direktor olevat öelnud. Meenutades direktori sõnu selle kohta, kuidas ma traktorijaama eest hoolt kannan, küsis, kuidas ma toimiksin, saades näiteks teada, et keegi kavatseb traktorijaama põlema panna. Tuli teisigi samas vaimus küsimusi. Sain aru, kuhu ta sihib, ja otsustasin otsestest vastustest hoiduda. See oli tõsine viga, mille tõttu oleksin äärepealt vabaduse kaotanud. Tema ajas muudkui oma joont, püüdes veenda, et meie vahel on sõbralik jutuajamine. Pärast küsis, ega mul pole midagi selle vastu, kui kohtuksime veel kord. Nõustusin viisakusest. See oli teine viga.

Zõkov arvas, et minu põiklevad vastused ja taktitundeline suhtumine KGB töötajasse on teatud nõrkuse ilming, mis annab talle lootust saavutada soovitud tulemus. Ta lootis, et on leidnud, keda on otsinud. Küllap ta nägi enda õlul juba kaptenipaguneid. Nõnda siis külastas Zõkov masina-traktorijaama direktorit ja andis salajase korralduse saata Sergei Ivanovitš Mokritski justkui MTJ-i ülesandel Irkutskisse komanderingusse. Sellest ei tohtinud keegi midagi teada. Zõkov nõudis, et kõik korraldataks nõnda, et isegi mina ei aimaks sõidu tegelikku eesmärki. Aga kui ta kontorist väljus, seisin just einelaua juures, mis asus 30 meetri kaugusel väljapääsust. Märkasin teda ja tundsin ta ära. Ka tema tundis mu ära, pöörast järsult ümber ja naasis kiirel sammul kontorisse. Mulle tundus selline rutt veider. Läksin kontoriakendest veidi eemale ja nägin teda kardina tagant piiluvat. Mina aga tegin näo, et ei märganud teda. Ta oletas, et ma teda ei näinud ega tea midagi tema käigust kontorisse.

Mõni päev hiljem kutsus direktor mind välja ja alustas sõbralikku vestlust: „Sergei, kas said oma kombainiremondiga valmis?” – „Valmis,” vastasin. – „Töoga tiserikojas saab hakkama su isa. Nüüd sõidad Irkutskisse põllumajandusvarustusse ja -valitsusse tähtsa ülesandega. Sellega tuled toime vaid sina. Tead, viljakoristus pole enam mägede taga, aga meil on puudu kombainide veorihmadest ja niidumasinat vikatitest. Teatasime sellest juba

ammu, aga seal ei liigutata lillegi. Võib juhtuda, et koristusajaks pole meil midagi." – „Fjodor Ivanovitš, meil on küllaga mehhaanikuid, milleks saata kombainer?" – „Saad aru, Sergei, sa pole meil mitte lihtsalt kombainer, vaid oled MTJ-i küljes ihu ja hingega, pealegi oled läbilöögivõimeline. Oled vist õppinud seda oma vendadelt, nagu ma mõistan? Kui sinna läheb mehhaanik, mõeldakse: pole suurt häda midagi. Aga kui tuleb kombainer nagu sina, siis peab küll häda käes olema, kui juba kombainer saadetakse. Sina saad sealt kätte, mis vaja." Mida enam ma vastu puiklesin, seda jõulisemalt ta end peale surus. Tuli nõustuda. „Nii juba läheb. Homme kirjutatakse sulle välja komandering ja makstakse kahe nädala komanderinguraha. Arvan, et sellest jätkub sulle. Dokumendid põllumajandusvarustusele ja -valitsusele saad aegsasti kätte. Minu masinaga viiakse sind Tõreti jaama. Lähed komandantuuri loa järele, seal ollakse su sõiduga juba kursis. Osta pilet ja head teed sul minna."

Nüüd hakkas mulle midagi koitma. Direktori järjekindlus, KGB kaastöötaja salajane kontorikülastus – kõik see viitas pigem teist laadi komanderingule: mitte põllumajandusvarustus või -valitsus, vaid KGB valitsus, Litvinovi tänav 17. Jagasin oma arvamust isa ja veel ühe vennaga. Ent nemad pidasid seda minu fantaasialennuks. Järgmisel päeval sõitiski direktori auto ette ja õhtuks olin Tõretis. Läksin kohe komandantuuri. Seal polnud peale korrapidaja enam kedagi. Ta küsis: „Mokritski?" – „Jah," vastasin ma. – „Siin on sulle luba sõiduks Irkutskisse." Ta päris, millise rongiga kavatsen sõita. Vastasin, et rongiga nr 74, Moskva–Habarovsk. Ta imestas: miks mitte teise rongiga? Vastasin, et nr 74 saabub varakult, peaaegu öösel, nii et hommikuks saan välja uurida, kuidas edasi saada.

Sealt suundusin kiirustamata vaksali poole, rongini jäi veel palju aega. Vaksalis kohtasin tuttavaid neide, kes samuti olid väljasaadetud. Meil läks jutt lahti sellest, kes kuhu sõidab, kuidas elatakse. Ootamatult astus ootesaali militsionäär (seesama korrapidaja komandantuurist). Ta kõndis saalist läbi, silmitsedes istujaid ilmselt kedagi otsides. Nähes mind, ta rahunes ja väljus. Mõtlesin, et see kõik pole niisama. Äkki tuli mulle meelde, et õed palusid mul Irkutskist üht-teist osta. Otsustasin hüpata läbi hea tuttava Makar Dobranski juurest, kes oli vabaks saanud ja elas Tõretis, et küsida talt väikest kohvrit. Kui lahkusin, saabus taas militsionäär, ning mind leidmata, astus neidude juurde, et pärida, kus ma olen. Nad vastasid, et läksin tuttava juurde kohvrit võtma. Hiljem rääkisid nad, et militsionäär oli ärevil ja päris, kust nad mind tunnevad ja milleks mul kohvrit vaja on. Tund enne rongi saabumist olin tagasi ja võtsin end piletisappa. Märkasin, et militsionäär sisenes kassaruumi teenistuskäigu kaudu. Mu tuttavatele müüdi piletid vagumisse 11, minule aga vagunisse 2. Hakkasin end kauplema üheteistkümnendasse. Kassiir aga ütles, et teine vagun on parem. Kui ma edasi nuiasin, vastas ta ärritunult: „Kuhu on antud,

see võta ka vastu!" Taas veendusin, et kõik see pole niisama, asja ees, teist taga.

Zalarja jaamas ilmus ootamatult vagunisse minu vana tuttav vanemleitnant Zõkov. Nüüd said kinnitust mu kahtlused, et mitte mingit põllumajandusvarustust ega -valitsust ma ei näe. Peitsin näo kätega, nihkusin akna ligi ja jälgisin Zõkovit läbi sõrmede. Ta käis kaks korda vagunist läbi, ilma et oleks mind märganud. Kui ta lõpuks märkas, pobises ta: „Nii et kõik kohad on kinni“ ja istus vaguni etteotsa.

Irkutskisse jõudsime küllaltki vara, linnas oli veel vähe liikumist. Tee vagunist vaksalisse kulges läbi laiade väravate. Vagunist väljudes märkasin, et väravanurgas seisab mind oodates Zõkov. Väljusin ja suundusin väravate poole, otse tema suunas. Ent jõudnud väravateni, kadusin rahvasumma ja läksin vastassuunda. Ta kaotas mind hetkeks silmist ja läks nii ähmi täis, et jooksis mulle järele ja kamandas: „Sergei Ivanovitš, järgnege mulle!“ Peast käis läbi mõtte mitte kuuletuda: „Ma ei tea, kes te olete. Mina sõidan põllumajandusvalitsusse“, ent sain aru, et siis võetakse mind kinni kui kurjategija. Järgnesin talle. Ta tõi mind sõjaväekomandantuuri, näitas korrapidajale oma tõendit, too noogutas vastuseks. Minult küsis Zõkov viisakalt: „Sergei Ivanovitš, kuhu te sõidate?“ Vastasin:

„Jõudsin juba kohale.“

„Kuhu?“

„Irkutskisse.“

„Irkutsk on suur, kuhu konkreetselt?“

„Litvinovi 17.“

„Kelle juurde?“

„Te teate ise paremini, teie ju esitlete mind.“

Meie jutuajamist kuulis ka korrapidaja. Zõkovile ei meeldinud meie dialoog, eriti veel see, et korrapidaja seda pealt kuulab.

„Teie dokumendid.“

Esitasin komandeerimistõendi. Ta vaatas seda ja ütles:

„Miks te valetate? Te ju sõidate põllumajandusvarustusse ja -valitsusse.“ Viimaseid sõnu ütles ta hästi valjult, nii et korrapidaja seda kuuleks.

„Ma ju ütlesin teile, et Litvinovi 17, KGB valitsus. Parem öelge, kuidas me sinna jõuame. See on kaugel, jala ma ei lähe.“

„Kust te Irkutskit nii hästi tunnete?“

„On siin varemgi oldud.“

„Kui te linna nii hästi tunnete, siis läki, miskitmoodi jõuame kohale.“

Ta oleks võinud auto välja kutsuda, ent eelistas kohalejõudmiseks teist sõidumoodust. Ja see polnudki nii lihtne. Teda huvitas ja tegi ärevaks minu informeeritus, nii et ta otsustas teel sellest rääkida.

Sõitis ette esimene tramm, vagunis polnud peaaegu kedagi, aeg oli väga varajane. Trammis küsis ta: „Sergei Ivanovitš, kuidas te komandeeringust nõnda informeeritud olete?“

Alustasin meie esimesest kohtumisest ja tema küsimustest, kuidas ma toimiksin, sellest, mille poole ta soovis mind kallutada, ja oma veast, mis andis talle alust pidada mind kellekski teiseks, kes ma tegelikult pole.

„Kui oleksin teile otsustavalt vastanud, et reeturit minust ei saa ja koostööd tegema ma ei hakka, siis võimalik, et seda komandeeringut polekski. Aga olnud tagasi võtta ei saa. Meie tollane vestlus, direktori visadus ja see, et ma nägin, kuidas te minu eest kaks korda peitusite: MTJ-i kontoris ja Zalarjas vagunis, aga samuti teie käitumine vaksali väravate juures, veensid mind lõplikult selle reisi tegelikus eesmärgis.“

„Ah siis nii?“ lausus ta kergelt segaduses olles. „Ja mis see eesmärk siis on?“

„Ütlen otse. Kuna te tegelete Irkutski oblasti Jehoova tunnistajate organisatsiooni lammutamisega, siis võib-olla teie ise, aga pigem teile antud ülesandel te tahate leida informeeritud venda, keda võiks värvata koostööle KGB organitega. Kõigepealt tutvusite minu elulooga ning jutuajamine Tõretis andis teile alust mõelda, et minu kandidatuur sobiks. Kuid te eksisite, nii nagu eksisin ka mina vestluses teiega. Te arvate, et suheldes minuga teises olukorras, saate mind rääkida nõusse ning et ma naasen koju reeturlikkust taipamata. Aga nagu näete, on see saladus saanud avalikuks kohe algusest peale. Enne sõitu Irkutskisse rääkisin isale ja veel ühele vennale, et minu komandeering viib mind KGB-sse.“

„Kas tõesti nii ütlesidki?“

„Jah ütlesin. Tõsi küll, nad ei uskunud. Arvasid, et direktor tõepoolest saadab ülesandega.“

Zõkov jäi hetkeks mõttesse ja sõnas:

„Tead, Mokritski, sul tuleb teha tegemist suurte ülemustega. Niisiis, oma oletustest ära kellelegi lobise. Las kõik see jääb meie vahele.“

„Teile on nad suured ülemused. Aga mulle on nad pelgalt inimesed nagu kõik teised.“

„Aga kas sa ka tead, mida see, kui sa neile oma oletustest kõneled, meile mõlemale võib tähendada?“

„Mida see mulle tähendab, ma täpselt ei tea, aga mida teile, seda ma tean.“

„Mida siis?”

„Te olete riikliku julgeoleku töötaja ja teile usaldati Jehoova tunnistaja värbamine, nii et keegi ei kahtlustaks, et ta on reetur. Aga teie ajasite kogu ettevõtmise untsu. Kas saab teile pärast seda midagi tõsisemat usaldada? Võib-olla lootsite veel üht tärnikest teenida ja kapteniks saada. Ent läbikukkumise tõttu võidakse teilt needki pagunid ära võtta, mis teil praegu on. Mind aga võib kõige enam ähvardada tühine süüasi ja tühine karistusaeg.”

„Sul on asjast õige pilt, seepärast ei tohi sa kellelegi rääkida. Nõus?”

„Teate, kas räägin või mitte, sõltub olukorrast, millesse sattun. Juhul kui mind ei ähvarda oht, ei kavatse ma sellest mitte kellelegi rääkida. Seevastu, kui tajun ohtu, siis miks peaksin vaikima? Teie tõite mu siia, teie võtsite mu ette, et teha minust reetur Jumala asjas, mille pärast ma juba olen kandnud viis aastat vabaduskaotust. Ja selle Jumala asja pärast olen ma valmis surema. Teie asusite mind ümber kasvatama, et saada uut aukraadi, nüüd aga keelitate mind vaikima. Mille nimel? Jah, olen nõus vaikima vaid siis, kui see ei sea ohtu minu vabadust.”

Ta kuulas kõik selle ära ja lausus:

„Sergei Ivanovitš, teen, mida suudan, ole vaid arukas ja vabanda mind, et ma sinust halvasti mõtlesin.”

Niisiis, olles avameelselt jutelnud, sõitsime KGB valitsuse juurde. Hoones polnud peale korrapidaja mitte kedagi. Zõkov pakkus mulle duši alla minekut, seadis valmis oma hommikumantli ja käterätiku. Pärast seda pakkus hommikueinet ja aina tuletas meelde: „Mäletad, milles me kokku leppisime?” – „Mäletan. Kui mind miski ei ähvarda, siis vaikin.”

Mind tutvustati KGB valitsuse juhile, tema asetäitjatele ja teistele osakonna juhatajatele. Minult küsiti, kus ma eelistaksin elada, millises hotellis ööbida. Anti teada, et tööpäevadel tuleb mul tulla KGB valitsusse, kus minuga tegelevad osakonna kaastöötajad, kes vastutavad töö eest Irkutski oblasti Jehoova tunnistajatega. See osakond koosnes viiest kaastöötajast. Nad tegid kohe ettepaneku koostööks ja tegevuskavaga tutvumiseks, juhul kui nõustun. Minu töötlemine jätkus kümme päeva. Jälitusvalitsuse ülem oli keegi Homjakov. Ta teatas mulle, et Jehoova tunnistajad Venemaal iseenesest polegi nii ohtlikud. Ent probleem seisneb selles, et meist võib pimesi saada relv välismaise luure käes. Oletame, et meie maale pääseb välismaine luuraja, aga järsku on ta eelnevalt valmistunud ja teab, kuidas pugeda meie organisatsiooni. Teeskleb näilist alandlikkust, nõustub Piiblit uurima, laseb end ristida ja pealtnäha saab vennaks. Aga tegelikult saab temast hunt lambanahas. Ja ta asub täitma oma salajast missiooni. Meie tunnistajad oleme ju liiga usaldavad, võtame kõiki

vastu. Ning üleüldse, meie organisatsioon on ameerika päritolu ja suunatud sotsialistliku korra ja maailmakommunismi ehitamise õõnestamisele.

Peatselt nad veendusid, et teha minust kaastöötajat ja agenti ei õnnestu. Oli palju vestlusi ka teiste ülematega. Nii veenis prokurör mind, et mina kui Jehoova tunnistaja pean rääkima kogu tõe, kui mind küsitletakse organisatsiooni või selle liikmete asjus. Ta näitas oma Piiblist mulle kirjakohta Õpetussõnad 19:5: "Valetunnistaja ei jää karistamata ja kes muudkui valetab, ei pääse." Vastasin seepeale: „Lehitsege peatükk tagasi, Õpetussõnad 18:5. Seal öeldakse: „Pole hea suhtuda süüdlasesse erapoolikult ega jätta õiget ilma õigusest.““ Ta vihastus, viskas Piibli põlgusega kõrvale ja teatas minu „kuraatorile“ Zõkovile: „Otsustage ise, meile ta ei kõlba.“

Kõik need päevad elasin tuttavate juures – minu vennanaise sugulaste pool. Mind jälitati. See oli nii ilmne, et ka korteriperemehed panid seda tähele. Kord küsis Zõkov: „Mida sa Mokritski õhtul teed?“ Vastasin: „Tahaks tsirkusesse minna, huvitav programm on.“ – „Milles siis asi?“ – „Asi on selles, et komanderinguraha on nii napilt, et sööklas ei saa korralikult kõhtugi täis, rääkimata tsirkusesse minekust.“ – „Aga palju sul vaja on? Millistele kohtadele sooviksid pileteid saada?“ – „Esimesse ritta muidugi.“ – „Need on ju kallid!“ – „Mis, kas KGB on vaeseks jäänud? Teie ju olete mind välja kutsunud, siis ka kindlustage materiaalselt.“ Ta ladus raha välja. „Saad rikkamaks, maksad tagasi.“ Kõik need päevad püüdis Zõkov mul silma peal hoida, veendumaks, et ma teda reetnud pole. Iga kord ma rahustasin teda.

Kord kutsus Zõkov mu enda kabinetti. Ta võttis mind heas tujus vastu, teatades, et juhtkond on andnud mu temale üle. Tema on mu siia toonud ja peab ise otsustama: kas alгатada süüasi ja panna kinni või lasta vabaks. Küsisin, milline on otsus. Ta vastas: „Sa ju ei andnud mind välja. Ja kuidas saakski süüasja alгатada, kui ma sinu juures midagi seadusevastast pole täheldanud. Aga siin said sa teada paljutki, mida sa teada ei tohiks. Anna allkiri, et sa mitte kellelegi sellest ei räägi.“ Vastasin, et mina pole palunud mulle saladuste avaldamist, mingit allkirja ma ei anna ega luba ka suuliselt, et vaikin.

Nõnda siis naasingi komanderingult ilma rihmade ja vikatiteta. Direktor palus, et ma kellelegi midagi ei räägiks. „Tead, see on selline organisatsioon, mis jälitab nii sind kui mind.“ Ta siiski ei teadnud üksikasju minu komanderingu eesmärgist ning palus, et ma räägiksin, miks mind Irkutskisse välja kutsuti. Jutustasin kõigest. Ta hakkas naerma ja sõnas: „Nad oleksid pidanud minu käest küsima. Oleksin kohe hoiatanud: ärge nähke vaeva, nagunii ei tule sellest midagi välja.“

Hruštšovi sula

Aastal 1955 ja aasta 1956 hakul meie peres erilisi muutusi ei toimunud. Nagu juba mainisin, oli meie perre sündinud kaks last: Svetlana ja Volodja. Malenkovi (NSVL Ministrite Nõukogu esimehe) võimul olles toimusid meie olukorra suhtes pöördelised muutused. Moodustati valitsuse erikomisjon ning paljud meie vennad vabastati laagritest. Nad tulid oma perede ja sugulaste juurde siiasamma Irkutski oblastisse.

Ametissemääratud vennad korraldasid ümber kuulutustegevuse kogudustes ja meie piirkonnakomiteesse tulid teised vennad. Mina jäin oma piirkonna-ülevaldaja ametipostile.

Nii saigi kõigi Irkutski oblasti koguduste tegevus 1956. aasta lõpuks ümber korraldatud. Muudatuste eesmärgiks oli kasutada ära kõik võimalused, et parandada hea sõnumi kuulutamise meetodeid.

Mis puutub kuulutamisse, siis võimud ei öelnud: „Võite kuulutada“, aga keegi ei öelnud ka: „Teil pole õigust kuulutada.“ Siberi rahvas oli heale sõnumile hämmastavalt vastuvõtlik. Puhkepäevadel sõitsime kogu kogudusega kuulutustööle. Jõudsime tagasi alles pühapäeva õhtuks ja korraldasime teokraatliku kooli kursuse. Samuti oli nõrgenenud KGB jälitustegevus.

Aastat 1957, kui valitsuse eesotsa tuli Nikita Sergejevitš Hruštšov, tuntakse niinimetatud Hruštšovi sula algusena. Kuid Jehoova tunnistajatele algasid jahedad, kui mitte öelda pakaselised ajad. Läksid lahti uued arreteerimised. KGB-d saatis kohati edu, sest vendade hulgas leidis mõningaid, kes soostusid koostööd tegema: hakkasid agentideks, vältimaks arreteerimist ja kohut. Ka mina langesin selle ohvriks. Irkutski oblasti Tšeremhovski rajoonis oli 80 inimesega kogudus, kes polnud ühendatud rajooni teiste kogudustega. Mulle tehti ülesandeks külastada neid koos ühe vennaga, kes tundis mõningaid selle koguduse liikmeid. Kohtumine oli määratud pühapäevale. Ent tänu ülesandjale pidas KGB mind kinni. Kolm päeva enne planeeritud aega toimusid minu ja veel kahe venna pool läbiotsimised. Läbiotsimisel leiti kirjandust – sellest piisas, et meid arreteerida.

Uus arreteerimine

Mind tulid Irkutskist arreteerima KGB ohvitserid: Kozlov (ees- ja isanime ma ei mäleta) ja Anatoli Šiverski. Nad teadsid, et olen kolimas ühest korterist teise, ning otsustasid oodata, kuni hakkas kolima, et korraldada taas kord läbiotsimine – äkki lisandub veel midagi sellele, mida on juba leitud. Teine läbiotsimine korraldati kolimise õhtul, ent ei leitud midagi. Mulle näidati arreteerimisorderit ja kästi end teele sättida. Teatati, et mind viiakse Irkutskisse. Läbiotsimise ajal levis sõnum minu arreteerimisest üle kogu küla. Õue kogunes

suur summ rahvast ootama, millal mind välja tuuakse. Väljudes koos lastega (Svetlana oli kolme-, Volodja pooleteiseaastane), olin juba vahi alla võetud. Hakkasin naabritega hüvasti jätma. Naised hakkasid nutma ja halama, rääkides, et ma pole mitte kurjategija, vaid küla heategija. Mehed astusid minu kaitseks välja, öeldes, et luba mind ära viia ja esitavad kaebuse: kurjategijad elavad vabaduses, aga head inimesed pannakse türmi! Külaelanikud ümbritsesid KGB kaastöötajaid tiheda rõngana ja takistasid väljasõitu. Kozlov haaras mu käest lapsed ning andis need üle mu naisele ja vanaemale.

Ohvitserid lükkasid mu masinasse ja istusid ka ise sisse. Kozlov kamandas autojuhti: „Pane sisse esimene käik, anna signaali ja liigu edasi, lükates rahvasumma kaitserauaga laiali.“ Mehed püüdsid masinat kinni pidada, aga seda polnud kerge teha. Sõitsime teele välja ja suundusime maja juurde, kus elas vend Joakim Beletski, kelle juurest oli samuti leitud kirjandust ja dokumente – ja mis kõige tähtsam, karp minu märkmetega. Seal olid kuulutustöö aruanded ja teenistuskoosolekute programm. Hoidsin märkmeid tema juures, lootes, et seal läbiotsimist ei korraldata – tema ja ta naine polnud aktiivsed teenijad. Kuid ma eksisin. Meid oli koguduses vaid kolm venda ja läbiotsimine korraldati kõigi kolme pool: minu, Joakim Beletski ja Tihon Plijitšuki pool. Tihoni juurest ei leitud midagi. Beletski, saades teada, et minu juures korraldatakse teistkordne läbiotsimine ja arreteerimine, hüppas mootorrattale ja sõitis teadmata suunas. Kui me tema juurde sõitsime, ei leitud teda kodunt. Naine ütles, et ei tea, kuhu ta sõitis, aga tõenäoliselt tuleb ta õhtuks tagasi. Ohvitserid võtsid vastu otsuse: Šiverski jääb nende poole ööseks, et Joakim kas öösel või järgmisel päeval arreteerida ja Tõretti toimetada. Kozlov sõidab koos minuga Tõretti, järgmisel päeval aga viiakse meid koos Joakimiga Irkutskisse. Mind annab Kozlov üle Tõreti arestimajale, ise aga ööbib kusagil mujal.

Õhtul astus arestimajas minu juurde korraks sisse mu vana tuttav miilitsaülem Protasov. Sisenedes mu kambrisse, ütles ta korrapidajale: „Anna võti, panen ise kinni. Jäta meid omavahel.“ Protasov hakkas kaastundlikult küsima: „Kas KGB arreteeris su?“ – „Jah.“ – „Kas viiakse Irkutskisse?“ – „Irkutskisse.“ – „Pannakse istuma?“ – „Jah.“ – „Kas sul lapsi on?“ – „Kaks.“ – „Läbi otsiti?“ – „Otsiti.“ – „Midagi leiti?“ – „Leiti.“ – „Tead, tahaksin sind puhtast südamest aidata, aga saad ise aru – see pole minu võimuses. See on kontor (peab silmas KGB-d), kes luurab kõigi järel: nii minu kui sinu järel. Kui sinu süüasi meile miilitsasse antaks, saaksin kaasa aidata. Aga nüüd – saad ise aru. Ütlen sulle üht: ära anna alla, pea oma seisukohast kinni“, ja ta sirutas oma käe. Minagi sirutasin oma käe, mida ta tugevalt surus: „Ehk kohtume veel? Head ööd.“ Ust sulgedes heitis ta mulle lahkudes sõbraliku pilgu. Võtsin seda kui toetust Jehoovalt. „Ära anna alla!“ ütles mulle rajooni miilitsaülem!

Järgmisel päeval jõudis Hanžinovost kohale Šiverski ilma Joakimita. See polnud naasnud koju ei õhtul, öösel ega hommikul. Järgmise päeva õhtuks viidi

mind kui arreteeritud Irkutskisse. Minu arest algas 22. mail 1957. Sellest ajast hakkas jooksuma minu kümneaastane karistusaeg.

Uurimine

Uurijaks oli määratud seesama kapten Mjasnikov, kes oli uurinud minu ja Anna süüasja juba aastal 1954. Nagu ta oli ennustanud, tõi elu meid kolm aastat hiljem taas kokku. Seekord oli ta kindel, et ei naine ega keegi teine aita mind välja. Minult oli võetud ära kirjandus, aruandlus ja teenistuskoosolekute kavad.

„Nüüd sa Mokritski end välja ei keeruta – „küsige naiselt, ma ei tea, kust ta võttis“. Räägid avameelselt kõik ära, aitad uurimisele kaasa ja kohus võtab seda arvesse. Aga ehk kahetsed siiralt? Sel juhul me ei mõistagi sind süüdi.“

Teatasin kohe, et ma keeldun vastamast küsimustele, mis võiksid organisatsioonile või vendadele vähimatki kahju teha. Uurija päris, miks.

„Olen pühendunud Jumalale ega hakka reeturiks, et teha kahju Jumala organisatsioonile,“ vastasin ma. „Nii et enamikule küsimustest vastan „ei tea“ või pigem „ei ütle“.“

Mjasnikov üritas esitada selliseid küsimusi, mille vastused teda rahuldaks. Hiljem taipas ta, et midagi olulist ta minult välja ei pinni. Lõpuks hakkas ta esitatud küsimustele juba ise vastuseid kirjutama. Nendele andsin oma allkirja. Üldiselt oli vastuste sisu üks: reeturiks ma ei hakka.

Kord järjekordsel ülekuulamisel lausus uurija:

„Tead, Mokritski, sind koos nende kahe vennaga on vaja rangelt karistada.“

„Mida me siis vendadega teile teinud oleme?“ küsisin.

„Te ei lase inimestel rahulikult magada.“

„Huvitav, kuidas siis?“

„Huvitavat pole siin midagi. Nüüd on nii, et nagu magama heidan, mõtlen Harmagedoonile.“

„Kas tõesti mõtlete, kodanik kapten?“

„Jah, mõtlen.“

„Aga seda ei tule ju,“ märkisin irooniliselt.

„Kuidas nüüd öelda. Sa oled ju kuulnud kommunistlikku loosungit „Kõik teed viivad kommunismile“?“

„Olen kuulnud.“

„Kui nüüd objektiivselt vaadata sündmusi maailmas, siis on selgelt näha, et „kõik teed viivad Harmagedooni“. Kui poleks sind oma vendadega, siis ma sellele ei mõtleks.“

Puhkepäevadel hoiti mind kinni üldvanglas, argipäeviti aga KGB türmi üksik-kambris. Päeval magada ei lastud, iga 10–15 minuti järel avati „kormuška“⁷ ja korrapidaja kontrollis, millega ma tegelen. Ta käis ringi sussides, et ootamatult ligi hiilida. Psühholoogiliselt oli mul üksikkambris väga raske olla, ma koguni rääkisin tasakesi sääskedega, kes ringi lendasid, ja putukatega, kes pragudes elasid. Kui kutsuti ülekuulamisele, avanes üks ja kõlas traditsiooniline küsimus: „Kas tähega „M“ on kedagi?“, olgugi et olin kambris üksi. Kõik see kurnas mind. Palvetasin, et mind kutsutaks varem ülekuulamisele uurijaga vestlema – ikkagi elus inimene.

Retsidivistist naaber

Kord küsis uurija: „Mokritski, kus sul on parem olla – meie juures või üldvanglas?“ Vastan: „Üldvanglas.“

„Miks?“

„Sest seal on sumin ja sagin, elu käib. Aga teie juures siin on otsekui hauas.“

„Aga kus sul on parem – minu juures või kambris?“

„Loomulikult teie juures.“

„Miks? Mina ju keeran sulle kokku kinniistumise tärminid, aga sina räägid, et minu juures on parem.“

„Kodanik uurija, kui mind oleks arreteeritud selle pärast, et olen mõrvar või varas või huligaan ja teie selles mu süüd paljastaksite, oleks mul raske, et pean valetama, keerutama ja end õigustama. Aga et asjad on hoopis sedaviisi, pole mul raske teie kui elusa inimesega juttu ajada. Mida saan, seda räägin avameelselt, kuid mida ei saa, selle kohta ütlen samuti avameelselt: „Ei ütle.“ Te olete jurist ja teate hästi, et mind ei mõisteta süüdi mitte kuriteo, vaid veendumuste pärast. Te ju ise pakute välja: „Ütle lahti ja me laseme sind vabaks.“ Uurija küsis:

„Kellega sa kambris koos istud?“

„Mis küsimus see on? Te teate, et istun üksi.“

„Aga kas tahaksid, et keegi veel seal oleks?“

„Muidugi, ma pole vastu.“

„Keda sa kambrisse tahaksid?“

⁷ Kormuška (žargoon, täh. „söödaküna“): aknake kambriukses, mida saab klapina alla lasta.

„Inimest,“ vastan ma.

Saabudes üldvanglast puhkepäevade järel tagasi, leidsin kambri eest noormehe – retsidivisti. Ta oli juba kolm korda süüdi mõistetud ja tema lõplik kinnipidamisaeg oli 25 aastat. Enne mind oli ta istunud koos vend Mihail Grintšukiga, kellelt kuulis paljutki Jehoova tunnistajate kohta. Ta rõõmustas, et minagi olen Jehoova tunnistaja ja ta võib veelgi rohkem teada saada. Vahetevahel puhkes meie vahel äge vaidlus, ta läks närvi ja katkestas jutu ning me heitsime magama. Mõnikord mõtles ta öösel meie jutuajamise üle järele, jäi minuga nõusse ja äratas mu üles: „Lähme oma jutuga edasi.“

Aja jooksul pani vangla juhtkond tähele, et selle retsidivisti käitumine on muutunud. Kord ringkäigu ajal avas ülemus koos valvuriga meie kambri ukse. Ülemus pöördus naljatamisi noormehe poole: „Kas sa Mokritskit veel ümber kasvatanud pole?“ See sõnas ülemusele väljakutsuvalt: „Te proovige ainult Mokritsikit maha teha, tema kasvatab ise ümber, keda tahab, teidki takka-pihta.“

Uurimine jätkub

Esmapäeva varahommikul viidi mind järjekordselt vanglast uurimisele. Päev oli päikeseline, kabinetis aknast võis näha, kuidas lennuk TU-104 võtab taevas kõrgust. Uuriija teravmeelitses lõbusalt:

„Mokritski, eile oli meil Irkutskis jalgpallimatš. Nüüd pöördub teie Jumal Jehoova tagasi oma taevasse kantseleisse – ta oli eile jalgpalli vaatamas.“

Kui sügavalt see mind puudutas! Läksin näost ära ja ütlesin kibedusega: „Kodanik uurija, pole vaja usku mõnitada. Saage aru, et mul on seda valus ja ebameeldiv kuulata. Ehkki olen uurimise all, olen ma siiski inimene, ja minule on Jumal püha. Liiatigi meenutate mulle inimest, kes tänaval käies rusikaga õhku peksab. Kui te arvate, et Jumalat pole, miks siis ilkuda selle kallal, keda pole?“ Ta pöördus näoga akna poole ja hakkas sõrmega silmi hõõruma. Nägin ta silma all helkemas pisarat, mida ta püüdis ära pühkida. Langetasin pea ja piidlesin teda altkulmu. Istusime nõnda vaikides tükk aega peaaegu liikumata. Lõpuks raputas ta end ja pöördus minu poole:

„Noh Mokritski, kas hakkame lõpetama?“

„Kodanik uurija, me pole veel alustanudki.“

„Ah jaa, pole veel alustanud.“

Seejärel kõlises kell, sisenes korrapidaja: „Viige ta ära!“

Mind saadeti üldvanglasse terveks nädalaks. Siis toodi mind tagasi ja järgmisel päeval kutsus mind välja seesama minu uurija. Ta hakkas kohe mu peale karjuma. Ütlesin talle rahulikult: „Kodanik uurija, ei tasu närveldada ja kisen-

dada. Ilmselt soovisite minust vabaneda, anda mu kohtuasja üle kellelegi teisele. Ent küllap vastati teile, et kui alustasid, siis vii ka lõpule. Asugem tööle. Esitage oma küsimus, sest nii me ju alustame tööd.“ Juba vaikselt ja rahunenult ta naeratas. Mõistsin, et olin ära arvanud, mida ta tunneb.

„Kui tööle, siis tööle.“

Uurimine jätkus. Kui järg jõudis aruanneteni, mis läbiotsimisel minult ära olid võetud, sain aru, et aruandluse šifreeringu saladustele uurimisorganid jälile pole jõudnud. Uurija survestas mind: mis numbrid need on? Mul tuli pähe mõte suunata ta teisele rajale.

„Need on mul läbiloetud peatükid ja salmid Piiblist.“

Oli vaja üritada selgitada kõike loogiliselt, nii et ta uskuma jääks. Paistis, et ta uskus, sest ta pani kõik, mis ma välja olin nuputanud, kirja. Paraku sai ta peatselt teada, kuidas seda tegelikult dešifreerida – kuid seda mitte minu käest.

Mõtlesin kogu aeg Joakim Beletskile. Tema juurest oli võetud ära karp minu märkmetega teenistuskooosolekute kohta ja muid materjale, mida mulle süüks sai panna. Uurimise käigus ei mainitud Beletskit sõnagagi: kus ta on, kas vabaduses või arreteeritud, ehkki seaduse järgi oleks Joakim pidanud olema minu kaasosaline. Mul oli mitu korda tahtmine uurijalt Joakimi kohta pärida. Aga otsustasin seda mitte teha, arvates, et ta on vabaduses. Kui minult ei küsita, ei hakka ma ise ka rääkima. Uurimise lõpetamiseni oli jäänud üks kuu. Jalutuskäigu ajal vanglaõuel jõudsin vargsi kirjutada seinale: „Joonadab, kui oled siin, anna märku“. Kuna Piibli järgi kujutab Joonadab ette „teistest lammastest“ koosnevat suurt rahvahulka, lootsin, et sellele „šifreeritud sõnumile“ reageerib keegi Jehoova tunnistajatest. Minu imestuseks ilmus juba järgmisel päeval mu kirjutise alla „Joonadab Joakim B“. Vaat kus lugu! Joakim on siin, aga uurijalt mitte sõnakestki. Vaat siis kaasosaline! Nüüd mõistsin, miks isegi minu karbi sisu polnud uurijale vaja, et mulle süüdistus esitada. Hiljem juba laagris olles sain teada, et Joakimi üle peeti kohut ja talle anti kõigest kolm aastat, olgugi et tol ajal vendadele alla kümne aasta ei antud ning kõik nad viidi Mordvasse. Joakim aga saadeti põhja ja aasta pärast sai ta ennetähtselt vabaks, naasis naise juurde, kaasas rebasekraed. Seda, mis toimus tegelikult, teab muidugi vaid Joakim ise.

Uurimise ajal tulid minu juurde nii Kozlov kui ka Šiverski. Nad polnud uurimise käiguga rahul. Minult leitud aruannetest oli näha, et ma teenisin 12 kogudust. Kuna igas koguduses oli kolm sulast, pidi meist arreteeritama vähemalt kolmkümmend. Aga arreteeriti mind üksi. Mjasnikov kurtis uurimist lõpetades: „Tegime vea. Poleks tasunud sind arreteerida, selle asemel oleks tulnud jälgida, kellega sa sidet pead.“

Tõendeid minu tegevuse kohta organisatsioonis oli külluses: ajakirjad „Vahitorn“, „Ärgake!“ ja „Informaator“⁸, aruanded, andmed teenistuskoosolekute ja piibliuurimiste kohta. Puudu oli vaid tõenditest selle kohta, et ma agiteerisin teisitimõtlejaid. Uuriija sõitis nädalaks minu elukohta Hanžinovosse, kus mind oli arreteeritud, et leida tunnistajaid selle kohta, et ma olin teinud elanikkonna seas nõukogudevastast propagandat. Tal õnnestuski leida selline valetunnistaja: töödejuhataja minu töökohast masina-traktorijaamast. Too teatas valelikult, et ma olevat surnuaias matusel kõnet pidades öelnud: „Kui annate valimistel oma hääled kommunistide või parteitute kandidaatide poolt, viib tee teid kõiki siia!“, osutades käega haua suunas. See oli vahetult enne kohalike nõukogude valimisi. Esinesin tõepoolest matusel, aga mitte surnuaias, vaid kodus, ja mitte poliitilise kõnega, vaid matusekõnega, millel valimistega polnud mingit pistmist.

Uuriija teadis, et ma eitan seda, ja tõi töödejuhataja vastandamisele. Uuriija tões, et tal oli raske leida minu vastu tunnistajaid. Ükskõik, kellega ta ka rääkis, kõik andsid minu kohta positiivset tunnistust. Kõik peale joodikust töödejuhataja.

Uurimise lõpptulemus osutas, et ma lähen kohtu alla (vt vaheosa „Süüdimõistev otsus“).

Kohus

Varsti toimus kohus. Istung kestis kaks-kolm tundi. Kohtus käsitleti läbiotsimise käigus ära võetud materjale: ajakirju „Vahitorn“, „Ärgake!“ ja „Informaator“. Kohtusse olid kutsutud mu naine ja ema. Toodi ette kaks tunnistajat: meie õde, kes tunnistab, et ma korraldasin ühiselamus vendade ja õdede seltsis piibliuurimisi, ning valetunnistajast töödejuhataja, kes tunnistab, et ma esinesin kalmistul kõnega, kus ma olevat rääkinud, et kui hääletate valimistel kommunistide ja parteitute poolt, ootab teid ees tee hauda. See on kirjas süüdistuskokkuvõttes. Uurimisorganid sundisid õde tunnistust andma, ehkki see asjakäiku eriti ei mõjutanud. Kohus oleks ka ilma selleta toimunud.

Arvasin, et mulle määratakse 25 aastat, aga kui kohtuotsuseks kuulutati 10 aastat, ma isegi naeratasin. Tegi tõepoolest rõõmu, et mitte 25 aastat.

Tapi korras

Pärast kohut pandi mind ühte kambrisse vend Vasili Vintonjakoga. Tema pere elas tol ajal Irkutskis, mitte kaugel vanglast. Ta naine varustas meid heldelt toiduainetega. Administratsioon võttis vastu kõik pakid, mida ta tõi. Nõnda siis algas mu laagrielu kaugel perekonnast. Peagi saadeti meid Vasiliga

8 „Informaator“ – brošüüri „Meie Kuningriigiteenistus“ varasem nimetus (autori märkus).

Stolõpini vagunis⁹ tapi korras laagrisse. Meid pandi vagunisse, milles veeti Komsomolsk-Amuuri vargaid uude kohta Vladimirski vanglasse. Meid veeti ühes nendega Taišetini. Laagri nimi oli Ozerlag¹⁰ ja see paiknes raudteeharu Taišet-Bratsk ääres. Meid viidi Tšunasse majaehituskombinaati.

Tšuna

Tšunas asusin tööle majaehituskombinaati tislereksperimenteerijana. Töö ei olnud väga raske ja oli isegi huvitav. Toideti rahuldavalt, oli kommertssöökla. Teenisime raha, mis kanti kaardile isiklikule arvele, mida saime kasutada kommertssööklas. Esimesel aastal olime isiklikes erariietes. Lubati pakke saada – üks kvartalis. Lubati kokku saada lähisugulastega. Kui tööl ei esinenud rikumisi, anti kord kvartalis puhkust seitse ööpäeva järjest. Minuga tulid kohtuma mu naine, ema ja õde (vt vaheosa, foto 3).

Meil oli võimalusi kuulutada. Mõned kinnipeetavad nõustusid Piiblit uurima ja võtsid tõe vastu. Tehases töötasid valdavalt vangid, kuid mõningaid töid tegid ka vabapalgalsed. Nende seas oli meie Jehoova tunnistajatest vendi. Nad osutasid meile, vangis vanda-
dele, materiaalset abi, kuid mis eriti hinnaline, toetasid meid vaimselt kirjandusega. Nõnda siis ei erinenudki meie, vangide, vaimne toitumus vabaduses viibivate vendade omast kuigipalju. Meil õnnestus organiseerida piibliuurimiseks kogudused ja grupid. Valiti vennad, kes teenisid koguduste ülevaatajatena.

3. Esimene kohtumine laagris arreteerimise ja kohtu järel. Tšuna, 1958. a.

Piibli päästmine

Meil laagris oli üks süüdimõistetud kooliõpetaja nimega Jefim. Ta soovis nii väga Piiblit lugeda. Laagris oli meil vaid üks Piibel, mida hoidsime nagu silma-

9 Stolõpini vagun – spetsiaalne vagun süüdimõistetute vedamiseks. Esmakordselt võeti need kasutusele aastal 1908 Tsaari-Venemaa tuntud ministri Stolõpini ajal. Need olid tavalised kaubavagunid, mis olid kohandatud Venemaa Euroopa-osast Siberisse küüditatavate jaoks. Neid hakati kutsuma massiküüditamiste initsiaatori Stolõpini nime järgi „Stolõpini vaguniteks“. Kui küüditamiskampaania hakkas vaibuma, hakati Stolõpini vaguneid kasutama kinnipeetavate vedamiseks (toim. märkus).

10 Ozerlag (Ozernõi paranduslike tööde laager, erilaager nr 7) – erilaager poliitiliste vangide jaoks, kuulus GULAG-i laagrite süsteemi. Moodustati aastal 1948, jaotati laagripunktideks, mis ulatusid Taišetist Bratskini. Ozerlagis hoiti ühel ajal kinni kuni 40 000 vangi, kes osalesid BAM-i lõigu Bratsk-Taišet ja sealt edasi Ust-Kuta rajamises, samuti metsaraies, puidutöötlemises, saematerjali veos ja kokkupandavate puitmajade tootmises.

tera. Andsimegi Jefimile lugemiseks Piibli, aga panime kaks venda – Anatoli ja Saša – valvama, et keegi Jefimilt Piiblit ära ei rööviks. Juhtus see kevadel. Jefim leidis õues mugava kohakese ja süüvis lugemisse. Sel ajal käis laagris ringi komisjon eesotsas laagriülem Jakovleviga.

Ülem märkas lugevat Jefimi ja hiilis hiljakesi talle selja taha. See oli nii süvenenud lugemisse, et ei märganud midagi enda ümber. Jakovlev krahmas tal Piibli käest. Jefim kukkus nagu laps tõinama ja ülemat anuma, et see Piibli tagasi annaks. Too aga oli kategooriline. Saša ja Anatoli, kes seda nägid, mõistsid, et nüüd pole vendade käest midagi head oodata. Nad otsustasid astuda meeleheitliku sammu: võtta Piibel jõuga tagasi. Käes Piibel, jätkas ülem ringkäiku laagris. Saša ja Anatoli mõtlesid välja plaani. Anatoli hiilib vargsi ülemale ligi, haarab Piibli ja pistab jooksu. Ülem jookseb kindlasti Anatolile järele. Anatoli jookseb baraki nurga taha, kus annab Piibli märkamatu Sašale üle, aga ise lidub edasi. Kui ülem Anatoli kätte saab, on Piibel juba kindlates kätes. Aga plaan kukkus välja hoopis teisiti.

Ülem märkas, et Anatoli ta selja taha hiilib, pööras end ümber ja tegi nalja: „Kas sa Anatoli tahad mult Piibli ära võtta?“ ja ulatas selle: „No võta.“ Anatoli sattus esialgu segadusse, seejärel aga sööstis ette ja kahmas Piibli. Nad seisid sekundi nagu naelutatult paigal, pilk teineteises kinni. Siis sööstis Anatoli minema, ülem tema kannul. Ülemal olid pikad koivad, ta jooksis hoogsate hüpetega, nii et Anatolil ei õnnestunud saavutada vajalikku edumaad. Saša, nähes, et Anatolile järele jõutakse, kahmas meeleheites ülemal tagant kinni, võttes ta sedamoodi haardesse, et ta istuli kukkus. Piibel oli päästetud, aga Anatoli ja Saša said 15 päeva kartsa.

Ülemus Jakovlev

Selle laagriülemaga puutusin ka mina kokku. Kui Gagarin kosmosesse lendas, oli hommikul pääsla juures elutsoonist töötsooni siirduvate vangide loendusel kohal kogu laagri juhtkond. Brigaad brigaadi järel väljus tööle. Kui minu brigaad väravate juurde jõudis, hõikas laagriülem Jakovlev mulle: „Mokritski, tule siia!“ Läksin tema juurde. Ta lausus, pidades silmas Gagarinit: „Kas kuulsid, kuhu meie jumal sööstis, mis sa nüüd ütled?“ Vastasin: „Kui meie Jumalal teie jumalat tarvis peaks minema, leiab ta tema ka sealt üles.“ Kogu juhatus pahvatas naerma: „Said nüüd!“

Seesama ülemus jagas mulle kord kiitust. Ühel korral sõitis meie juurde laagrisse lektor, ajalooteaduste kandidaat. Loeng oli Piibli kohta. Lektor tõi Piiblist välja kõike (tema arvates) kahtlast. Näiteks lood Joonast vaala kõhus, Loti kokkuelamisest tütardega, Taaveti ja Saalomoni mitmenaisepidamisest, sellest, kuidas Noa purju jäi ja Haami ära needis. Kui ta luges Piiblist seda, kuidas Noa Haami ära needis, palusin tal seda veel kord lugeda. Ta lugeski. Seejärel

palusin tal lugeda äraneetu nime silphaaval. Ta solvus. Siis palusin luba lugeda ise, aga ta hakkas siiski ise lugema. Nimeni jõudes veeris ta: „Ha-ha-ha-hanaan.“ [Venepäraselt Hanaan, st Kaanan] – „Näete, ta ei neednud ära mitte Haami, vaid Kaananit.“ Ta vastas: „See on üks ja seesama.“ Mina ütlen: „Siis lugege eestpoolt.“ Ta loeb: „Haamile sündis [Noa pojapoeg] Kaanan.“ – „Te ajasite poja pojapojaga segamini, on nad tõesti üks ja sama?“ Siis küsis ta minult: „Mille pärast Noa ta ära needis?“ Vastasin: „Kui mina oleksin loengupidaja, siis selgitaksin, kuid loengut Piibli kohta ei esita mitte mina, vaid teie.“ Seejärel kostusid saalist minuni repliigid: „Mis sa tast tahad? Ta jõllitab Piiblit nagu oinas uut aiavärvavat.“ Järgmisel päeval töölemineku loendusel kutsub ülem mu enda juurde ja sõnab: „Mokritski, eile panid sa selle ajalooteaduste kandidaadi paika. Tubli! Kui ei tea, ärgu siin hüpaku!“

Põrandaalused mälestusõhtud

Laagri administratsioon pidas meiega sõda: meil ei lubatud Piiblit lugeda, korraldati läbiotsimisi, võeti ära piibliainelist kirjandust, mida me ikka ja jälle ümber kirjutasime.

Kui kelleltki leiti kirjandust, pandi ta 15 päevaks kartsa, kus oli väga külm, ning leivapajukit talle ei antud ja sooja toitu sai ta vaid korra ööpäevas.

Iseäranis hoolega jälgiti seda, et me ei saaks korraldada Jeesus Kristuse surma mälestusõhtut.

Päeval, mil pidi toimuma mälestusõhtu, püüdsime pääseda elutsoonist välja töötsooni, sest töötsoon oli suurem ja seal oli kergem end peita. Juhatasin gruppi, kus oli 15 venda. Valmistusime mälestusõhtuks hoolikalt: arutasime läbi, kus me selle korraldame. Jäi vaid üks riskantne variant: pakkuda veetorni vabapalgalisest korrapidajale raha, et ta laseks meil minna üles torni kõige ülemisse ruumi, mis asus maast 35–40 meetri kõrgusel. Korrapidaja jäi nõusse.

Õhtune vahetus sai õhtusöögi kell kümme õhtul. Kuid sööklasse me ei läinud, vaid siirdusime salamisi veetorni juurde. Laagri valvurid püüdsid sel õhtul viibida sööklas, et panna tähele, keda seal pole. On puudujaid, tähendab, peavad püha, ja kohe läheb kogu tsoonis lahti tagaotsmine.

Paljudele vendade gruppidele jõuti jälile ja need aeti laiali. Vendadel tuli otsida uus paik ja viia programm läbi seal. Mõnikord pidi vahetama kohta mitu korda.

Meie 15 inimesest koosnevat gruppi otsiti hoolega, kuid ei leitud. Siis asuti teisi küsitlema, aga vennad vaikisid. Neid hirmutati, et meid kuulutatakse tagaotsitavateks nagu tõelisi ärakaranuid. Aga vennad ei teadnud ise ka, kus me oleme.

Tund aega hiljem, kui olime mälestusõhtu juba lõpetanud, küsis valveülem minult:

„Mokritski, kus sa koos oma kaaslastega olid?“

„Kodanik ülem, kus me olime, seal meid enam ei ole. Praegu oleme kõik oma töökohtadel. Aga et me õhtust ei söönud – ärge muretsege, nälga me ei sure.“

„Mokritski, ma palun sind, ainult ütle, kus te olite. Teil ei tule sellest mingit pahandust. Ma koguni kiidan teid, et oskasite end nõnda ära peita,“ sõnas valvur.

„Kui ma ei ütle, ei juhtu sellest ka midagi peale viit ööpäeva aresti, aga kes teab, ehk pääsen sellestki. Mina rääkima ei hakka ja ka nende hulgast, kes seal olid, ei räägi teile keegi midagi.“

Salajased piibliuurimised

Nagu juba rääkisin, oli elu selles laagris talutav, süüa sai normaalselt. Ka vaimne olukord polnud just kõige kehvem. Piiblikirjandust toimetasid salahilju sisse kohalikud Tšuna vennad, aga ka sugulased, kes sõitsid kokkusaamisele. Seejuures kasutati kirjanduse maskeerimiseks mitmesuguseid meetodeid: ömmeldi valgesse kangasse, peideti rasvaga täidetud klaaspurki või isegi seoti kivi külge ja lasti ragulkaga üle aia. Kirjandus jagati vendade vahel väikeste lehekestena laiali, et nad seda kümnetes eksemplarides ümber kirjutaksid. Võimud üritasid lehekesi konfiskeerida, aga me kirjutasime neid ikka ja jälle ümber.

Uurisime viiest-kuuest inimeset koosnevates gruppides: leidsime vaikse kohakese ja korraldasime uurimise või kirjutasime ümber kirjandust. Me teadsime, et agendid võivad sellest administratsioonile ette kanda. Seepärast seadsime vahti kaks-kolm venda ja rääksime hoiatavate märguannete asjus kokku: esimene, kes näeb valvureid meie suunas tulevat, kratsib kukalt või võtab mütsi peast. Teine teeb sedasama, aga kolmas juba hoiatab meid. Märksõnad olid „vine“, mis moldaavia keeles tähendab „tulevad“, samuti „askunde“, see tähendab „peida“. Koristasime ära süütõendid ja läksime eri suundades laiali. Pärast valvurite lahkumist tulime tagasi ja jätkasime oma tegevust.

Taišet

Aasta pärast saadeti mind koos teiste vendadega Taišetlagi.¹¹ Seal istusid oma aega „koputajad“, laagriadministratsiooni agendid. Meie vendi oli vähe.

11 Taišetlag (Taišeti paranduslike tööde laager) – NSV Liidu siseasjade rahvakomissariaadi (NKVD) allasutus. Loodi aastal 1943. Taišetlagi administratsioon asus Ida-Siberi raudtee Taišeti jaamas varem samanimelises linnas Irkutski oblastis. Aastal 1946 muudeti Bratski paranduslike tööde laagriks (toim. märkus).

Nad ei korraldanud piibliuurimisi, arvates, et selles laagris pole seda võimalik teha.

Minuga koos sinna saabunud vennad kogusid kokku saadaoleva kirjanduse, valisid baraki, mille keskel oli suur laud, seadsid vennad vahti pidama ja asusid viima läbi uurimisi.

Selle baraki asukatele teatasime, et uurime üks tund ega sega kedagi. Neile see eriti ei meeldinud. Asusime uurima, aga agendid jooksid kohe valvuritele teatama. Valvesolija oli hoolas ja hoiatas õigeaegselt. Läksime laiali. Tol päeval kordus see mitu korda.

Kahe nädala pärast kutsus mu enda juurde volinik, kes osutus omakandi-meheks Lvivist, ja sõnas mulle: „Seni kui sind siin polnud, oli kõik rahulik. Lõpetage oma uurimised!“ Vastasin, et mitte mingitest ähvardustest pole abi – meie uurime Piiblit ka edaspidi.

Peagi viidi mind Irkutskisse andma kohtuliku uurimise raames tunnistusi vend Semjon Pidganjuki süüasjas. Ta oli Hanžinovos minuga ühes koguduses ja taheti, et ma tema kohta tunnistusi annaksin. Keeldusin Irkutskis andmast mingeid tunnistusi. Nad pidanuks kohe algul küsima, kas ma tunnistusi annan, ja alles siis viima. Mind saadeti tagasi.

Vihoverka – range režiimiga laager

Taišeti laager mind enam tagasi ei võtnud, ilmselt otsustas mu kaasmaalasest volinik minust vabaneda. Mind saadeti Vihoverkasse eriti range režiimiga laagrisse. Seal ei tahetud mind teise laagrisse üleviimise määruse puudumise tõttu samuti vastu võtta. Ja et mind mitte tagasi viia, küsiti, kas ma olen valmis omal soovil jääma range režiimiga laagrisse. Küsisin laagri ülemalt, kas neil Jehoova tunnistajaid on. Tuli välja, et on: umbes 40 inimest. Nimetasin mulle tuttavate vendade nimesid ja pärisin, kas selliseid on. Ta vastas, et on. Seepeale nõustusin jääma. Sõitude ajal olin kergelt riides, kaasas vaid väike kohver isiklike asjadega.

Nii saigi mu edasiseks elupaigaks Vihoverka. Selle laagri kinnipeetavad valdavalt keeldusid töötamast, välja arvatud üks brigaad, mis koosnes Jehoova tunnistajatest. Tööks oli meil taarakastide jaoks laudade tegemine. Töötas 25–30 inimest, invaliide ja vanureid arvestamata. Palga eest saime osta kuivprodukte, rasva- ja õlisegu, kompvekke ja muud. See võimaldas korraldada ühistoituslustamist, ringide koordineeritud varustamist. Kolmest vennast koosnev komitee võttis enda kätte meie palgad ja preemiad, samuti sugulaste saadetud pakid, ning jagas kõik ringide vahel ära. Meil oli koguni „dieetring“, mis koosnes vendadest, kellel oli magu haige. Nad ei saanud rasva süüa ja neile jagati võid.

Elasime ühes barakis ja õppisime kõik koos Piiblit. Meie seas oli bajaanmängijast vend Ivanov Taišetist ja kaks kitarristi. Kui nägime valvureid lähenevat, lülitusime kohe ümber lauluõppimisele. Astuvad sisse soldatid, aga meie laulame. Nad võtavad istet, kuulavad. Meie lõpetame laulu, nemad paluvad veel laulda. Tuleme nende palvele vastu ja ka kostitame neid millegagi. Neil polnud kunagi midagi selle vastu.

5. lähedased vennad ja sõbrad

Vihoverkas väljaspool laagrit elasid meie vennad, kes olid Ukraina läänepoolsetest oblastitest välja saadetud. Meil õnnestus nendega side luua. Meid konvoeeriti metsa laagri tarbeks puid langetama. Päeval raiusime puid ja ladusime riita. Kell viis õhtul läksime laagrisse tagasi, aga külas elavad vennad panid riitade sisse kirjandust ja toiduaineid. Hommikul võtsime kõik selle ära. Tsooni toomine erilisi raskusi ei valmistanud, meid põhjalikult läbi ei otsitud.

Sellele lisaks oli võimalik ametlikult saada pakke „sugulastelt“. Kord saime koos vend Mihail Serdjukiga ühe sellise ning teel barakki kohtasime polkovnikust laagriülemat. Ta päris:

„Kuidas on vennad, kas olete rahul?“

„Jah,“ vastas Serdjuk, „paki saime kätte, aitäh, aga kokkusaamist ei võimaldatud.“

Polkovnik väljendas oma meelepaha:

„Serdjuk, ära ole häbematu! Me teame väga hästi, et te saate pakke oma õdede, mitte sugulaste käest. See aga on režiimi rikkumine. Nii et ole rahul sellegagi.“

Olgugi et Vihoverka oli range režiimiga laager, olid meie olud paremad kui üldrežiimiga laagris. Laagriülem polnud meie vastu kuigi tugevalt meelestatud. Laagris nõustusid tööd tegema ainult Jehoova tunnistajad. Kui mõni vend vahele jäi ja ta viieks-kümneks ööpäevaks kartsa pandi, läks vend Serdjuk kui brigadir ülemuse juurde ja teatas, et tootmistehhis tööpink seisab. Seepeale käskis ülemus venna välja lasta. Ent üks valvuritest oli väga toores. Tal õnnestus alatihti tabada vendi väljaannete ümberkirjutamiselt ning ta karistas neid karmilt. Tema julmus polnud tuntud mitte ainult vangide, vaid ka laagris töötavate vabapalgaliste seas. Seda teadis ka ta naine, kes töötas raamatupidamises ja oli vangide, eriti Jehoova tunnistajate vastu väga kena. Ta üritas meest keelitada: „Sa ei tohi nendesse inimestesse sel moel suhtuda. Jumal karistab sind ning mind koos sinuga, ja meie lapsi.“

Selle looga ma lõpetan oma jutustuse elust Vihoverkas, kus viibisin ligi aasta. Tol perioodil eraldati Mordvas laagrid usulise tegevuse pärast kinni- peetavate tarbeks. Seetõttu viidi kõik Jehoova tunnistajad Vihoverka laagrist üle Mordvasse.

Mälestusõhtu vagunis

Meid topiti kahekordsete naridega kaubavagunitesse. Uude kohta sõit langes kokku mälestusõhtu pühitsemisega. Valmistasime juba Vihoverkas ette sümbolid: leiva ja veini, ning kõik see õnnestus vagunisse kaasa võtta. Palusime vangidel ülemistelt naridelt vahetada tunniks ajaks kohad, et saaksime oma püha pidada. Nad nõustusid meeleldi. Püha peeti nagu kord ja kohus: ettekanne, laul, palve, sümbolid – seda kõike vagunirataste rütmilise kolina saatel. Mõistsime sügavalt selle sündmuse eesmärki ning meie armastava ja õnneliku Jumala hoolitsust. Sellest ajast on möödunud aastakümneid, aga need mälestused toovad mulle ikka pisarad silma. Selline asi ei unune. Silme ees on kõik need kaheksa venda, kes olid koos minuga naridel. Võib-olla olen vaid mina neist veel elus ja saan sellest jutustada. Tean, et mõned neist on juba lahkunud, nende hulgas meie lugupeetud vend Stepan Donkiv, kes nii suure hoolega õpetas meid laulma laule Jehoova kiituseks. Laulsime neljal häälel. Tema oli tugev bass. Need, kes meile ülevalt kohad olid loovutanud, olid meie laulmisest lummatud. Valitses üleüldine vaikus.

Dubravlag

Seega siis veeti kõik usklikud, sealhulgas Jehoova tunnistajad, Mordvasse Zubovo-Polenski rajooni Dubravlagi.¹² Mina sattusin Sosnovka külla, üldrežiimiga laagripunkti nr 1. Mõned viidi üle range režiimi alla.

Võimalik, et võimud arvestasid sellega, et kõik süüdimõistetud usklikud hakkavad vaidlustes usuõpetuste pärast omavahel purelema. Pealegi, kui meie vahel on äge vaen ja me hakkame administratsioonile üksteise peale kaebama, aitame sellega neil meie vastu võidelda (vt fotod 4 ja 5 vaheosas).

4. Mihail Serdjuk (Džambul), mina, Edvard Kazauskas (Leedu) Mordva laagris

12 Dubravlag – Dubravnõi laagrite valitsus, keskuseks Javasi küla Mordva vabariigis Zubovo-Polenski rajoonis. Kujutab endast paranduslike tööde kolooniate kompleksi. Praegusel ajal kuulub Mordva vabariigi laagrite valitsuse alla. 1960.–1980. aastatel oli Dubravlag „poliitiliste“ paragrahvide alusel süüdimõistetute koloonia.

Usklikud, teades seda ja mõistes nende kavatsusi, ei lubanud endale viisakuse raamidest väljumist. Kui meil oligi omavahel diskussioone, olid need rahumeelsed.

Kontingent oli kirju: ainuüksi õigeusklikke oli ligi kümme eri suundumust, aga nelipühilasi veelgi enam. Oli stseene, mida teatriski näha ei saa. Juba ainuüksi vanakurja väljaajamist võis näha igat sorti.

Vemp ilma tagajärgedeta

Barakis, kus enamik vange olid Jehoova tunnistajad, elas ka üks Moldaavia papp (õigeusu vaimulik). Baraki päevnikuks oli meie vend põhjarahvaste seast. Ta oli väga nutikas peitma „Vahitorni“ ümberkirjutatud osasid. Ta valmistas kasevitstest luua, kuhu sisse torkas varre. Kui vars välja tõmmata, jääb luua keskele tühimik. Ta tiris varre välja, keeras osa ajakirjast torru ja pistis luua sisse, surus varre tagasi ja asetas luua nurka. Kes oskaks arvata, et selle luuas on osa ajakirjast? Väljaanne on igal ajal kättesaadav – tõmbasid välja, lugesid ja panid jälle oma kohale tagasi. Kord olime kogu barakist töölt vabad mina ja veel kaks venda: Georgi ja Fedja Gridnev Habarovskist, osav kunstnik. Kui päevnik ajakirjaosa luuast välja tõmbas, luges ja hakkas siis tagasi panema, ei pannud ta tähele, et papp jälgib teda pingsalt. Kuid meile ei jäänud märkamata, kuidas see venna tegemisi jälgib. Kui vend luua kohale asetas, oli papp natuke aega rahulik, vähkres siis veidi koikul, tõusis ja läks välja. Otsustasime tal silma peal hoida. Ta käis veidi tsoonis ringi, silmitses ümbrust ja astus kiirel sammul valvuriputkasse valvurite juurde. Ta oli seal viivu, väljus ja hakkas jälle tsoonis ringi jalutama. Meile oli pilt selge: kohe ilmub välja režiimiülem Andrejev. Aga papp, tema informaator, teenib kannuseid. Fedja Gridnev, kunstnik, võttis paberilehe ja visandas kiiresti Andrejevi portree, olles kindel, et tuleb just tema. Portree oli temaga sarnane nagu kaks tilka vett, ainult et juurde olid joonistatud eeslikõrvad ja sokusõrad. Siis tõmbas Fjodor luuast ajakirja välja ja pani selle asemele Andrejevi rullikeeratud portree. Vaevalt lõpetanud, kuulsimegi Andrejevi häält, kui ta barakile lähenes. Ta küsis sisse astudes valjul häälel: „Noh, kuidas vennad siis elavad kah?“ Seejärel hakkas barakis ringi kõndima, tehes näo, et otsib midagi. Ta läks nurgani, kus seisis luud, ja suunates sellele pilgu, ütles paljutähendavalt: „Teate, vennad, siin on luud. Kuid ka luuast võib kord aastas pauku tulla, kui see laetud on. Vaatame, kas on laetud või mitte.“ Meil oli raske naeru tagasi hoida. Olin koikul siruli ja peitsin pea padja alla. Andrejev tiris luuast varre välja, vaatas tekkinud tühimikku ja kuulutas pidulikult häälel: „Ja ma ei eksinudki, vennad, see on laetud.“ Ta tõmbas lehe välja, keeras selle lahti ja jäi üksisilmi joonistust vaatama. Ta seisis mõnda aega liikumatult, ilma et silm ka oleks pilkunud. Ta mõistis, et pealekaebaja on paljastatud ja nüüd tuleb ta otsekohe siit ära koristada. Küllap kõigele sellele ta mõtleski, siis aga pobises enda ette rahulolematult: „Meie

teeme tööd, aga vennad ka ei maga. Gridnev, ma tean, et see on sinu töö. Võiks ju anda sulle 15 päeva kartsa, aga las olla. Päris sarnane on välja tulnud.“ Portree võttis ta kaasa, näitas kogu laagri juhtkonnale ja jutustas, kuidas tunnistajad talle vingerpussi mängisid. Kuuldused sellest ringlesid veel kaua.

Duell

Töötasin instrumentaaltsehhis koos nelipühilasega, kel oli kõrgem haridus. Rääkisime temaga tihti piibliteemadel ning tema oli oma veendumustes kõigutamatu, seda eriti vaimuga ristimise ja võõrastes keeltes rääkimise osas. Laagris oli ka adventistide liider perekonnanimega Šelkov. Ta istus koos oma väimehega teist või kolmandat karistusaega.

Nelipühilane rääkis mulle:

„Šelkov ütles, et surub iga Jehoova tunnistaja 15 minutiga põlvili 1914. aastat puudutava prohvetikuulutuse ja paganate aegade (2520 aastat) lõppemise küsimuses. Kas võtad duelli vastu või lööd põnnama?“

Mõtlesin viivu ja vastasin:

„Hästi, aga tingimusel, et tuled sekundandiks.“

„Tore, sobib.“

„Asu siis tegutsema, et duell toimuda saaks.“

Mõne aja pärast tuli minu juurde nelipühilane ja teatas, kus majakeses ja mis ajal duell toimub.

Aimasin, millele Šelkov toetub. Meie huvid kattusid selles, et me mõlemad kogusime mitmesuguseid raamatuid ajaloo, arheoloogia, paleontoloogia, geoloogia ja muu sellise vallast, mil oli veidigi Piibliga pistmist. Šelkovil oli raamat „Muistse Lähis-Ida ajalugu“, autoriks revolutsioonieelne ajaloolane Turajev, kelle toodud daatumid langesid kokku Piibli kronoloogiaga. Selles raamatus räägiti, et Jeruusalemm langes aastal 585 e.m.a, ehkki tegelikult toimus see aastal 607 e.m.a. Sellele daatumile tegigi Šelkov panuse. Selles ma ei eksinud.

Tema esimene küsimus oli:

„Millal algasid paganate ajad?“

Vastasin:

„Jeruusalemm langes aastal 607 e.m.a.“

„Pole õige, langes aastal 585 e.m.a.“

„Kust sa selle daatumi võtsid?“ Ta avas mu ees raamatu „Muistse Lähis-Ida ajalugu“ ja näitas vastavat kohta: „Loe!“ lausus ta naeratades, „Võit on minu!“

Minu sekundant vaatas mind imestunult ja valmistus juba tunnistama minu lüüasaamist.

„Sul on veel vara võitu pühitseda,“ sõnasin.

„Kuidas vara? Arvesta 2520 aastat aastast 585 e.m.a edasi. Mis aastani sa jõuad?”

„Mul pole seda arvestust vaja teha. Mina arvestan 2520 aastat alates aastast 607 e.m.a. Aga kõigepealt leia oma raamatust, mis aastal sai Meedia-Pärsia väejuht Kyrose juhtimisel võidu Babüloni üle.”

„Aastal 539 e.m.a.”

„See on absoluutselt kindel daatum, mis ühtib Piibli kronoloogiaga. 2. Ajaraamatu 36: 22, 23 ja Estri 1:1–3 alusel, kus tuuakse ära Kyrose käsk juutide vabastamise kohta ja nende naasmise kohta kodumaale, võib järeldada, et juudid jõudsid kodumaale aasta 537 e.m.a oktoobri algul, tehes sellega lõpu pagendusperioodile. Kas oled nõus?”

„Nõus.”

„Kui kaua olid juudid vastavalt Jeremija prohvetiennustusele Babülonis vangis? Arvan, et oleme mõlemad nõus, et 70 aastat. (Jeremija 25:11,12: „Kogu see maa tehakse varemeiks, sellest saab kohutav vaatepilt ja need rahvad peavad teenima Babüloni kuningat 70 aastat. Aga kui need 70 aastat täis saavad, nõuan ma Babüloni kuningalt ja sellelt rahvalt aru nende süütegude pärast ja ma teen kaldealaste maa alatiseks tühermaaks.” Jeremija 29:10: „Kui 70 aastat Babülonis täis saab, pööran ma jälle oma pilgu teie poole ning täidan oma tötuse tuua teid siia tagasi.”) Nüüd aga mingem 70 aastat tagasi – jõuame aastani 607 e.m.a. Nüüd tee ise järeldus, keda uskuda: Jumala prohvetit Jeremijat või Turajevit.”

Elu esimeses laagripunktis

Mordva laagrite süsteemis oli kolm laagrit, kus vendi vangis oli. Valdavalt olid nad esimeses ja seitsmendas laagripunktis, mis paiknesid kõrvuti. Nii oligi esimeses laagripunktis 300–400 venda. Olime jaotatud kolme kogudusse. Meie keskel olid sulased, kes hoidsid teokraatlikku korda ja korraldasid koosolekuid. Meil oli kogu aeg kirjandust, tõsi küll, mitte nii palju, kui soovinuks. Põhiliselt olid need ajakirjad „Vahitorn” ja „Ärgake!”, ehkki need ei jõudnud meie kätte väljaandmise järjekorras ning polnud just kõige värskemad numbrid. Samuti oli meil üks tervikpiibel ja mõned Piibli üksikosad.

Lisaks oli meil laulik, mille järgi laulsime kiituslaule Jehoovale. Meie keskel oli vendi, kes oskasid asjatundlikult koorilaulu korraldada, jaotades koori häälerühmadesse. Harjutasime 8–10 venna kaupa, igaüks oma häält. Puhke-

päeviti aga laulsime laagrinurgas kogu kooriga. Küll oli see uhke meeskoor! See tugevdas meid kõvasti vaimselt.

Meid püüti laiali ajada, aga me läksime uude kohta. Külarahvas tuli laagri aia äärde laulmist kuulama. Kui valvur tornist meid laiali ajas ja isegi õhku tulistas, riidles rahvas temaga: „Mis sa segad? Mida halba nad teevad? Nad laulavad nii ilusti!”

Otsest nälga me ei näinud, olgugi et toiduained polnud just paremate killast. Leiba anti 700 grammi päevas, aga paljud sõid selle otsekohe ära. Raske oli jaotada seda kogu ööpäeva peale.

Mõned vennad said kodunt pakke. Toetasime üksteist, unustamata ka haigeid ja vanakesi. Sarnaselt algkristlastega oli ka meil kõik ühine.

Ümberkasvatamise katsed

Administratsioon leidis meie ümberkasvatamiseks aina uusi võitlusmeetodeid. Valdavalt olid need meetodid ebamoraalsed ja ebainimlikud. Ja kuigi nende kallal töötasid terved ideoloogilised osakonnad, ei saatnud neid kuigi-võrd edu. Rängimateski tingimustes saime uut jõudu, mis võimaldas kõigele vastu panna.

Muidugi mõista kõiki episoode laagris veedetud 15 aasta jooksul kogetust ma ei mäleta ega pane ka kirja. Igal päeval oli oma nägu. Jutustan mõned minuga juhtunud lood.

Mõningaid Mordva laagri vendi viidi aeg-ajalt Saranski vanglasse „ajupessu“. Kui minu vangipõlve lõpuni oli jäänud viis aastat, olin viibinud seal juba kolm korda: kahel korral kuu aega ja ühel korral tervelt kaks kuud. Et meid ümber veenda, sõitsid spetsiaalselt kohale esindajad Kiievist. Ukrainal olid laialdased kogemused võitluses Jehoova tunnistajatega. Nende spetsialistid õpetasid KGB kaastöötajatele võitlus- ja ümberkasvatusemeetodeid.

Töö tööriistavalmistajana avas mulle võimaluse edasi õppida. Sain mitmetäieliku keskhariduse hinnetega „viis“ kõigis ainetes. Samuti tugevdasin oma usku Piiblis. Mul õnnestus saada ühendus kirjastuse „Akademkniga“ Leningradi osakonnaga. Mulle saadeti regulaarselt raamatute kataloog, et võiksin tellida neid lunaraha eest. Olin aus maksja ja sain raamatuid otse trükisoojalt isegi enne letilejõudmist. Paljud raamatud arheoloogia, geoloogia, paleontoloogia, ajaloo ja keeleteaduse vallast olid hinnalisteks allikateks piibliajaloo paremal tundmisel.

Kord viidi mind kambrist vangla administratsiooni kabinetti, kus KGB kapten esitles mulle üht taadikest, Mordva ANSV teenelist arheoloogi, kes ise aimamata, et rikub laagrirežiimi, surus mul kätt. Arvan, et teda polnud teavitatud sellest, mis mind huvitab. Ta hakkas jutustama sküüdi asundusest Venemaa

territoriumil Tsaritsõni (endise Volgogradi) oblastis. Kuulasin teda tähelepanelikult umbes 40 minutit. Kui ta oli lõpetanud, sõnasin, et see on väga kõitev, aga mind huvitab rohkem arheoloogia Piibli seisukohalt vaadatuna. Ütlesin, et olen alates 14. eluaastast uurinud Piiblit ja mind huvitab muistse Idamaa ajaloo periood.

„Aga mis teid konkreetset huvitab?“ küsis ta.

„Kuidas ja kus tuli esile esimene tsivilisatsioon? Millist mõju avaldas see teistele asustatud aladele?“

„Kus siis teie arvates?“

„Eri aegadel on õpetlased osutanud eri aladele: kord, et tsivilisatsioon tekkis esmalt Hiinas, kord, et Egiptuses, siis räägiti minose (Kreeta) tsivilisatsioonist. Nüüd aga räägitakse, et Mesopotaamias, mis on kooskõlas Piibliga.“

„Mis seda tõendab?“

Hakkasin talle rääkima arheoloogiapioneeridest, nagu Willi, Layard, Botta ja teised. Ta peatas mind, võttis portfelligi märkmiku ja hakkas kirjutama üles nende nimesid ja töid. Oleksite pidanud nägema kapteni nägu, kui see tal vaheldumisi kahvatas ja punetas. Arheoloog kuulas mind sellise tähelepanuga, otsekui oleksin mina olnud üleilmselt tuntud teeneline arheoloog. Kui peaaegu tunni väldanud jutt viimaks otsa sai, jättis ta minuga armastusväärset hüvasti, tänas mind ja teatas, et töötab praegu töö kallal „Mordva saadikud Lenini juurde“. Närviaetud kapten ahvis teda sarkasmiga järele. Mul hakkas sellest siirast ja naiivsest vanakesest kahju. Nagu ma aru sain, oli selle kohtumise korraldamise eesmärgiks lammutada minu maailmavaadet ja pookida külge midagi teist – ateistlikku. Pärast seda jutuajamist „Akademkniga“ minu raamatutellimusi enam ei rahuldanud. Selle asemel hakkas nende aadressilt saabuma ateistlikku kirjandust.

Ateistid rakendasid ajupesu eesmärgil palju eri meetodeid. Kord viidi mind laagrist Saranskisse järjekordsele ajupesule. Seekord langes mulle osaks au kohtuda KGB kaastöötajaga Ivano-Frankovskist, kes esitas mulle aruande (tema kutsus seda edusammudeks) selle kohta, mida nad olid saavutanud Jehoova tunnistajate ümberveenemisel. Aruanne puudutas noorsugu, kes „on vabanenud usu-uimast“. soovitud tulemust saavutamata jättis ta mu rahule.

Umbes kuu aega hiljem korraldati mulle kohtumine diplomeeritud filosoofi Pavel Jurtšenkoga. See rakendas teistsugust lähenemist. Ukraina KGB aruannet ei kiitnud ta üldsegi mitte heaks, pidades neid „edusamme“ sunni- viisilise tegevuse tagajärjeks.

Kõigepealt avaldas ta kahetsust, et mu naine on mõistetud kaheks aastaks paranduslike tööde laagrisse ja talt on võetud ära vanemlikud õigused kahele lapsele (vt foto 6 vaheosas). Pärast ütles ta mulle, et nii julmalt võisid temaga käituda vaid Nõukogude võimu vaenlased.

„Meile on teada isikud, kes on Jehoova tunnustajate piirkonnakomitee sulased ja kes koos oma peredega rahulikult kodus elavad. Aga kes võis sinu naine olla? Mitte enam kui ringisulane,“ lausus Jurtšenko mulle äraootavalt otsa vaadates.

Vastasin: „Juhul kui te tunnete mõningaid piirkonnakomitee sulaseid, siis te peate teadma, et mu naine ei saanud olla ringisulane, sest selle jaoks on meil piisavalt vendi.“ Äkki vaatas ta mulle otse silma ja lausus siiralt:

„Tead, Mokritski, luba mul võtta su lapsed enda juurde, nad võetakse nagunii internaatkooli ümberkasvatamiseks. Kui sina või su naine vabaks saate, võtate nad tagasi. Pealegi on mul endal kodus kaks last. Suhtun sinu lastesse nagu oma lihastesse lastesse.“

„Mu lapsed ei taha olla teie juures, teades, et teie olete osaline selles, et neilt on võetud isa ja ema.“

„Ka sinuga pole käitunud päris õiglaselt. Kui mina oleksin sinu üle kohut mõistnud, oleksin andnud sulle mitte kümme, vaid mitte enam kui viis aastat. Ja kas see on õiglane, et sinu vennad käivad praegu vabalt ringi, elavad koos oma peredega, ehkki on ametiastmelt kõrgemal kui sina?“

„Seda asja saab ju parandada. Kui mõistaksite mulle mitte enam kui viis aastat, siis ehk aitaksite kaasa, et mind vabaks lastaks. Sel juhul pole teil tarvis mu lapsi enda juurde võtta.“

Esiailgu oli mul raske mõista, mis on asja tagamõte. Haletseb naist, räägib, et teda on mõistnud süüdi vaenlane. Haletseb lapsi, palub nad ajutiselt endale anda, sest seal internaadis ei saa neil kerge olema. Haletseb mind, räägib, et liiga pikk karistusaeg anti. Aga peatselt mõistsin kogu selle silmakirjalikkuse sügavust.

Jurtšenko sõitis järjekordselt Kiievist mind Saranskisse vaatama, kaasas väike kohver Russelli, Rutherfordi ja Knorri ajal välja antud Jehoova tunnustajate kirjandusega. Ta hakkas mulle näitama vasturääkivusi ühtede ja samade piiblikohtade seletustes ning lausus: „Kui nad kirjutasid püha vaimu juhatusel, siis miks tekkisid vasturääkivused? Selles on vaja selgusele jõuda.“

6. Meie lapsed

Nüüd mõistsin tema peamist eesmärki: õõnestada usaldust juhtivate vendade ning „ustava ja aruka orja“ vastu. Vaat miks ta nõnda käitus: haletses mu naist, lapsi ja mind. Ilmselt soovis ta kallutada mind enda poole, et kaasata mind avameelsesse jutuajamisse vasturääkivuste asjus meie väljaannetes.

Märgistasin selgelt oma positsiooni: „Kes te selline olete, et ma analüüsiksin teiega vasturääkivusi meie kirjanduses? Kas Jehoova tunnistaja? Minu kristlik vend? Kogudusevanem? Teie olete minu ideoloogiline vastane, nii et selles osas pole meil millestki rääkida. Oma vasturääkivused lahendame ise. Parem tegelege enda omadega.“

Ta korrutas järjekindlalt mingitest vasturääkivustest kirjanduses. Mina lihtsalt vaikisin, ei laskunud vaidlusse. Kuidas Jurtšenko mind vaidlusse tõmmata ka ei püüdnud – tulemusi polnud. Tõtt öelda oleksin võinud anda vastuseid paljudele küsimustele, selgitada, et siin pole mingeid vasturääkivusi. Ent ma mõistsin, et just sellega õpetan teda välja edasisteks jutuajamisteks noorte ja kogenematute vendadega.

Kui ta mõistis, et ma tema tagamaadest aru saan ja jutuajamisest ei tule midagi välja, hakkas ta ähvardama ja karjuma, et meid oleks vaja rangemalt karistada. Nüüd naeratasin tahtmatult.

„Mis siin naljakat on?“ küsis ta nõrdinult.

„Mõtlesin tagasi sellele, kuidas te eile pisaraid poetasite, haletsedes mind, mu naist ja lapsi. Pentsik, kellele neid pisaraid küll tarvis läks!“ vastasin. Sellega oligi jutuajamisel lõpp (vt foto 7 vaheosas).

7. Lahusolekust hoolimata üheskoos

Kogu Jurtšenko tegevus, tema külaskäigud vendade juurde Mordvasse, olid suunatud sellele, et kasvatada usaldamatust „ustava ja aruka orja“ vastu. Ta üritas oma KGB kaasvõitlejaid veenda, et vägivallameetodid pole praktilised, need vaid tugevadavad Jehoova tunnistajate usku ja vastupidavust. Tema seisukohalt oli tingimata tarvis seada eesmärgiks saavutada sisendamise teel usaldamatus organisatsiooni vastu. Vähesel määral see tal ka õnnestus, kui ta tegi panuse tões noortele vendadele, kes polnud piisavalt tuttavad Piibli ja ustava orja selgitustega, samuti Jumala vaimu tegutsemisega praegusel ajal.

Ta üritas veenda, et nagu prohvetite, apostlite ja piiblikirjutajate puhul tegutses püha vaim, nii pidi see tegutsema ka ustava orja nüüdisaegsete esin-

dajate Russeli, Rutherfordi ja Knorri puhul. Ja kui see, mida nemad kirjutasid, ei täitu, tähendab see, et nendega pole Jumala vaim rääkinud. Näiteks brošüüris „Jumala kättemaks“ kirjutas Rutherford, et aastal 1925 tõusevad prohvetid üles. Kus need prohvetid siis on? Tavaliselt vastasid noored vennad: „Pole õige, Rutherford nii ei kirjutanud.“ Aga Jurtšenkole just seda vaja oligi. Siis võttis ta välja selle aegadega kolletunud brošüüri ja andis lugeda. Pärast lugemist jätkas ta arutelu, tuginedes sellele faktile. Vend, kes oli kaotanud pinna jalge alt, sattus segadusse. Aga Jurtšenko asus vastupanu murdes muudkui lükkama ette arvutusandmeid ja muid organisatsioonis tehtud muudatusi.

Sedasama tahtis ta saavutada ka minu juures. See oli vaid üks katse teha ajupesu, aga kokku oli neid kolm-neli.

Äärepealt türmi

Kirjutasime piibliainelist kirjandust suurtes kogustes ümber. Ajakirja formaat oli tilluke, nii et seda oleks kergem peita. Laagri valvurid korraldasid tihtilugu läbiotsimisi ja põletasid leitud kirjanduse ära.

Mäletan, et kord polnud mitte kedagi valvesse panna, et ohu eest hoiatada, sest vennad olid tööl. Olin järjekordselt kirjutamas ümber raamatut „Sinu tahtmine sündigu maa peal“ ning kirjutamisse süvenenult ma ei kuulnud, kui barakki astus meie salga vanemleitnandist ülem. Ta märkas, et ma kirjutatan midagi, ja hiilis mulle tagant ligi.

Käsikirja kohale kummardunult märkasin äkitselt, kuidas hoolitsetud karvane käsi küünitab mu lehtede järele. Silmi tõstmata sulgesin ühe käega selle, mida kirjutasin, teisega selle, millelt maha kirjutasin. Pöörates seejärel pead, nägin oma otsese ülemuse võidutsevat pilku.

„No nii, Mokritski, kas jäid vahele? Miks sa enda kaitseks valvet välja ei pannud?“ päris ta.

„Kodanik ülem, kõik vennad on tööl. Ehk seisate ise, ma peagi lõpetan,“ vaimutsesin pigis olles.

Ta muigas sapiselt ja haarates mul käest, sõnades:

„Tuleb konfiskeerida asi lõpule viimata.“

„Te olete küll minust noorem ja tugevam, aga minagi olen elus inimene ega anna teile midagi ära.“

„Olgu pealegi, ma vaid loen selle sinu kirjutatu läbi ja annan tagasi.“

„Sel juhul oodake 10–15 minutit, kirjutatan lõpuni ja annan teile ühe eksemplari. Ainult et lugege ja andke siis tagasi.“

„Kas tead, Mokritski, ma ei hakka sinuga kauplema. Anna kohe ära!“

„Ei anna. Ma palun teid, ärgem mingem äärmustesse, milleks valmistada teile ebamugavusi? Lubage valmis kirjutada ja ma annan teile ühe eksemplari,“ käisin ma peale.

Ta haaras mul randmest ja hakkas pigistama. Surusin selle, mis mul oli vabas käes, taskusse, ja võttes tal käest kinni, vabanesin sellest järsu tõmbega.

Siis hüüdis ta päevnikule, et see vahiruumi läheks ja valvuri kutsuks. Laususin vanemleitnandile: „Ärge nähke vaeva. Ma ei hakka ootama, kuni valvur tuleb. Tõusen ja lähen ise kohe välja.“ – „Kuhu?“ küsis ta. „Õue,“ vastasin ma. Mõelnud, sõnas ta: „Läki.“ Ilmselt arvestas ta sellega, et mööda kitsukest koridori minnes ja tema kabinetini jõudes lükkab ta mu sinna sisse ja võtab mult kirjatükid jõuga ära.

Väljusime. Tuli välja, et ta kabinet oli lukku keeratud. Ta hakkas seda avama, ühe jala aga surus vastu vastasseina, tõkestades mul tee. Lükkasin käega ta jala eest ära ja suundusin väljapääsu poole. Ta karjus tigidalt järele: „Lurjus, sa veel tuletad mind meelde!“

Möödus nädal ja teinegi, aga kõik jäi vaikseks. Keegi ei ütle mulle midagi, ei kutsu kuhugi välja. Laagris toimus jaovahetus ja mind viidi üle teise jakku teise ülema alla. Kui eelmine ülem oli kõrgema sõjalise haridusega, siis uuel umbes 60-aastaselt mehel puudus sõjaline haridus, ta oli jõudnud majori auastmeni laagrites teenides. Neil ülematel olid omavahel pingelised suhted.

Minu isiklik toimik tuli koos minuga uude jakku. Kord kutsus major mind enda juurde. Kabinetti sisenedes nägin tal käes mingeid pabereid. „Millega sa seal jaos hakkama said?“ küsis ta. „Millega sa oma ülemat nõndaviisi solvasid? Ainult et räägi kõik puhtalt ära.“

Jutustasin kõigest, nii nagu see oli, koos kõigi üksikasjadega. Kuulanud mu ära, nõjatus major valjult naerma pahvatades toolileenile ja lausus: „Ah sind Mokritskit, ah sind Mokritskit!“ Seejärel näitas ta dokumenti. See nägi ette pooleks aastaks vanglassesaatmist. Puudu oli vaid minu uue ülemuse allkiri. Ta võttis dokumendi, tõstis selle üles ja rebis demonstratiivselt tükkideks. Seejärel heitis ta tükid põlglikult prügiämbrisse. Sain aru, et see põlgus oli adresseeritud eelmisele ülemale. „Täna, kodanik ülem,“ laususin.

Tunnistus

Asjaolude sunnil oli mul vaid neli klassi haridust. Kusjuures põhiliselt oli see poola haridus. Nagu juba mainisin, astusin 35-aastaselt õhtukooli 8. klassi ja andsin kõik eksamid viitele. Õpingute lõppedes andis kooli direktor üle tunnistused. Minu salgaülemast major võttis ise direktorilt minu tunnistuse vastu. Loenduse ajal luges ta kinnipeetavate ees (neid oli umbes 80–90 meest) selle

ette ja kutsus kõiki minust eeskuju võtma – õppima asuma – ning tahtis selle mulle demonstratiivselt üle anda. Laagri kontingent oli kirju ja mulle polnud taolist reklaami tarvis. Keeldusin tunnistust ülemalt vastu võtmast.

Ta solvus, pidades minu käitumist teda riivavaks ja teenimatuks. Oli ta ju minu heaks nii palju teinud, võib öelda, et türmist päästnud. Mina aga vedasin

8. Mordvas 1965

teda sedamoodi alt, alandades teda vangide ees. Omavahelises vestluses selgitasin talle oma seisukohta, ta rahunes ja tagastas tunnistuse kooli direktorile. Direktor andis mulle tunnistuse üle ja ütles: „Mokritski, pane kaheksandast otse edasi üheteistkümnendasse klassi!“ (Vt fotod 8 ja 9 vaheosas.)

9. Mordvas 1965

Torn, aga valmis ehitamata

Elu- ja töötsoon asusid päris kõrvuti, nii et me saime lõunavaheajal uurida „Vahitorni“. Suveajal lamasime rohul 8–10-se grupina ringis, pead keskel koos. Valvur, mõistes, et me sel kombel uurime, küsis, kes meist on vanem. Vastasime naljaviluks: „Äärmine.“ Kuidas leida ringist äärmist? Ta muigas ja lahkus, teades, et teist vastust ta ei kuulda ei saa.

Kord tuli laagriülem lõunaajal elutsooni ja märkas, et rohule on moodustunud mitu sellist ringi. Ta suundus tulivihaselt töötsehhi juhataja juurde, kes oli vabapalgaline, ja hakkas kisama: „Sina uimerdad siin, aga seal on vennad „Vahitorniga“ ametis!“

„Aga millal nad seda jõudsid ehitada?“ küsib see, mõistmata, milles asi.

„Lollpea, see on ajakiri, mida nad uurivad!“

Küsimused Moskvast

Kord saabus laagrisse laagrite valitsuse esindaja Moskvast. Tal oli mõningaid küsimusi, mida ta pidi esitama kõigile Jehoova tunnistajatele laagris: kas me hakkame kuulutama, kui pääseme vabadusse? Kas me juhul, kui valitsus meid kui seaduslikku organisatsiooni registreerib, hoiame sidet Brooklyni keskusega? Kas nõustume sellega, et meie kirjandus läbib ametliku tsensuuri? Nad teadsid,

et meie laagris on vennad hästi organiseerunud ning et nende autoriteetsest arvamusest sõltuvad paljud organisatsiooni otsused vabaduses.

Mind kutsuti välja ühena esimestest. Väljendasin oma vastuses järgmist. See, kui nõustume viima oma elu vastavusse esitatud küsimustega tähendab öelda lahti meie nimest Jehoova tunnistajad. Iga ülekuulamiselt naasnud vend rääkis, kuidas ta vastas. Kõik vastused olid ühesugused. Laagriülem ütles Moskava esindajale: „Ärge raisake asjatult aega, muid vastuseid te ei kuule. Olen selles juba veendunud.“

Enne ärasõitu kutsus esindaja mind enda juurde. Algul hakkas ta jagama mitmesuguseid komplimente, ent pärast lausus: „Ma ei taha sinuga rääkida nagu KGB kaastöötaja, vaid kui inimene inimesega. Ma tunnen halvasti Jehoova tunnistajate õpetusi ja soovin nende kohta sulle küsimusi esitada. Kui pead vajalikuks, vasta, kui mitte, siis ära vasta.“ Tõtt öelda oli vähe neid küsimusi, millele ma otsustasin mitte vastata. Ta küsis meie usuliste tõekspidamiste kohta: Harmagedoonist, tõest põrgu, hinge jne kohta. Nagu ma aru sain, võrdles ta neid teiste usundite õpetustega. Huvasti jättes tänas ta mind.

Ususalgajast lektor

Kord pandi laagris üles teade „Toimub loeng teemal „Jehoova tunnistajad – kes nad on“. Lektor on endine Jehoova tunnistaja Aleksandr Mamtšuk.“ See „lektor“ oli mulle hästi tuttav. Pärast sõja lõppu aastal 1945 asustati ukrainlasi Poola territooriumilt ümber peamiselt Lääne-Ukrainasse, poolakaid aga vastu pidi Ukrainast Poolasse. Sel kombel sattuski Mamtšukkide pere meile Lääne-Ukrainasse. Nad olid juba siis Jehoova tunnistajad. Nad paigutati elama meie küla lähedasse külasse. Aleksandr oli haritud, tundis hästi Piiblit. Ta oli vilunud oraator, tema piibliained kõned võtsid kuulajatel hinge kinni. Püüdsin temaga lähemalt tutvuda, sest tões noor olles arvasin, et temast võiks saada mulle „samm“, millele toetuda. Kuid Piiblit edasi uurides mõistsin, et ei tasu täielikult loota ebatäiuslikele inimestele, olgu nad nii võimekad kui tahes. Sambad võivad pehki ja ümber kukkuda. Nii juhtus ka Aleksandr Mamtšukiga. Ta pehkis ja hakkas koguni äraandjaks. KGB organid rakendasid teda reisiva oraatorina, kuid mitte enam piiblilistel teemadel.

Niisiis toodi Aleksandr Mordva laagrisse, kus oli sadu vendi. Toodi, et avada nende silmad ses suhtes, kes on Jehoova tunnistajad tegelikult. Mina sellele loengule ei läinud. Tundes hästi endist Aleksandrit, oli mulle vastumeelt praegust kuulata. Enamik vendi läks loengule. Pärast rääkisid nad, et ei kuulnud seal midagi uut ega huvitavat. Loengu järel esitas vend Aleksei Kurdas Aleksandrile küsimuse, kas ta usub Jumala olemasollu. See vastas rahulolevalt: „Mina olen ateist.“ Järgmisel päeval kella kümne paiku kutsus jaoülem mind välja. Aimasin, et Aleksandr soovib minuga kohtuda. Ja ma ei eksinud.

Kabineti aknast möödudes silmasin tuttavat kuju. Sisenedes suunasin pilgu ülemale, Aleksandrit justkui märkamata, ja ütlesin: „Tervist, kodanik ülem.“ Ta vastas: „Tervist. Tervita oma sõpra ka.“ Ma ei vaadanud Aleksandri poolegi, vaid sõnasin: „Kodanik ülem, kunagi ta oli mu sõber. Nüüd aga kahtlen ma tugevalt, kas ta on teiegi sõber.“ – „Kelleks sa praegu teda pead?“ küsis ülem. „Kodanik ülem, soovin nimetada asju nende õigete nimedega. Ta on vilets argpüks. Mitte sedagi. Ta on kalts perenaisele põrandat nühkida. Iga kord pärast seda peseb ta kaltsu puhtaks ja kuivatab. Aga kui kalts auklikuks kulub, ei pesta ega kuivatata seda enam, vaid visatakse prügi hulka. Ta on üpris näruks kulunud, nii et teiegi teete temaga seda mis perenaine kulunud kaltsuga.“ Ülem käratas: „Kuidas sa julged solvata nõukogude kodanikku? Vabanda otsekohe!“ – „Hästi, kodanik ülem.“ Pöördusin Aleksandri poole. „Kui ta ütleb mulle otse näkku, et ma teda solvasin, siis ma vabandan. Aleksandr, kas ma solvasin sind?“ Vastuseks oli vaikus. Kordasin seda kolm korda ja kolm korda oli vastus üks ja sama: vaikimine. Ta langetas pea ega lausunud sõna-kestki. Helises telefon ja ülem võttis toru ning päris midagi lühidalt. Toru ära pannes lausus ta: „Jätan teid veidikeseks kahekesi, loodan, et te ei lähe kaklema.“

Vaikisme mõlemad minutit kümme. Esimesena hakkas rääkima Aleksandr: „Sergei, ära arva, et ma nii patune olen. Mu naine Tanja on ikka edasi Jehoova tunnistaja. Teda külastavad vennad, hiljuti käis meil Tihon Plijitšuk. Ma ei takista kuulumist kogudusse. Ehk on sul mõni küsimus või palve, räägi, kuni oleme omavahel.“

„Jah, Aleksandr, mul on sulle üks küsimus. Ma ei oota sinult vastust kui kristlaselt, sest seda sa enam pole, vaid kui mehelt. Eile pärast loengut esitas vend Kurdas küsimuse, kas sa Jumalat usud. Sina ütlesid, et oled ateist. See on samaväärne, kui ütleksid, et Jumalat pole olemas. Esitan sulle täna sama küsimuse kui vend Kurdas: kas sa tõesti usud, et Jumalat pole olemas?“

„Ma usun, et Jumal on olemas ja et Jehoova tunnistajad on tema organisatsioon. Aga mis mul sellest?“

„Kuid miks sa siis eile tõtt ei öelnud?“

„Sergei, sul on raske mind mõista, ehkki sa näed selgelt, mis minuga toimub. Olen tõesti nagu see kalts; minuga veel nühitakse, aga olen juba kõvasti kulunud ning peagi satun prügi hulka.“

Siseneb ülem ja küsib:

„Noh, kas vestlesite?“

„Jah, kodanik ülem.“

„Võid minna.“

Varsti sain teada, et Aleksandr lahutas end naisest ja sõitis Lvivist ära. Hiljem töötas ta tellisevabrikus, vedas käsikäruga põletatud telliseid. Ta käis täiesti põhja, kord nägi üks vend, kuidas ta joobnuna, püksid täis lastud, bussipeatuses lamas. Varsti oli ta kadunud, tõenäoliselt surnud. Pole teada, kes ta mattis. Selline on „pehkinud samba“ saatus. Küll on õiged lauliku sõnad: „Ärge lootke vürstide peale, inimlaste peale, kelle käes pole päästet.“

Mõeldes sündmustele vendade laagrielus, veendun ikka ja jälle selles, et kuigi Saatan on mõelnud välja kõikvõimalikke mooduseid, kuidas jumalateenijaid ilmalike valitsejate vahendusel hukutada, pole nende sepitsused läbi läinud ning need on tabanud neid endid. Selle kallal, kuidas Jehoova tunnistajate vastu võidelda, töötas terveid spetsialistide osakondi, ent mitte ühtki katset ei krooninud soovitud edu. Miks? Vastus on ilmne: võideldes Jehoova tunnistajate vastu, võitlesid nad Jumala vastu. Nad ei võtnud õppust sellest, mis oli juhtunud ajaloos Rooma imperaatorite, katoliku inkvisitsiooni, Hitleri ja teistega. Neil oleks olnud kasulik tuletada meelde, milline lõpp tabas Egiptuse vaaraod, kes kuulutas: „Kes on Jehoova, et ma peaksin tema häält kuulda võtma?“

Surve perekonna kaudu

Nõukogude konstitutsioonis oli ette nähtud südametunnistuse, sõna- ja trükivabadus. Protsessikoodeksist koguni puudusid süüdistused usuliste motiivide alusel. Seepärast mõisteti mind naisega süüdi teiste paragrahvide alusel: mind kui poliitilist ja nõukogudevastast kurjategijat, kommunistliku maailma-vaate reetjat. Mida tehti mu naisega? Räägin kõigest järgemööda.

Niisiis jäi KGB organitel katsetes värvata mind koostööle eesmärk saavutamata. Kohtu järel karistati vabadusekaotusega ainult mind, ma ei andnud kedagi välja. Nad teadsid, mida mulle perekond tähendab, ja otsustasid selle lõhkuda. Ehk löön vankuma siis, kui mu naine vankuma lööb?

Minu arreteerimise ja süüdimõistmise järel ei jäetud mu perekondagi rahule. KGB kaudu hakkasid võimud rakendama kõige kurikavalamaid ja riukalikumaid meetodeid minu naise suhtes. Kõigepealt saadeti talle nõukoguvastaseid kirju – kuidas ta sellesse suhtub? Ehk saab millestki kinni haarata, kui ta sööda alla neelab? Mu naine taipas kohe kõike ega vastanud neile kirjadele. Seejärel hakati saatma provokatiivse sisuga pakke. Tulemusteta. Siis sokutati kena austaja, kes hakkas tooma mu naisele lilli ja lõhnaõlisid. Kui see mees üritas Annat töölt koju saata, lausus see talle otse: „Täna, ma pole pime, talutajat ma ei vaja.“ Esiailgu arvas Anna, et ta lihtsalt meeldib sellele mehele. Kuid hiljem kohtus, kui üks naisajakirjanik välja lobises: „Oli ju üks mees, kes teid armastas ja kellele teie mehest poleks olnud väärilist vastast“, taipas Anna, et tegemist oli värvatud austajaga.

Kui kõik abinõud olid lõpuks ammendatud, otsustati Anna süüdi mõista. Kui arreteeritud oli kaks venda – Stanislav Živelja ja Vladimir Oleštšuk –, vormistati Anna nende kaasosaliseks ja ta mõisteti süüdi paragrahv 227 alusel kui usuhuligaan. Ta otsekui oleks kasutanud nõukogude kodanike südametunnistuse kallal vägivalda, sundides neile peale oma usulisi tõekspidamisi. Toimus avalik kohus. Kohtus üritati kasutada meie tütart Svetlanat tunnistajana ema vastu. Svetlana oli kõigest üheksa-aastane, nii et teadagi oli see seadusevastane. Kohtuistungil pani kohtunik tüdruku toolile seisma ja küsis:

„Mis su nimi on?“

„Sveta.“

„Sveta, kutsu mind onu Mišaks. Onu Miša armastab väikseid lapsi.“

„Kui sa väikseid lapsi armastad, miks sa siis minult ema ära võtad?“

Kohtunik manas ette nõrduvat näo ja pöördus teatraalselt rahva poole:

„Kas näete, kuidas nad ta välja on õpetanud?“

Rahvajõuk käratses vastuseks: „Süüdi mõista! Süüdi mõista!“ Kohtunik, otsekui lähtudes kodanike meelepahast, mõistis Annale kaks aastat vabadusekaotust ja vanemlike õiguste äravõtmise kahe lapse – üheksa-aastase Svetlana ja kaheksa-aastase Volodja – osas.

Ja nii hajutatigi üks perekond. Mina istusin oma aega Mordvas, jäänud oli veel kolm aastat. Anna, kes kannatas sünnitusjärgse veenipõletiku all, oli vangis Irkutskis. Et päästa kaks vanemat last internaadist, hoidsid sugulased neid peidus. Iga masinamürin pani nad võpatama. Aga kõige noorem, kolmeaastane Serjoža, oli vanaisa ja vanaema juures.

Seda, mis Annaga edasi juhtus, jutustab ta ise.

Anna lugu

Esimene öö vangikambris. Siin üksi olles sain anda oma tunnetele voli ja nutta südamest. Need polnud kahetsuspisarad oma otsuse pärast seista tõe poolel. Mul oli lastest kahju. Olid nad ju jäänud vanemliku kaitseta. Isa on Mordvas laagris, mina aga ei tea, kuhu sattun – Irkutskisse või veelgi kaugemale. Järgmisel päeval pandi minu juurde kambrisse istuma üks naine. Nägin ta kohe läbi. Ta küsis minult üksikasjalikult kõige kohta ja jagas nõuandeid justkui ajalehekorrespondent. Midagi väärtuslikku ta välja ei pinninud ja hommikul viidi ta ära.

Nädala pärast saadeti mind vangitapiga laagrisse. See asus Pliškino külas, umbes 20 kilomeetrit Irkutskist. Algas laagrielu.

Suures naistetsoonis oli esindatud kõige mitmekesisem kontingent. Meie õdesid tol ajal seal polnud. Usklikest oli seal kaks nelipühilast. Esialgu oli raske,

sest polnud kedagi, kellega vaimselt suhelda. Aja möödudes kohandusin tasapisi laagrieluga. Hakkasin lugema oma vanglapäevi.

Kui saabub tapp uute kinnipeetavatega, jagatakse nad tsoonis jagudesse, barakkidesse. Mind määrati teise jakku. Jaoülemaks oli Anna Georgievna, esimese järgu jurist, aastmelt vanemleitnant. Juba esimesest kohtumisest temaga jäi meeldiv mulje. Ta jutustas, et kasvas üles evangelistide peres, aga kui asus õppima, viis elu teda teise suunda. Ta rääkis, et tunneb Jehoova tunnistajaid juba ammu, et neid on selles tsoonis olnud ja küllap on ka tulevikus. Ka rääkis ta, et meie tsooni kõrval on suur meestetsoon. Veel andis ta teada, et töötas varem Norilskis meestelaagris ja nägi seal meie vendi. Tutvunud minu toimikuga, mõistis ta, et minu kohta käivad süüdistused on väljamõeldis. Anna Georgievna hakkas mind õhtuti enda juurde kutsuma. Ta tundis huvi mu elu üksikasjade vastu, tundis mulle kaasa ja püüdis igati mind aidata. Mõnikord kostitas mind nii, et see tegi mind lausa kohmetuks. Nägin, et see tuli puhtast südamest, kuid siiski ei unustanud ma ettevaatust ja hoidsin suhetes kindlat distantsi.

Elutsooniga külgnes töötsoon – suur õmblusvabrik. Kuna olin varem õmblemisega tegelenud, määrati mind sinna. Mulle oli see parim variant, sest ma polnud veel raskest haigusest paranenud.

Kord kutsus Anna Georgievna mind järjekordselt enda juurde. Tema laual lebas Piibel. Esimese küsimusena huvitas teda salmi 1. Moosese 3:15 tähendus. Ausalt öeldes ma enam ei mäleta, kuidas ma seda talle tol korral selgitasin. Küllap selgitaksin seda praegu paremini, omades tunduvalt enam teadmisi. Selliseid kohtumisi toimus sageli ja barakikaaslastel ei jäänud see tähele panemata. Meid oli seal ligi 50 inimest jaotatutena kahekordsetesse vooditesse. Naabrinnad hakkasid kahtlustama, et tegutsen jao „koputajana“. Kui Anna Georgievna neile meie kohtumiste mõtet selgitas, siis kinnipeetavad rahunesid. Aeg möödus ja mulle mõistetud karistusaeg paragrahv 227 lõike 2 alusel lühenes poole võrra. Mida see tähendas? Seda, et ma võisin vabaneda ennetähtaegselt, aasta varem, kui olid täidetud järgnevad tingimused: 1) töönäitajad olid üle 100 %; 2) olin osalenud kõigis laagrielu üritustes; 3) õppinud koolis; 4) kahetsenud oma kuritegusid ja 5) öelnud lahti Jehoova tunnistajate organisatsioonist. Kõige selle üle pidi valvama jaoülem. Kui karistusaeg lähenes poolele, kogus ta kõik andmed kokku ja andis läbivaatuseks laagri administratsioonile.

Komisjoni eesotsas laagriülemaga kuulusid režiimiülem, kultuurtöötaja, tootmisjuhataja – kokku kuus inimest. Selliseks ennetähtaegseks tingimisi vabastamiseks esitaski mind Anna Georgievna. Ta oli mulle sellest varem teatanud ja selgitanud, et soovib aidata mul siit välja pääseda. Kahtlesin kõvasti, sest sain aru, et see võib osutuda lõksuks. Juba kahetsus iseenesest võis tähendada, et

tunnistan süütegu, mida ma pole sooritanud. Ja teiseks: öelda lahti organisatsioonist oli mõeldamatu. Seda poleks ma iial teinud. Oleksin ju võinud seda teha uurimise või kohtu ajal ning laagrisse üleüldse mitte sattuda. Sellegipoolest andis Anna Georgievna taotluse sisse. Kuu aja pärast toimus komisjoni istung. Ennetähtaegseks tingimisi vabastamiseks oli esitatud 15 kõige erinevamate paragrahvidega süüdi mõistetud inimest. Komisjoni istung hakkas juba lõppema, kui minu töökohta jooksis jaoülem, öeldes hingeldades: „Tule kiiresti kaasa!“ Vastasin, et ta pingutab asjata, sest ma ei ütle iial lahti Jumalast ega tema organisatsioonist ega tunnista, et olen sooritanud kuriteo Nõukogude konstitutsiooni vastu. Need aga on piisavad põhjused mind komisjonist mitte läbi lasta. Anna Georgievna käis peale: „Pole midagi, sa ju õpid koolis, ja tootmisnäitajad on sul kõrged. Seda võetakse arvesse.“ Läksin temaga kaasa – ja mis oli tulemus? Juba esimene küsimus kõlas: „Kas oled mõistnud oma süüd Nõukogude seaduse ees? Kas ütled lahti oma Jumalast ja organisatsioonist?“ Vastasin selgesõnaliselt, et ei pea end Nõukogude seadustest üleastujaks. Jumalast ja ka organisatsioonist ma lahti ei ütle. Kohe tabas Anna Georgievnat küsimuste laviin: „Keda te siin ennetähtaegseks tingimustega vabastamiseks esitate? Kurjategijat?“ Mul kästi välja minna. Ukse taga möllasid kired. Anna Georgievna üritas tõestada, et minu toimik, mida ta põhjalikult on uurinud, ei anna põhjust vanemlike õiguste äravõtmiseks ega vabaduse piiramiseks: „Kui soovime usklikku inimest ümber kasvatada, nii et ta oma maailmavaadet muudaks, siis ei tohi seda teha selliste julmade meetoditega.“ Ta saavutas selle, et mind lubati edasi järgmisse, järelvalvekomisjoni, mis pidi toimuma kuu aja pärast. Mina muidugi tänasin ja naasin töötsooni. Ma polnud vaimustuses, mõistes, et kuu aja pärast toimuv komisjon koosneb juba oblasti prokuratuuri esindajatest. Ja seal esitatakse samu küsimusi. Järjekordne närvide mäng, psühholoogiline surve.

Aga Anna Georgievna ei jätnud mind rahule. Kohtusime jätkuvalt nii kabinetis kui barakis. Mind ümbritsevad inimesed olid minu suhtes heatahtlikult meelestatud. Aastaga laagrioludes, seda isegi ühes hiigelsuures ruumis koos inimestega, kel olid erisugused eluvaated, kalduvused ja kõlblushinnangud, õnnestus mul võita paljude lugupidamine. Siin oli lesbisid, vargaid, mõrvareid ja keda kõike veel. Elades inimestega 24 tundi ööpäevas koos, pole võimalik midagi varjata. Vaimne toit puudus mul täielikult. Ainsaks lohutuseks oli jaoülema Piibel, ja sedagi vaid siis, kui tal kerkis küsimusi. Sealt vastuste otsimine andis mulle tohutult tuge.

Niisiis, möödus kuu. Õhtul kutsus Anna Georgievna mu pärast tööd enda juurde ja lausus: „Mokritskaja, sea end valmis, homme sõidab kohale järelvalvekomisjon.“ Palusin end rahule jätta, sest teadsin, et mind nagunii läbi ei lasta. Mulle on see vaid järjekordne häiring ja stress. Ütlesin, et tahan puhta südametunnistusega oma aja ära istuda ja vabadusse pääseda, et ma ei

muuda eales oma vaateid ja otsuseid, toogu see mulle mis tahes raskusi. Anna Georgievna kinnitas: „Usu mind, ma ei taha su usku lammutada, soovin lihtsalt aidata. Pea oma otsusest kinni, mina ise sõidin sinu eest.“ Nii see ka oli.

Järgmisel päeval kutsuti mind taas töötsoonist komisjoni ette. Ja mis te arvate? Kordus kõik seesama. Esimene küsimus: „Kas oled oma süüst aru saanud? Kas oled oma kuritegu kahetsenud?“ Vastasin, et ma pole mingit kuritegu sooritanud, vaid usun Jumalat, mida garanteerib Nõukogude konstitutsioon. Ja mul pole midagi kahetseda. Taas tulid küsimused jaoülemale: „Keda te siin esitate enneaegseks vabastuseks? Väravate taga on tal vennad juba ülesannetega ootamas.“ Anna Georgievna sõnas: „Teda ootavad lapsed, neid on kolm, neid on tal vaja kasvatada.“ Ta juhtis nende tähelepanu minu töösse-suhtumisele, käitumisele, õppimisele jne. Komisjoniliikmed väidavad vastu: „See on tal kattevarjuks: vaat kui tubli ma olen, paranen.“ Jälle paluti mul väljuda. Taas võitles Anna Georgievna minu eest. Mõne minuti pärast kutsuti mind sisse ja teatati, et nad lubavad mind viimasesse instantsi – kohtusse. Kohus pidi toimuma kuu aja pärast. Täna ja naasin oma töökohale. Ent see otsus mulle rõõmu ei valmistanud. Teadsin väga hästi, et kohus mulle vabastust ei anna. See oli pelgalt psühholoogiline surve – odava vabaduse pakumine kalli hinnaga. Ütle lahti Jumalast ja organisatsioonist, tunnista, et oled kurjategija – vaat selline oli nende eesmärk. See ei õnnestunud uurimise ajal, kohtuprotsessi ajal, aga siin, okastraadi taga, ehk õnnestub – vabadus on kallis igaülele.

Nõnda siis oli kaks kuud närvide mängu möödas, jäänud oli veel üks kuu. Mina ütlen sellisest „vabadusest“ ära, aga mind tassitakse väevõimuga edasi. Lõpuks sõitis kohale oblasti kohtukomisjon – küllap see paneb kõigele punkti. Aga milline see on ja kuidas see toimub? Jälle seesama protseduur. Kuna minu poolt tuli selgesõnaline vastus, esitas kohtunik kohe jaoülemale küsimuse: „Keda te siin ennetähtaegseks vabastuseks esitate? Anna Georgievna, te olete kommunist, partei on teile usaldanud kurjategijate järelevaatuse ja ümberkasvatamise, teie aga taotlete neile vabadust. Las teevad tööd – töö parandab.“ Siis tuli mulle viimane küsimus: „Mokritskaja, kas pole mitte sinu kõrged töönäitajad, distsipliin, õppimine – kõik see eesmärgiga pääseda vabadusse? Kuidas sind mõista? Sa teadsid algusest peale, et sinu paragrahv võimaldab poolt karistusaega. Aga seda vaid tingimusel, et sa tunnistad, et rikkusid Nõukogude konstitutsiooni, et ütled lahti oma Jumalast ja organisatsioonist. Sina aga keeldud kategooriliselt seda tegemast. Millele sa loodad? Kohus ei saa sind vabastada, nii et tuleb edasi töötada. Karistusaeg pole suur, aga kuidas sa mõtled edasi töötada ja käituda?“ – „Kodanik kohtunik, tahan teile kinnitada, et minu suhtumine töösse, käitumine, õppimine ja kõik muu ei muutu kahel põhjusel. Esiteks: olen kristlik Jehoova tunnustaja, pühendanud oma elu jumalateenimisele. Ausus ja korralikkus on

Kristuse õpetuses väljenduvad põhimõtted, nii et teisiti käituda ma ei saa. Teiseks: olen saanud vanematelt hea kasvatuse. Nad juurutasid minus lapsest peale tööarmastust. See on minu kreedo." Sellega jutt lõppes ja ma läksin tagasi töötsooni. Mõtlesin, et lõpuks ometi on kõik see läbi. Ent õhtul pärast tööpäeva lõppu saatis jaoülem käskjala mulle järele: tuleb kiiresti tema juurde ilmuda. Küsisin saabudes: „Milles on asi, Anna Georgievna?" – „Sa ei usu, Mokritskaja, aga on veel üks šanss vabaneda." Küsisin: „Kas komisjon pole siis ära sõitnud?" – „Ei, võitlesin sinu eest siinamaani." – „Mida te veel soovite? Jätke mind palun rahule. Tahan rahulikult karistusaja lõpuni tööd teha." – „Aga mina ei taha, et sa siia jääd. Pole siin sinu koht viibida keset seda kuritegelikku kontingenti. Võitlen sinu eest lõpuni. Sinult nõutakse vaat mida: kohtunik tahab, et sa paneksid lühidalt kirja oma eluloo: millal hakkasid Jehoova tunnis-tajaks, kelle kaudu, aga samuti, et selgitaksid oma vaateid: mis on Harmagedoon, kuna see tuleb, kes hävitatakse, mis on Kristuse kuningriik jne. Esita see kõik kirjalikus vormis ja mina viin selle ära."

See oli ootamatu ettepanek. Vastasin kõheldes: „Anna Georgievna, see on ju tõsine küsimus, pean selle hästi läbi mõtlema. Kohus lõppes. Keda taheti lahti lasta, lasti, aga keda mitte, jäeti rahule. Ainult mind vaevatakse – miks?" Ja siis välgatas mul peas: see on ju järjekordne lõks! Miks nad soovivad seda just kirjalikus vormis? Las kutsuvad mind välja ja ma selgitan neile kõike üksikasjalikult, kuid kirjutama ma ei hakka. Veidi enne kohut sõitsid vanemad mind vaatama ja näitasid mulle ajaleheartiklit, kus räägiti, kuidas üks meie noor vend sattus taolise õnge otsa. Temalt võeti kirjalik selgitus, et ta ütleb lahti vaid põrandaalusest kirjanduse valmistamisest, kui hiljem lasti tema nime all trükki artikkel, milles ta ütleb lahti Jumalast ja organisatsioonist. Selgitasin jaoülemale oma arvamust, tema aga vastas: „Ja ikkagi kirjuta. Aga seda juhtumit pea meeles ja tee selgitav märkus, et sama ei juhtuks sinuga. Loen ise selle ette, aga nende kätte seda ma ei anna, usu mind."

Anna Georgievna palus seda väga visalt ning ma nõustusin. Panin kirjale allkirja vahetult viimase rea järele ja lisasin selgitava märkuse, et loodan nende kommunistlikule aumehelikkusele. Ehkki oli juba hilisõhtu, ootas kogu komisjon minu kirjalikku selgitust. Muidugi olid neil kurikavalad eesmärgid. Kuid tänu minu selgitavale märkusele olid need määratud nurjumisele. Kui Anna Georgievna minu kirjatüki ette oli lugenud, sattus kohtunik ja terve komisjon raevu: kelle eest jaoülem nõnda agaralt võitleb? Tagajärjeks oli see, et ta sai parteiilinis noomituse ja tal eemaldati pagunitelt üks tärnike. Mina muudkui ootasin Anna Georgievnat tema kabinetis. Oli juba hiline tund, kõlas laagri öörahusignaal. Lõpuks ta saabus, olles rõhutud meelolus, seda mitte karistuse, vaid ebaõigluse pärast. Ta sõnas mulle: „Mine puhka." Nii see päev lõppeski – Anna Georgievna siiraste püüete täieliku läbikukkumisega.

Meie jao naised ootasid pingsa huviga minu vabastamist. Kui ma barakki tagasi tulin, kõik juba magasid. Järgmisel hommikul enne tööleminekuloendust pommitasid kõik 50 kaaslast mind küsimustega. Seletasin, et mulle öeldi ära. „Miks? Mis põhjusel? Võib-olla sa varjad midagi? Ehk on sul tõepoolest tehtud mingi ränk kuritegu, aga sina poed usu sildi taha? Ometi ju lasti läbi kõik need 15 inimest. Ent neil olid süüks vargused, riigi vara riisumine, mustlannal aga tapmine ja lisaks 102 rikkumist tsoonis. Ta ei teinud tööd, aga ta lasti vabaks. Aga sinu puhul on kõik kõrgel tasemel: töö, distsipliin, õppimine ja muu. Siin on midagi viltu. Anna, räägi tõtt!“ Ma ei hakanud midagi täpsemalt selgitama, soovitasin pöörduda jaoülema poole.

Õhtul pärast tööd kogunesid naised Anna Georgievna ümber ja esitasid sama küsimuse: „Miks Mokritskajat vabaks ei lastud?“ Ta rääkis neile kõigest detailselt algusest lõpuni. Seletas, kuidas ma teda hoiatasin, et kõik püüded osutuvad asjatuks ning et tal tuleb kogeda minu pärast palju ebameeldivusi. Anna Georgievna lükkas ümber kõik minu aadressil tehtud kahtlustused ja lausus: „See naine meie jaos on tõeline kõlbluse ja Jumalale andumuse ideaal. Loomulikult pole tema koht siin. Kuid seni olen olnud jõetu. Tegin kõik, mis suutsin.“

Sellega lõppes minu vintsutuste järjekordne etapp. Oblastikomitee ja KGB veendusid taas kord, et Mokritskajat murda neil ei õnnestu. Elu läks taas rahulikumatesse rööbastesse. Iseäranis rõõmustas mind teade, et mu lapsed on rahule jäetud (kohtu kaasistuja teatas mu vanematele, et lapsi internaati ära ei võeta.) Anna Georgievna pööras mulle endiselt tähelepanu. Ent oli vaja olla valvas. Ootamatult avanes mulle võimalus töötada konvoi järelevalveta. Minu paragrahv võimaldas seda. Töökoht oli ahvatlev: valvevastuvõtja piimakombinaadis, ent ma ütlesin sellest ära. Esiteks, see tähendas suurt vastutuskoormat, võis käia vaid piimakombinaadis ja mitte kusagil mujal. Teiseks, seal töötas minu kaasosaline Vladimir Oleštšuk. Hoidusin teadlikult kohtumistest temaga, et mitte anda alust uueks süüdistuseks kuritegeliku grupeeringu organiseerimises.

Minu äraoleku kahe aasta jooksul olid lapsed täielikult mu vanemate hoole all. Isal oli vanust 62 aastat ja emagi polnud enam noor. Kõik oli nende õlul: oli vaja rahuldada laste füüsilisi, hingelisi, ainelisi ja usulisi vajadusi. Kuid vanemad ohverdasid end täielikult ega kurtnud iial. Olen selle eest neile ääretult tänulik.

Lapsed

Nagu varem mainitud, jäid lapsed vanaisa ja vanaema käe alla. Kuuldes akna taga automürinat, pugesis lapsed peitu kas sahvrisse või voodi alla, arvates, et sõideti neile järele. Kord suunati lapsed arstlikule läbivaatusele ja

vaktsineerimisele. Vanaisa ja vanaema mõistsid, et seejärel võidakse peagi iga hetk laste järgi sõita. Siis saatsid Anna vanemad lapsed 400 kilomeetri kaugusele minu vanemate juurde. Kui eestkosteorganid lastele järele tulid, selgus, et neid pole kodus. Äi kirjutas Irkutskisse oblastikohtusse mitu taotlust. Vastus oli üks: Anna on õigesti süüdi mõistetud.

Ent kord ütles selle kohtu kaasistuja, kus Anna süüdi mõisteti, äiale:

„Safron Ivanovitš, ärge muretsege, lapsi ära ei võeta.“

„Kuidas ei võeta, on ju kaebustele kaks korda vastatud, et kohtuotsus Anna asjas on kuulutatud õigeks.“

„Selline vastus saadeti teile. Aga kohtusse tuli soovitus, et lapsed jääksid teie juurde.“

Ilmselt oligi asi nii, sest lapsi üritati ära võtta vaid algul, pärast kohtuistungit. Ent Anna vanemad olid hirmul, arvates, et kohtu kaasistuja ütles seda selleks, et lapsi eestkosteorganiste eest enam ei peidetaks.

Vabanemine

Mul oli võimalus olla kirjavahetuses nii laste kui naisega. Mu naine vabanes 1965. aastal ja pöördus perekonna juurde tagasi (vt vabastustõendit nr 2 vaheosas).

Aastal 1962 tühistati Siberisse eriväljasaadetute¹³ karistusaja määrgistus „igaveseks“. Tekkis võimalus Siberist ära sõita NSV Liidu mis tahes oblastisse, välja arvatud kohta, kust oli välja saadetud. Meie sugulased (minu naise kahe õe mehed, kes olid lihased vennad) sõitsid ära Põhja-Kaukaasiasse Nevinnomõsski linna. Anna koos kolme lapse ja oma vanematega järgnes neile. Aastal 1967 vabanesin ka mina ja sõitsin nende juurde (vt vabastustõend nr 3 vaheosas).

Tahaksin veidi rääkida oma vabanemisest. See toimus 22. mail 1967. aastal. Möödunud oli kümme vangiaastat. Istusin ära, nagu öeldakse, „kellast kellani“ – 22. maist 1957 kuni 22. maini 1967. Selle ajaga jõudis laagrieluga ära harjuda. Nagu öeldakse: „Koergi harjub ketiga.“ Selleks tuli endas mingil määral maha suruda paljugi sellest, mida Looja inimesse oli pannud, eriti just võime elust rõõmu tunda ja seda nautida. Laagrist välja tulles mõtlesin: milline see vabadus on? Kuidas ta mind vastu võtab? Meid vendi oli sel ajal laagris mõnisada. Arvan, et ma ei eksi, kui ütlen, et umbes kolmsada meest. Mõnega elasin külg külje kõrval aastaid, kui mitte terve aastakümne. Viiel hektaril laiuv laager oli meile ühiseks koduks. Saime omavahel lähedasteks kui üks pere. Oli

13 Eriväljasaadetu – isik, kes on elukohast välja saadetud valdavalt riigi kaugetesse piirkondadesse ilma kohtuprotsessita. See oli represseeritute põhikategooria NSV Liidu elanikkonna seas.

kummaline tunne neid maha jätta, lahku minna. Ka nüüd, kui seda kirjutan, ei suuda ma pisaraid tagasi hoida. Kui ma väljusin, õigemini, kui mind tsooni taha viidi, tõusin lähedasele künkale. Vennad laagri traataia taga olid roninud ehitiste katustele ja puude otsa ning lehvitasid mulle järele. Nutsin suure häälega. Ma ei mäleta, et oleksin midagi taolist veel läbi elanud. Näitasin neile märkidega: „Ronige alla, muidu ma ei suuda ära minna.“ Nad said must aru, lehvitasid viimane kord hüvastijätuks. Armastus vennaskonna vastu on ülev, ent on veel midagi tähtsamat.

Valisin sobiva koha, et mõtteid koguda. Mõtlesin sellele, et olin Jumala abiga kõigis usukatsetes vastu pidanud, need kümme pikka aastat üle elanud, et olin läbinud selle osa kitsast teest, olles ikka elus ja terve. Pöördusin palves Jumala poole, et ta õnnistaks mu teekonda mu armsa naise ja kallite lapsukeste juurde. Seejärel panin selga korraliku ülikonna, mille Annuška mulle enne vabanemist oli saatnud, ja seadsin sammud Põhja-Kaukaasia poole Nevinnomõsski linna, kus mind ootasid mu pere, mu vanemad ja mu naise vanemad.

Kaukaasias

Kaukaasia võttis mu vastu kevadsoojusega. Kuid veel suuremat soojust õhkus neist, kes mind ootasid. Naine oli pisut vanemaks jäänud, kuid polnud kaotanud midagi oma veetlevusest. Lapsed olid sirgunud suuremaks, kui olin osanud oodata. Siiski ei saanud seda veel täielikuks vabaduseks nimetada. Pidin igal nädalal sõitma 30 kilomeetri kaugusele halduskeskusesse Kotšubejevskojesse, et end rajooni miilitsavalitsuses registreerida. Lisaks ei olnud mul õigust ilma loata kuhugi sõita ning pärast kella kaheksat õhtul pidin viibima kodus. Nii jätkus see aasta jooksul.

Ajal, kui minult see piirang ära võeti, töötasin juba Nevinnomõsski keemia-kombinaadis mudelsepana. Palk oli tagasihoidlik, ka naine sai väikest palka. Meie seitsmeliikmelises peres, kus sirgus kolm last ja elas kaks pensionäri, oli elu kehvapoolne. Materiaalse olukorra parandamiseks oli vaja midagi ette võtta.

Tööle Eestisse

Otsustasime kaheksa vennaga, kellest viis olid koos minuga Mordvas kinni istunud, sõita Eestisse tööle, ehitama veiselauta 408 lehmale, vasikalauta ja piimaplokki. Seal võeti meid lahkelt vastu. Kui osa tööst oli valmis saanud, kerkis sissekirjutuse küsimus. Viiel meist, kes me olime kahel korral süüdi mõistetud, oli sissekande tõttu passis¹⁴ sõit Eestisse kui piiriäärsesse tsooni

14 Sissekanne passis – esines kahel korral sama paragrahvi alusel süüdi mõistetutel. See osutas, et tegemist on retsidivistiga, kelle elukohavalikule on seatud piirangud. (Autori märkus.)

keelatud. Komisjon kontrollis meie tööd ja jagas kiitust, sest tellisemüüri ladumist tegime kohalikest eesti ehitajatest paremini. Meil soovitati jätkata tööd mujal kui piiriäärses tsoonis. Keeldusime, sest osa tööst oli ju juba tehtud. Teatasime: me kas teeme selle töö lõpuni või sõidame ära.

Puhkes võitlus KGB kohaliku osakonna ja kommunistliku partei vahel. Partei osakond seisis selle eest, et kokkuleppele jõuda ja tööd jätkata, ent KGB, et välja ajada. Peale jäi partei. Viisime töö lõpuni, meid kirjutati sisse viimase kuupäevaga ja samas kirjutati ka välja. Maksti hästi ja koguni premeeriti. Seejuures imetleti meie ladusat tööd ja organiseeritust. Veiselaut seisab ilmeka tõendina tänase päevani püsti (vt foto 10 ja 11 vaheosas). Tuleb märkida, et sel tööperioodil saime tuttavaks peaaegu kõigi Eesti vendade ja õdedega. Otsisime neid, küsitles kohalikke elanikke. Tänu sellele käigule saime parandada oma majanduslikku olukorda.

10. Meie brigaad, 1970. a.

11. Veiselaut, 2011

Uued tagakiusamised

Niisiis lülitusin Nevinnomõsskis elades pereellu ja kohaliku koguduse vaimsesse tegevusse. Olime pärast Siberit Jumalale tänulikud uue territooriumi eest, kus sõnumit Jumala kuningriigist oli kuulutatud vaid ositi. Paljud vennad jäidki laagritest vabanemise järel Siberisse ja töötavad tänase päevani Jumala põllul.

Sedamööda kui Jehoova tunnistajate tegevus Kaukaasias laienes, lisandusid ka surveavaldused. Väljendusid need selles, et meil ei lastud piibliuurimiseks koos käia, meid jälitati aktiivselt, meie koosolekuid aeti laiali, meid trahviti, süüdistati avalikult, korraldati läbiotsimisi, konfiskeeriti kirjandust ja Piibleid. Sageli kutsuti meid välja kohalikku KGB valitsusse, ähvardati, jälitati töö juures, kompromiteeriti vendade tegevust. Kuid Jehoova tunnistajate tegevus Põhja-Kaukaasias Krasnodari piirkonnas laienes kiiresti, eriti pärast vendade saabumist Siberist. Taastus organiseeritud kuulutustegevus, moodustusid kogudused. Raskusi oli piiblikirjandusega ja sidega ühingu juhtiva koguga.

Püüdsime kasutada mitmesuguseid võimalusi, et saada ajakirjade „Vahitorn“ ja „Ärgake!“ uusi numbreid. Kuid kõige pakilisem vajadus oli ajakirju paljundada ja levitada. Rakendati käsitsi ümberkirjutamist, fotokoopiategemist, rotaatorpaljundamist. Raskusi oli vahariide, värvide ja paberi hankimisega. Segasid ka alaline jälitamine KGB organite poolt, sagedased läbiotsimised, kõige sellise konfiskeerimine, millel oli kaudsetki seost trükkimisega. Tuli välja nuputada salapaiku, kus valmistada kirjandust ja varustada sellega kogudusi.

Kui meil õnnestus saada mõni ingliskeelne, mis veelgi parem, poolakeelne ühingu raamat, tõlkisime selle vene keelde ja varustasime siis raamatutega mitte ainult Stavropoli ja Krasnodari krai kogudusi, vaid ka kogudusi Gruusias, Armeenias ja Kabardi-Balkaarias, kus kuulutustegevus hakkas juba organiseeruma. Nende hulgas olid ka raamatud „Kõik rahvad tundku, et mina olen Jehoova“, „Sündigu sinu tahtmine maa peal“, „Püha vaim – vägi saabuva uue korra taga“ ja „Saa parim oma noorusest“.

Mind kutsuti tihti välja kohalikku KGB valitsusse ja tehti ettepanek koostööks. Kinnitati, et koostöö toimub salajas ja märkamatuks.

Näidiskohtuprotsess

Ajal, kui ma töötasin Nevinnomõsski keemiakombinaadis, töötas seal koos minuga ka mu aastal 1955 sündinud poeg Vladimir. Ta oli seal pärast ametikooli lõpetamist santehnikuna praktikal. Kooli lõpetas ta kõigis ainetes viitega. Ta oleks pidanud saama kuldmedali, ent kuna ta oli Jehoova tunnistaja, medalit talle ei antud. Jõudis kätte tema sõjaväkke kutsumise aasta. Kui Volodja sai kutse sõjakomissariaati, läks ta ja teatas, et sõjaväkke teenima ta usuliste veendumuste tõttu ei lähe, kuna kooskõlas Piibliga ei võta kristlased relva kätte ega õpi sõdima (Jesaja 2: 4b).

Tal lubati koju minna ning öeldi, et kui vaja, kutsutakse ta välja. Kuu aja pärast saabuski kutse, kuid juba uurija juurde. Olin tol ajal Železnovodskis radikuliiti ravimas. Uurija juurde läks ühes Volodjaga ema. Enne seda sõitsid nad minu juurde sanatooriumisse, et poeg saaks minuga hüvasti jätta, sest arvata võis, et ta otsekohe arreteeritakse. Nii oligi, koju teda enam ei lastud, vaid suleti eeluurimisvanglasse. Minu naise aga pani uurija kirja kui tunnistaja, kel tuleb kohtus esineda. Uurimise lõppedes pidi Volodja üle kohut peetama. Korraldati mitte tavaline kohtuistung, vaid näidiskohus. See otsustati viia läbi õmblusvabrikus, kus töötas Anna. Selles vabrikus töötas sadu töölisi. Keemia-kombinaadist aga, kus töötasime meie Volodjaga, korraldati tööliste kohalesõit eribussiga. Tsehhist, kus töötas Volodja, oli määratud koguni ühiskondlik süüdistaja.¹⁵ Mulle öeldi, et kohtusse sõidan ma samas bussis ühes teiste

¹⁵ Ühiskondlik süüdistaja – iseseisev kriminaalmenetluses osaleja, kes esindab ühiskondlikku organisatsiooni või töökollektiivi (toim. märkus).

töolistega. Mul polnud küll meeldiv koos nendega sõita, kuid tuli nõustuda, et mitte jätta muljet vaenulikust suhtumisest neisse.

Teel tekkis bussis keskustelu. Volodjast kõneldi kui kultuursest inimesest, kui kõrge moraaliga noormehest ja heast töolisest, minust aga kui halvast isast, kes on poega valesti kasvatanud. Nad väljendasid kahetsust, et sellise toreda noore mehe üle asutakse kohut mõistma. Küsiti, mida tunnen mina, tema isa. Millest ma mõtlen? Vastasin:

„Teate, millest ma mõtlen. Teie, kes te siin istute, olete kommunistid-leninlased. Aga kuidas tunneks end Vladimir Iljitš Lenin, kui ta praegu koos teiega kohtusse sõidaks ja teie jutte kuuleks?“

Neid pani see imestama: milleks siin kommunistid, Lenin?

„Selgitan teile. Teil hakkab häbi, et te ei tea mu küsimusele vastust. Tol ajal, kui noort Nõukogude vabariiki ümbritsesid igast küljest valgekaartlastest vaenlased Denikin, Vrangel, Mahno, Petljura ja Antanti riigid, pidas Lenin aastal 1919 vajalikuks anda välja dekreet selle kohta, et kui keegi keeldub teenimast Punaarmees, lähtudes oma usulistest veendumustest ja kasvatatud südame-tunnistusest, tuleb ta sõjaväekohuslusest vabastada. Dekreete ei muudeta. Tänapäevalgi on jõus dekreet „Maast“, mis anti välja koos dekreediga „Sõjaväekohuslusest vabastamisest usuliste veendumuste tõttu“. Kuid tänapäeval, kui Nõukogude Liit on võimas ja varustatud moodsate relvadega, mõistetakse mu poja üle kohut, kuna ta keeldub teenimast Nõukogude armees usuliste veendumuste tõttu ja seega nõrgestavat seda armeed. Öelge, mida teie selle kohta arvate?“

Nad hakkasid üksteise võidu pärima, mis dekreet see niisugune on. Lenin küll sellist välja pole andnud. Meie keskustelu katkes, kui jõudsimme õmblusvabriku juurde, kus pidi toimuma kohus. Kokku olid toodud kõik töölised, ka need, kes pidid töötama õhtuses vahetuses. Kohtuistungil ajal kõik käratsesid ja kisasid – oli selleks sobiv aeg või mitte. Ilmselt oli antud korraldus võimalikult valjult nõrdimust väljendada. See oli nii kole vaatepilt, et võis arvata, otsekui mõistetakse kohut hirmsa kurjategija üle, kes tahtis riigipööret korraldada.

Mu naine oli tunnistaja osas ja pidi sõna võtma. Ta toetus Helsingi kohtumisele, kus kogu maailma emad võtsid vastu järgmise resolutsiooni: sõjad ei lõppe seni, kuni meie, emad, ei lakka saatmast oma poegi relvastatud armeede ridadesse. „Mina aga olen kristlasest ema, kes on kasvatanud pojast rahu-meelse inimese. Piiblis on öeldud, et tõsikristlased mitte ainult ei sõdi ega tapa, vaid isegi ei õpi sõdima.“ Millise sõimu ja ähvardustega tema jutule reageeriti! Juba järgmisel päeval maksti talle kätte sellega, et rebiti tööeesrindlaste autahvlilt ta foto maha.

Mina aga aitasin järgmisel päeval töökaaslastel veenduda selles, et Lenin tõepoolest andis välja dekreedid, et sügavalt usklikud inimesed vabastatakse armees teenimisest. Neil hakkas muidugi piinlik, kui ma esitasin ametliku väljavõtte sellest dokumendist. Nad rääkisid hämmastusega, et ei teadnud sellest dekreedist midagi ega tea, kes selle ära muutis.

Naisel oli minust raskem. Teda otsustati vabrikust lahti lasta. Tuli otsida teist tööd. Pojale määrati kolm aastat vabaduskaotust üldrežiimiga laagrites. Aga kui pool karistusaega läbi sai, võimaldati talle vabakäigurežiimi¹⁶ Stavropolis. Nõnda siis olid meie perekonna viis liiget – Anna isa (esialgu mõisteti talle surmanuhtlus), minu isa, mina, Anna ja meie poeg Volodja – saanud tege-
likkuses tunda „vabadust“, mis oli garanteeritud Lenini dekreedid ja NSV Liidu konstitutsiooniga. Kokku andis see 25,5 aastat.

Tõsine hoiatus

Kirjeldasin lühidalt meie elukäike aastatel 1967–1978. Edasi tulid uued muutused. Mind kutsuti järjekordselt Stavropoli välja. Jehoova tunnistajate küsimusega tegelev KGB kaastöötaja ütles:

„Mokritski, sa pole paha inimene. Sõitsid siia koos oma suure perega, asusid tööle tagasihoidliku palga eest. Töötad juba 10 aastat. Aga paljud ei taha töötada ühel kohal, otsivad paremat tööd kõikjalt Kaukaasiast,“ seletas ta ja lisas: „Mokritski, olen sinu elukäiguga paremini kursis kui sa ise. Sa peaksid Nõukogude võimu vihkama iga oma rakuga, kuid ma ei näe seda sinus. Ütle, kuidas see sul õnnestub?“ Vastasin:

„See on lihtne. Olen kristlane, see tähendab, Kristuse jänger. Ja ma tahan teda jäljendada. Jeesus rippus postil, kannatas ränki piinu, ent ometi palus ta Jumalat: „Isa, anna neile andeks, sest nad ei tea, mida nad teevad.““

„Aga sina pole ju Kristus,“ lausus KGB kaastöötaja.

„Jah tõesti, Kristus oli täiuslik. Kuid ma toon näite ebatäiuslikust inimesest. Kui kristlast Stefanost kividega visati, tõstis ta silmad taeva poole ja hüüdis: „Jumal, andesta neile, sest nad ei tea, mida teevad.““

„Mokritski, oled juba kaks korda süüdi mõistetud. Oled olnud laagrites 15 aastat. Sul on naine ja kolm last. Kuidagi häbi oleks sind kolmandat korda süüdi mõista. Ehkki oleks, mille eest, ja sa tead seda. Sõida ära teise kohta, me võimaldame sulle seda. Kui ei sõida – tuleb sulle kohus korraldada.“

Mõtlesin ta sõnadele: oleks, mille eest süüdi mõista. Olime kaks aastat uurinud ühe naisüliõpilasega Stavropoli instituudist. Ta võttis uurimist tõsiselt

16 Vabakäigurežiim – vabadusekaotuse puhul rakendatav kergem režiim, kus karistusaluseid ei peeta mitte konvoi valve all, vaid kolooniaasula administratsiooni järelevalve all (toim. märkus).

ja varjas seda oma vanemate eest. Ta oli Nevinnomõsskist pärit, õppis Stavropolis meditsiiniteaduskonnas. Ka instituudis ei teadnud keegi sellest. Õpingute lõpupoole tuli ilmsiks, et ta soovib saada Jehoova tunnistajaks ning et ta uurib koos minuga Piiblit. Instituudist ähvardati, et kui ta ei lõpeta uurimist, ei saa ta diplomit, vaid kõigest tõendi loengute kuulamise kohta. Samuti konfiskeeriti talt audiokasseti lauludega, mida me piibliuurimise järel laulsime. Temalt küsiti, kes see nii meeldiva tenorihäälega laulab. Ta tunnistas üles, et Sergei Ivanovitš uurib veel ühe üliõpilasega, kes õpib Moskvast solistik. Kuulati üle ka seda üliõpilast, kes samuti tunnistas, et on koos minuga Piiblit õppinud. Nii et minu vastu oli kogunenud piisavalt materjali.

Nõnda siis – minuga tahetakse käituda humaanselt, antakse võimalus minema sõita. Aga kuhu?

Uus pass

Otsustasin sõita Eestisse. Miks? Esiteks, olin juba tuttav paljude kuulutajatega selles vabariigis. Teiseks, Eestisse oli tarvis vene keelt kõnelevaid kuulutajaid. Eestis elab valgevenelasi, ukrainlasi, venelasi, armeenlasi, tatarlasi, aserbaidžaanid ja teisi vene keelt kõnelevaid rahvusi. Eesti vennad enam-vähem rääkisid vene keelt, aga neid polnud piisavalt palju, et viia hea sõnum kõigi Eestis vene keelt kõnelejateni.

Kuid oli üks tõsine küsimus: kuidas saaks Eestisse sõita? Passis oli ära märgitud kaks süüdimõistmist sama paragrahvi alusel – tähendab, olen retsidiivist. Sellise passiga ei saa Eestile isegi mõelda. Teisest küljest ähvardas tõsine hoiatus: „Kui ära ei sõida, tuleb kohus“. Palusin Jehoovat, et ta näitaks mulle teed.

Otsus sai küpseks, kui saime teada, et Venemaal on hakatud andma välja uues vormingus passe, kuhu süüdimõistmistele kohta enam märkeid ei tehta. Ent kui siirduti ühest kohast teise, teise vabariiki, fikseeriti see teave nõnda nimetatud elukonnavahetuse vormi peal. Passe vahetati rajoonide kaupa ning Nevinnomõsskini ei pidanud see jõudma mitte enne kahte aastat. Sellest varem vahetati vaid neid passe, mille tähtaeg oli läbi või mis mingil põhjusel olid muutunud kõlbmatuks. Minu passi kehtivustähtaeg oli alles kaugel, aga kõlbmatuks sai ta küll, kui käis koos pükstega pesust läbi. Seda kasutada oli edaspidi võimatu, kuid märged olid selgesti loetavad.

Kui pöördusin passilauda, siis sealne ülem, kapteni austmes naine, karjus mu peale ja ähvardas vangistusega. Ta oli Nevinnomõsski Jehoova tunnistajate vastu äärmiselt õel ja üritas koos teiste juhtkonna liikmetega meid igati linnast välja süüa. Ta süüdistas mind selles, et soovin varjata märkeid passis. Vastasin, et selles ei saa mind süüdistada, kuna märged on säilinud. Siis sõnas ta, et see küsimus tuleb lahendada teisiti. Kuidas? „Nii, mine kümneks--

viieteistkümneks minutiks välja ja mõtle järele. Kui oled välja mõelnud, tuled sisse." Väljusin, aga seda, mida ta tahab, ma ikka aru ei saanud. Kui läksin tagasi sisse ja sõnasin, et pole mõelnud midagi välja, kostis ta: „Tähendab, vähe mõtlesid, mine ja mõtle veel.“ Mulle hakkas koitma, mida ta tahab. Ta provotseeris, et ma pakuksin talle pistist, et siis kära tõsta, kutsuda kohale pealtnägijad ja süüdistada mind altkäemaksu andmises. Selle kohta on olemas paragrahv: kaks aastat vabadusekaotust. „See juba läbi ei lähe,“ mõtlesin. Lähen kolmandat korda sisse ja lausun: „Öelge mulle otse, mida te minult tahate?“ Ta silmitses mind kurjakuulutaval pilgul ja ulatas vaikides lehe pöördumisega linna täitevkomitee komisjoni poole otsustada minu uue passi küsimus.

Määratud päeval ilmusin täitevkomiteesse. Komisjoni esimeheks oli täitevkomitee sekretär perekonnanimega Lazarenko, kes Jehoova tunnistajaid eriti ei armastanud. Kui ma sisse läksin, ütles Lazarenko komisjonile, osutades minule: „Palun olla armastav ja halastav ühe Nevinnomõsski Jehoova tunnistajate liidri vastu“ ning ta jätkas: „Minu võimupositsiooni ta ei tunnista. Mina keelan tal kuulutamise, aga tema kuulutab ikka.“ Seejärel pöördus ta minu poole: „Istu!“ Istusin laua taha kõrvu komisjoniliikmetega. Lazarenko ulatas mulle Piibli ja sõnas: „Leia mulle Piiblist koht, kus öeldakse, et sa pead mulle kui võimuesindajale kuuletuma.“ Seniks aga kutsus ta sisse järgmise komisjoni ette pääsemist ootaja. Pärat seda, kui sel oli lastud ära minna, lugesin Piiblist ette kirjakohta Roomlastele 13:1: „Iga hing olgu allaheitlik valitsemas olevaiel ülemustele; sest ülemust ei ole muud kui Jumalalt.“ – „Aitab,“ peatas Lazarenko mind. „Nüüd leia üles see koht, kus öeldakse, et sa võid mulle mitte kuuletuda.“ Ta kutsus komisjoni ette järgmise ja veel järgmise. Siis küsis ta mult: „Noh, kas leidsid?“ Lugesin salmi Jesaja 33:22: „Sest Jehoova on meie kohtumõistja, Jehoova on meie käsuandja, Jehoova on meie kuningas, tema päästab meid!“

„Minule on see kõrgeim võim.“

„Aga siin ei räägita midagi sellest, et sa ei pea minule alluma.“

Enne kui järgmine inimene komisjoni ette kutsutakse, avan Apostlite teod 5:26-29, selgitan, et apostlite päevil oli Suurkohus kõrgeim võim nii poliitiliselt, usuliselt kui halduslikult. Loen edasi: „Siis läks pealik sulastega ja tõi nad ära; aga mitte vägisi, sest nad kartsid, et rahvas nad kividega surnuks viskab. Ja nad tõid ning seadsid nad Suurkohtu ette. Ja ülempreester küsis neile ja ütles: „Kas me teid ei ole kõvasti keelanud õpetamast selle nimel? Ja vaata, te olete Jeruusalemma täitnud oma õpetusega ja tahate selle inimese vere saata meie peale!“ Aga Peetrus ja teised aspostlid kostsid ning ütlesid: „Jumala sõna tuleb rohkem kuulda kui inimese sõna.““

„Niisiis käsib mind kõrgeim võim – Jehoova Jumal ja Jeesus Kristus (loen Matteuse 24:14): „Ja seda kuningriigi evangeeliumi peab kuulutatama kogu maailmas tunnistuseks kõigile rahvaile, ja siis tuleb ots.“ Markuse 13:10: „Ja kõigile rahvaile peab enne kuulutatama evangeeliumi.“ Matteuse 28:19, 20: „Minge siis ja tehke jüngriteks kõik rahvad, neid ristides Isa ja Poja ja Püha Vaimu nimesse ja neid õpetades pidama kõike, mida mina teid olen käskinud. Ja vaata, mina olen iga päev teie juures maailma-ajastu otsani!“ Kas jätkan?“

„Aitab,“ lausub Lazarenko.

„Nagu näete, kõrgeim võim käsib mul Jumalat teenida. Aga inimeste võim – Lazarenko – keelab. Keda siis ma peaksin nüüd kuulama?“

„Ja keda sa siis oled otsustanud kuulata?“ küsib Lazarenko.

„Loomulikult Jumalat.“

Lazarenko pöördus komiteeliikmete poole: „Näete nüüd, Piibel on selline raamat, et igaüks leiab sealt seda, mis talle kasulik on.“ Andsin talle Piibli tagasi ja laususin: „Kas tõesti? Leidke siis siit, mis teile kasulik on. Muide, seltsimees Lazarenko, tulin komisjoni ette, et lahendataks minu passi küsimus.“ – „Ah jaa! Seltsimehed, alles siit väljus mees, kes oli passi kaotanud, ja me määrasime talle kümme rubla trahvi. Mokritski vaid pesi passi ja kõik märked on alles. Arvan, et talle aitab viiest rublast trahvist. Kas olete nõus?“ Vastuseks kõlas: „Nõus.“ Läksime lahku rõõmsal, peaaegu sõbralikul meelel. Maksin viie-rublase trahvi ära ja tõin kviitungi passilaua ülemale. Oleksite pidanud nägema ta tigidat pilku!

Mõne aja pärast sain kätte uue passi ilma mingite märgeteta karistusekandmise kohta. Ent raskeim oli alles ees: saada märgeteta elukohavahetuse vorm, et võiksin uues kohas rahulikult saada sissekirjutuse ja asuda tööle. Pöördusin palves Jehoova poole ja palusin abi, ehkki ma ei suutnud arvata, kuidas võiksin saada selle dokumendi puhtana.

Kui jõudsin passilauda, oli seal väga palju rahvast. Väljus ülem ja teatas: „Kõik, kel on vaja sissekirjutust, tulgu minu juurde kabinetti. Neil, kes vajavad väljakirjutust, pole minu juurde vaja tulla. Teistes kabinetides töötavad kaks inspektorit. Nemad annavad välja elukohavahetuse vorme.“

Heitsin kõigepealt inspektoritele pilgu peale. Ühes kabinetis oli leitnandi või vanemleitnandi pagunitega 40–50-aastane naine. Teises kabinetis aga samuti miilitsapagunitega noor neiu. Otsustasin minna neiu juurde. Kui sisenesin kabinetti ja andsin talle passi, küsis ta:

„Kuhu te sõidate?“

„Eestisse.“

„Mispärast?“

„Alalisse elukohta.“

Ta võttis dokumentide blanketid ja küsis, kes veel koos minuga sõidab. Vastasin, et kogu pere: naine ja kolm last, ning ulatasin nende dokumendid.

Ta asus blankette täitma. Äkki sisenes militsionäärist noormees ning hakkas temaga naljatlema ja repliike vahetama. Neiu tõmbas välja kasti kataloogi-kaartidega ja lausus: „Otsi, kas leiad kaardi Sergei Mokritski nimele aastast 1976“ , ise aga jätkas kirjutamist. Mul tõmbus kõik seest külmaks, sest sellele kaardile olid ju kantud kaks minu kinnimõistmist ja info selle kohta, et olen Jehoova tunnistaja. Militsionäär sirvis kaarte ja lausus siis mulle ootamatult, et minu oma seal pole. „Seda lihtsam,“ kostis neiu ja ulatas mulle paberid: „Võite minna.“

Olin juba teisel pool ust, kui kuulsin, et neiu küsib militsionäärilt, mis aasta alt ta kaarti otsis. See vastas, et aasta 1997 alt. Aga tema palus ju aasta 1976 alt! Tõenäoliselt hiljem ta lihtsalt hävitas mu kaardi. Sai ju sel viisil lohakuse sildi taha varjudes vastutusest pääseda. Seda arvan mina. Aga kuidas asi tegelikult oli, ma ei tea.

Eestis

Nii sõitsimegi koos naisega Eestisse. Meid kirjutati sisse ja ma sain raskuteta tööle asuda. Enne meie Eestisse sõitu oli siin vaid üks väike venekeeleline kogudus vabariigi lõunaosas, lisaks grupid Ardu ja Tallinnas, kummaski seitse vene keelt kõnelajat.

Plaanisin leida tööd mudelsepana.¹⁷ Teadsin, et Eestis on kaks laevaremonditehast, kus on valutsehhid. Aga seal, kus on valuspetsialistid, läheb vaja ka mudelseppasid. Läksin laevaremonditehasesse, et asuda seal tööle. Kaadriosakonnas vaadati mu dokumente, passi ja tööraamatut. Kaadriosakonna ülem läks koos minuga direktori juurde. See vaatas mu dokumente ja nõustus heal meelel mind tööle võtma. Pass oli „puhas“ ja tööraamat näitas, et mul on erialalt viies kategooria ja päris suur tööstaaž. Ent kui ma mainisin, et vajan elamispinda, kustis direktori näost rõõm. „Kallis mees! Saad vaid toa, ja sedagi on keeruline kohe anda. Aga korter ... Mitte enne 15 aastat! Vaja on asuda järjekorda.“ Mõelnud, soovitas ta mul pöörduda Tallinnstrosisse – organisatsiooni poole, kes ehitab objekte 1980. aasta olümpiamängude tarbeks. Seal võeti vastu spetsialiste ning kindlustati need kolme aasta jooksul elamispinnaga. Mind kui viienda kategooria mudelseppa võidi võtta tööle viienda kategooria puusepana. Läksingi Tallinnstrosisse sellistel tingimustel tööle. Mõne aja pärast sõitsid minu juurde kaks perekonnainimesest poega ja tütar oma

17 Mudelsepp valmistab plokist ja hammasrattast puitmudeli, seejärel tehakse selle järgi valuvorm ja valmistatakse malmist, terasest või muust sulamist valand (autori märkus).

mehega. Vladimir oli abiellunud 1976. aastal, ajal kui ta oli määratud elama Stavropoli. Sergei abiellus 1978. aastal, Svetlana aga 1975. aastal.

Kõiki meid võeti tööle Tallinnstroi osakonda SU-8. Pojad töötasid müürseppadena, mina aga töötasin puusepana. Tallinnstroi eraldas meile kohe toad, vanemale pojale aga korteri. Hiljem saime kahetoalise korteri ja teine poeg elas mõnda aega meie juures. Tegin puusepatööd põhiliselt lasteaedade ja kaupluste ehitustel. Näitasime end sedavõrd heast küljest, et juhatus võimaldas mul vahetevahel sõita teistesse linnadesse, et kutsuda tööle meie Jehoova tunnistajatest vendi.

Nõnda siis töötasin ühel kohal alates aastast 1978 ning läksin aastal 1988 pensionile. Pärast aastat 1991 toimusid Nõukogude Liidus soodsad muutused kõigi „teisitimõtlejate“, nende seas ka meie, Jehoova tunnistajate jaoks. Tunnistati, et tagakiusamine – usuvabaduse piiramine, vanglatesse või laagritesse saatmine karistusajaga kuni 25 aastat (mõnedele määrati ka surmanuhtlus) – oli olnud seadusevastane. Maksti kompensatsiooni konfiskeeritud vara eest ja vabadusevõtmise eest. Hiljem korraldati rehabilitatsioon (vt rehabiliteerimistõendeid nr 5, 6 ja 7 vaheosas).

Nagu kirjutasid ajalehed, meile, Jehoova tunnistajatele, ennistati „hea nimi“. Vabadusekaotuse aastad arvati tööstaaži hulka arvestusega kolm aastat ühe vangistusaasta kohta. Niisiis koosnes minu staaž järgmisest: 15 aastat laagrit – 45 aastat tööstaaži; 5 aastat eriväljasaatmist – 15 aastat tööstaaži; 26 aastat tööstaaži vabaduses. Kokku 86 aastat tööstaaži! Tuli välja, et ma polnud veel sündinudki, kui tööstaaž juba jooksis. Ma ei hakanud andma sisse dokumente 15 laagriaasta arvestamiseks staaži hulka (naine ütles: „Ära ole häbematu, aitab sulle 71 aastast staažist küll!“). Tuligi 45 aastat ja 26 vabaduses väljateenitud aastat – kokku 71 aastat.

Epiloog

Nõnda siis elame koos naisega alates aastast 1978 Eestis Maardu linnas. Olen juba 20 aastat pensionil olnud. Saame naisega keskmist pensioni (naisel on 69 aastat tööstaaži), millest elamiseks piisab – kurta pole põhjust. Elame Jehoova tunnistajate Maardu kuningriigisaalis. Seda saali võib nimetada ajalooliseks: see on meie esimene jumalakoda endise Nõukogude Liidu territooriumil, esimene Balti riikides, esimene Eestis.¹⁸ Mind määrati kogudusevanemaks juba Kaukaasias. Kui sõitsin Eestisse, kinnitati mind siin kogudusevanemaks, kellena ma teenin tänase päevani.

Alates Eesti iseseisvumisest on Jehoova tunnistajad siin nõuetekohaselt registreeritud kui usuorganisatsioon. Meile pole seatud mingeid piiranguid ja

18 Praegu elab Sergei koos naisega Paides laste juures, saal aga on müüdnud linnavalitsusele ning ehitatud on uus kuningriigisaal (toim. märkus).

meil on kõik õigused ja vabadused Jumalat teenida. Kuulutame vabalt majast majja, tänavatel, turgudel ja ametiasutustes. Seame üldkäidavates kohtades üles stendid meie kirjandusega. Tallinnas ja Maardus on juba 14 venekeelset kogudust ning kõigil on kooskäimiseks oma kuningriigisaalid. Aastast aastasse korraldatakse Linnahallis piirkondlikke ja ka rahvusvahelisi suurkokkutulekuid.¹⁹

Kuidas suhtuvad meie kuulutatavasse heasse sõnumisse Eesti elanikud? Mitmeti. Laias laastus on maailm igal pool ühesugune.

Nagu juba mainisin, oli meid aastal 1978 Tallinnas ja Maardus kõigest seitse vene keelt kõnelevat Jehoova tunnistajat. Nüüd aga on meid 14 kogudust. Nii et siingi õnnistab Jehoova kasvu. Kas Jehoova on õnnistanud ka mind ja mu peret? Sõitsin Eestisse 1978. aastal. Nüüd on mu kõrval mu naine, poeg oma naisega, tütar oma mehega, üheksa lapselast ja neli lapselapselast – üle 30 sugulase, kelles enamik on Jumala nime ülistavad Jehoova tunnistajad.

Meie Jumal on õnnelik Jumal ning meie oleme tema õnnelik rahvas. Mõnikord mööduvad mu silme eest otsekui kinos minu „elukroonika“ kaadrid. Aastal 1942, olles 14-aastane, asun uurima Piibit ja veendun, et see on tõde. Aastal 1945 hakatakse minu usu vastupidavust läbi proovima. Võib öelda, et Mordva laagrid olid kulminatsioonihetkedeks – see oli aeg, kui võimud mu raskelt haige naise kaheks aastaks vangis mõistsid ja üritasid lapsi internaati ära võtta, mina aga ei saanud neid kuidagi aidata. Mulle tehti korduvalt ettepanek: „Ütle oma usust lahti, vormista see kirjalikult ning näita avaldust oma samuti kinniistuvatele vendadele, et ka nemad sinust eeskujuga võtaksid. Sina oled ju liider. Küllap su algatust toetatakse.“ Ent mina valisin teise tee – lahtiütlemise avalduse asemel palve Jehoovale. Heitsin kõik oma raskused tema peale, ise aga jäin usus kindlaks. Kas ta võttis minu mured enda peale? Kogu meie elu räägib sellest, et võttis küll.

Olen jõudnud 83. eluaastasse ja pärast kõike seda üleelatut olen oma tervise eest Jumalale tänulik, ehkki ka hädakestest ei tule puudu. Osalen korrapäraselt kuulutustöös, levitan kirjandust raudteejaamas või keskturul lauakese taga olles, esinen ettekannetega kogudustes. Maardu ning Tallinna koguduste vennad ja õed toetavad mind, neile meeldib kuulata mu jutte üleelatust.

Ma ei saa jätta tähelepanu pööramata oma naise Annuška, ustava elukaaslase toetusele. Me abiellusime aastal 1953, kõigest aasta pärast minu vabane mist esimesest, viis aastast kestnud vangistusest. See oli teisel aastal pärast Jehoova tunnistajate küüditamist Siberisse. Ajad polnud kerged ja vennad ei võtnud seda just rõõmuga vastu, kui teatasin oma soovist astuda abiellu. Arvati, et mu tegutsemisaktiivsus kannatab. Kuid mina nii ei mõelnud. See pärast otsisingi endale naist, kes oleks mulle heaks teekaaslaseks mu kristlikul

19 Nüüd asendavad Linnahalli teised üldkastutatavad saalid.

eluteel. Täna võin kinnitada, et ma ei eksinud. Ta on olnud mulle kindlaks toeks kõik need 57 kooselatud aastat. Elu pole kerge mehega, kes on sind õnnistanud kolme lapsega, on tööpäevadel tööl, puhkepäevadel aga väljasõitudel kogudustesse. Siis mees arreteeritakse, aga naine aitab ta vabadusse. Siis mõistetakse mees kümneks aastaks vangi. Siis mõistetakse naine ise kaheks aastaks vangi ja talt võetakse ära vanemlikud õigused. Naine aga jääb usus vankumatuks. Ja kui mulle antakse hoiatus „sõida minema“, soostub ta koos minuga sõitma ära oma vanemate, õdede ja laste juurest. Kogu meie kooselu jooksul pole ma kordagi kuulnud, et ta väljendaks rahulolematust, et on sidunud oma saatuse sellise mehega nagu mina. Võime tõesti öelda, et oleme õnnelikud.

Lõpetuseks tahan öelda, et juba aastal 1942 asusin läbima jooksudistantsi, „et saada elu“. Olen pika lõigu sellest distantsist edukalt läbinud, kuid „finiš“ on veel ees. Aga kui see aeg kord tuleb, püüan selleni jõuda nii, et saan kasutada apostel Pauluse sõnu: „Ma olen võidelnud head võitlust, ma olen jooksu lõpetanud, ma olen usu säilitanud.“ Jehoova õnnistab seda teekonda. On tõesti tõsi, et „Jehoova õnnistus on see, mis teeb rikkaks, ja ta ei lisa sellele valu“.

Meid naisega kutsuti 5. aprillil 2001 videofilmi „Ustavad katsumustes. Jehoova tunnistajad Nõukogude Liidus“ presentatsioonile. See toimus Moskvas Ajakirjanike majas. Mul oli eesõigus anda selles dokumentaalfilmis intervjuu. Presentatsiooni raames korraldati ümarlaud, mille materjalide stenogrammi ma Lisas 1 ära toon.

FOTOD JA DOKUMENDID

Foto 1. Vasakult paremale: Makar Dobranski, Sergei Mokritski, Mihhail Voitsehovski. Novorossiisk, 1945. a.

Kolm 17-aastast noormeest, kes ei soovinud tutvuda vintpüssiga. Pärast terve päev rakendatud vägivallatsemist otsustati anda meid sõjaväekohustuse täitmisest keeldumise pärast kohtu alla. Ent sõjakomissariaat muutis selle otsuse ja meid saadeti Donbassi sõjapurustusi likvideerima.

Foto 2. Vasakult paremale: Makar Dobranski, Mihhail Jermola, Sergei Mokritski. Donbass, Makejevka laager, 1947. a.

1947. aasta veebruaris arreteeris meid Makar Dobranskiga KGB Makejevka osakond, süüdistades meid nõukogudevastases propagandas Ukraina NSV kriminaalkodeksi paragrahv 54-10 lõige 2 alusel. Miks mõisteti meid süüdi poliitilise paragrahvi alusel? Sel korral arreteeriti Makar ja Sergei kuulutustegevuse pärast ja keeldumise pärast osaleda valimistel ning neile kui poliitilistele kurjategijatele mõisteti viis aastat vabadusekaotust. Meie süü seisnes selles, et rääkisime, et maailma hakkab valitsema Jumala kuningriik. Sel ajal kinnitas kommunistlik ideoloogia, et kõik teed viivad kommunismile. Mihhail aga tundis huvi Piibli tõe vastu.

Tõend nr 1

СССР
 МИНИСТЕРСТВО
 ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
 Центральный Аппарат
 Москва
 1942 г.

ВООДОМ НА ЖИТЕЛЬСТВО НЕ СЛУЖИТ
 ПРИ УТЕРЕ НЕ ВОЗМОЖНОСТИ
 4-БХ
СПРАВКА № 011908

Выдана гражданину (на) Мокришину
Сергию Ивановичу
 1918 года рождения, уроженцу (на) с. Саволаха, Боровичский уезд, Новгородская губерния
 гражданство (подданство) СССР, национальность Украинец
 (рожденному: (об) Севастопольской области
судре
 «24» III 1942 г. по ст.ст. 54-10, 5 УК УССР
 к лишению свободы на 15 лет с лишением в правах на 5 лет, выношенную (об) и фактом судимости по судре

и том, что он (она), отбывая (на) наказание в местах заключения
 МВД по «13» 5 1942 г. в Севастопольской тюрьме
Наличные счета с расчетом разницы денежного
С применением исчисленного производственного показателя
 Освобожден (на) «13» 5 1942 г. и следует в избранный
 месту жительства Криворожье
 (город, село, д.р., район, область)
Богородицкий р-н, с. Замитино
 до ст. Саволаха В-сид ж.д. дороги

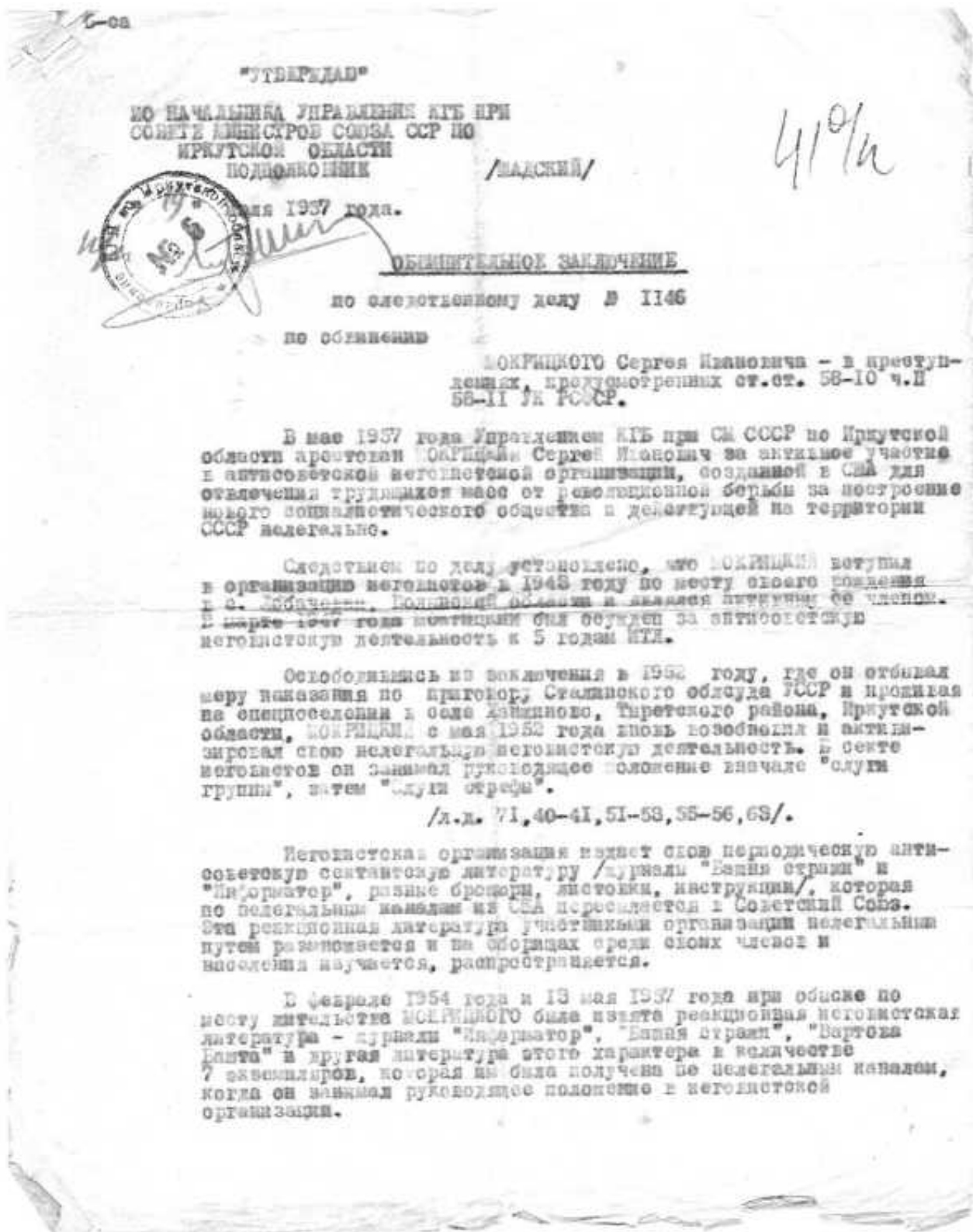
Начальное бюро ЦОД: К. Шурин
 Нов ЦОД: В. Шурин
 Печата:

Выдана пролонгация на суток
 Выдано авансовое пособие в сумме рублей
 Выдано звание на питание в пути рублей
 Выдана бумага на проезд до
 стоимостью рублей
 Возвращены деньги в сумме

Подпись начальника ЦОД (№ 19)
 Подпись начальника участка
 Подпись освобожденного
 Отметки и печати PRODUCTS в день и пути
 Дата и подпись лица, производящего выдачу
 Расписка освобожденного:

Süüdimõistev kohtuotsus

(neljal lehel koos sisu avaldamisega)

lk 1

Кроме того, во время облета у КОКРИЦКОГО были изъяти его рукописи в количестве 3-х экземпляров разного реакционного истолковательского содержания.

В данной литературе возмодителю клевета на советскую действительность и пропагандируется истребительная война против тех, кто не придерживается взглядов негодников.

/д.д. 11, 13, 15, 18, 40, 46, 48, 53, 67, 72-74,
76-77, 78, 80, 81-83, 84/.

Санта имеет свой нелегальный руководящий центр и настроена по принципу строго централизма при обязательной отчетности в предельно широкой мере снизу доверху, начиная с каждого отдельного члена с обладанием глубокой конспирации.

КОКРИЦКИЙ с своей сектантской деятельностью отчитывался перед вышестоящим лицом организации.

С 1952 по 1953 год, будучи "службой группы", он в письменной форме и в виде докладов получал отчеты о деятельности негодников 4-х "ячеек" численностью до 30 человек членом "теократической организации". Затем по дню ареста являлся уже "службой отдела", неоднократно получал отчеты о нелегальной работе участников организации за 3-ть "групп". Собранные сведения КОКРИЦКИЙ передавал в начале "службы отдела", позже - "службе отдела".

/д.д. 41, 52-54, 64-66, 69-77/.

Негодники, борясь за теократическую форму управления государством, ведут пропаганду, направленную против пролетарских интересов партии и Советским Правительством и основанной положений Конституции СССР. Своей пропагандой выражают презрение к Родине, Советской Армии, государственной власти, членам КПСС и комсомола, работникам советских и общественных организаций, культивируют безродный космополитизм, угождая империалистам в их агрессивной политике.

КОКРИЦКИЙ в 1952 и 1953 г.г. на собраниях участников организации и др. граждан в общности с. Ленинского, где присутствовало до 14 человек, проповедал религию, заявляя присутствующим, что "кто не будет исполнять библейские писания - тот погибнет".

/д.д. 55-56, 57, 88 об. 91-92/.

Примерно летом 1953 года на КАЛИНИНОВСКОМ кладбище, Тиретского района, КОКРИЦКИЙ выступил среди присутствующих на похоронах с речью религиозного характера, в которой призывал народ и парю в бста Негода и в неисполнение законов высших властей.

/д.д. 89, 92-93/.

С мая 1952 года по август 1956 год, КОКРИЦКИЙ, будучи "службой группы", а затем "службой отдела" по дню ареста систематически прорабатывал подпольную негодническую литературу

В начале на негометских "собраниях" - в пивных "палках",
после - в "группах", образовывая тем самым участником организации
в антисоветском духе. /л.д. 56,78-80, 81-82/.

В марте 1937 года во время выборов в местные советы
конкурировал с коммунистами в с. Ланкино, Таретского района,
МОКРИЦКИЙ категорически отказался от принятия своего участия
в голосовании. /л.д. 72, 82/.

В будущем допрошен по вопросу продолжения обвинения,
МОКРИЦКИЙ подтвердил, что в 1943 году он является членом
"географической организации", занимая в негометской деятель-
ности руководящее положение, является "слугой группы", затем -
"слугой отряда" и в этом направлении всю активную работу. Следил
за регулярным проведением негометских "собраний", обеспечивал
посещаемость, представлял на них негометскую литературу, сборник
и редактировал на нем отчет о сектантской деятельности негомет-
тов. В своей квартире хранил нелегальную негометскую литературу.
Представлял свои материалы для нелегальных негометских собраний
и о продолжении работы отчислялся перед высветскими членами
организации.

/л.д. 71, 40-41, 48, 51-53, 55-56, 59-67, 72-74, 77,
78-85/.

~~Нелегальная негометская деятельность МОКРИЦКОГО по
данным следствия была осуществлена: Сидоров А.И. /л.д. 86-87/;
Иринов В.И. /л.д. 88-89/; ошной стайкой /л.д. 90-93/;
дальнейшими доказательствами; изъятой при обыске МОКРИЦКОГО
литературой и рукописями религиозного содержания, писемной
отчетности о негометской деятельности; заключенным экспертной
комиссии по исследованию негометской литературы; актом
графической экспертизы.~~

/л.д. 93-96 101-108, 115, 120-122,
124, 129, 134 и вклейки/.

На основании наложенного устанавливается

МОКРИЦКИЙ Сергей Иванович, 1928 года рождения,
уроженец села Лобачевки, Перестынского района,
Ланкинской области, из крестьян-архивников, украинец,
гр-н СССР, беспартийный, с образованием 5 классов, в
1947 году избран на ч/з негометскую деятельность в
5 годах ИЛ. До ареста проживал на спецпоселении в
с. Ланкино, Таретского района, Иркутской области,
работал плотником в Ланкинской ИТС

и том, что МОКРИЦКИЙ, проживая на спецпоселении в с. Ланкино,
Таретского района, Иркутской области и являясь участником
нелегальной антисоветской организации негометов, активно
вел сектантскую работу, занимая в секте руководящее положение
и начале "Слуги группы", затем "слуги отряда", собирав в
этом отношении наем отчет об антисоветской сектантской
деятельности негометов. В своей квартире хранил нелегальную
негометскую литературу и систематически читал ее среди
участников организации.

На утраченных материалах уголовного дела ИОВРНИАНИ проведимал
реабилитацию сущность неправомерности. Выступал среди граждан
С. Хашинного против исполнения кем законов власти, т.е. в
преступлении, предусмотренном ст. 58-10 ч. 2 и 58-11 УК РСФСР.

Считая следствие по делу законченным, а добытые данные
достаточными для признания ИОВРНИАНИ Сергея Ивановича суду,
руководствуясь ст. 206 УК РСФСР, следственное дело № 1145 напра-
вить Прокурору Иркутской области для утверждения обвинительного
заключения и направления его по подследности.

Обвинительное заклю. в составлено - 17 июля 1957 года.

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДСТВЕННОГО ОТДЕЛА УМГБ
ПРИ СМ СССР ПРИ ОБЛАСТИ КАЛИТАН /ИВАНОВ/
"СОГЛАСЕН" НАЧАЛЬНИК СЛЕДСТВЕННОГО ОТДЕЛА УМГБ
ПРИ СМ СССР ПРИ ОБЛАСТИ ПОЛНОМОЩНИК

СПРАВКА

1. Обвиняемый ИОВРНИАНИ Сергей Иванович арестован 22 мая 1957 года.
2. Обвинение предъявлено 5 июля 1957 года.
3. Предварительное след. дело закончено и ст. 206 УК РСФСР выданы 17 июля 1957 года.
4. Преступление совершено в 1952-1957 г.г.

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДСТВЕННОГО ОТДЕЛА УМГБ
ПРИ СМ СССР ПРИ ОБЛ КАЛИТАН /ИВАНОВ/

СПИСОК

Лиц, подлежащих вызову в суд заседание

1. Обвиняемый - ИОВРНИАНИ Сергей Иванович содержится под стражей в Иркутской тюрьме № 1.
2. САДОВИЦ Любовь Викторовна, проживает в Тирети;
3. ИВРИЯВ Иван Иванович, проживает в с. Хашинного, Тиретского района;

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДСТВЕННОГО ОТДЕЛА УМГБ
ПРИ СМ СССР ПРИ ОБЛ КАЛИТАН /ИВАНОВ/

„Kinnitan“

NSV Liidu Ministrite Nõukogu Irkutski oblasti KGB juhatuse esimees alam-
polkovnik /Šadski/

19. juuli 1957.a.

\Pitser nr 6, Irkutski oblasti KGB valitsus\

Süüdimõistev kohtuotsus

Kaasuse nr 1146 süüdistuses, esitatud

Sergei Ivanovitš Mokritskile kuritegudes, mis on sätestatud Vene NSV krimi-
naalkoodeksis, paragrahv 58-10

lõige 2 58-11.

Mais 1957 arreteeris NSVL Ministrite Nõukogu alluvuses tegutsev Irkutski KGB Sergei Ivanovitš Mokritski aktiivse osalemise pärast nõukogudevastases jehovistide organisatsioonis, mis on asutatud USA-s tööraha eemaletõmbamiseks revolutsioonilisest võitlusest uue sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisel ja mis tegutseb NSV Liidu territooriumil seadusevastaselt.

Kohtuasja uurimise käigus selgus, et Mokritski astus jehovistide organisatsiooni 1943. aastal oma sünnikohas Volõnski oblastis Lobatševka külas ning on selle aktiivne liige. Märtsis 1947 mõisteti Mokritskile nõukogudevastase jehovistliku tegevuse tõttu 5 aastat vabadusekaotust.

Vabanenud aastal 1952 vangist, kus ta istus ära karistusaja, mille talle oli määranud Ukraina NSV Stalono oblastikohus, ja asunud elama erivälja-
saadetuna Irkutski oblasti Tõretski rajooni Hanžinovo külla, jätkas Mokritski alates maist 1952 taas aktiivselt oma seadusevastast jehovistlikku tegevust. Ta omandas jehovistide sektis juhtpositsiooni algul „grupisulasena“, seejärel „strefasulasena“.

/л.д. 71, 40-41, 51-53, 55-56, 63/.

Jehovistlik organisatsioon kasutab nõukogudevastast sektantlikku perioodikat/ajakirjad „Vahitorn“ ja „Informaator“, mitmesugused brošüürid, lende-
lehed, juhendkirjad/, mida saadetakse seadusevastaste kanalite kaudu USA-st Nõukogude Liitu. Seda reaktsioonilist kirjandust paljundavad organisatsiooni liikmed seadusevastasel teel ning seda uuritakse ja levitatakse oma liikmete ja elanikkonna seas.

Veebruaris 1954 ja 13. mail 1957 võeti Mokritski elupaigas korraldatud läbiotsimise käigus ära reaktsioonilist jehovistlikku kirjandust: ajakirjad „Informaator“, „Vahitorn“, „Vartova bašta“ ja muud sellelaadset kirjandust

koguses 7 eksemplari, mis oli saadud seadusevastaste kanalite kaudu ajal, kui ta oli jehovistide organisatsioonis juhtival kohal.

Lisaks võeti Mokritskilt otsimise käigus ära tema mitmesuguse reaktsioonilise jehovistliku sisuga käsikirjad koguses 3 eksemplari.

Kõnealusel kirjanduses kajastub laim nõukogude tegelikkuse pihta ja hävituslik sõjapropaganda kõigi vastu, kes ei toeta jehovistide vaateid.

/л.д. 11,13,15,18,40,46,48,53,67,72-74,76-77,78,80,81-83,84/.

Sektil on oma seadusevastane juhtkeskus ning see on üles ehitatud range tsentralismi põhimõttel kohustusega anda tehtud tööst aru alates igast üksikliikmest alt ülespoole, järgides ranget konspiratsiooni.

Mokritski andis oma sektantlikust tegevusest aru kõrgemal positsioonil isikule organisatsioonis.

Aastatel 1952–1953, olles „grupisulane“, sai ta kirjalikus vormis ja šifreerituna aruandeid jehovistide tegevuse kohta „teokraatliku organisatsiooni“ neljast „punktist“ arvult kuni 30 liikmelt. Hiljem kuni arreteerimiseni, olles juba „strefasulane“, sai ta korduvalt aruandeid organisatsiooni liikmete seadusevastase töö kohta viielt „grupilt“. Kogutud andmed andis Mokritski algul edasi „strefasulasele“, hiljem „osakonnasulasele“.

/л.д. 41,59-62,64-66,84-85/.

Peitudes teokraatliku riigijuhtimise vormi taha, korraldavad jehovistid propagandat, mis on suunatud partei ja Nõukogude valitsuse rakendatavate meetmete vastu ning NSVL konstitutsiooni sätete vastu. Oma kuulutus-tegevusega väljendavad nad põlgust kodumaa, Nõukogude armee, riigi valitsuse, kommunistliku partei ja komsomoli liikmete, nõukogulike ja ühiskondlike organisatsioonide töötajate vastu ning kultiveerivad kodumaatut kosmopolitismi, mis on meelepärane imperialistidele ja nende agressiivsele poliitikale.

Aastatel 1952 ja 1953 kuulutas Mokritski oma usku organisatsiooni liikmete ja teiste Hanžinovo ühiselamu elanike kooskäimistel, kus osales kuni 14 inimest, ja teatas kohalviibijatele, et „kes pühakirja ei järgi, see hukub“.

/л.д. 55-56,87,88o6.91-92/.

Kuskil 1953. aasta suvel esines Mokritski Tõretski rajoonis Hanžinovo kalmistul matuselviibijate ees religioosse sisuga kõnega, kus kutsus rahvast üles Jumal Jehoovasse uskuma ja mitte täitma võimude poolt määratud seadusi.

/л.д. 89,92-93/.

Alates maist 1952 kuni augustini 1956 Mokritski, olles „grupisulane“ ja hiljem kuni arreterimiseni „strefasulane“, võttis süstemaatiliselt läbi seadusevastast jehovistlikku kirjandust. Tegutsedes algul jehovistlikes „kogudustes–alampunktides“, hiljem „gruppides“, töötles organisatsiooni liikmeid seeläbi nõukogudevastases vaimus.

/л.д. 56,78-80,81,82/.

Märtsis 1957 Tõretski rajooni Hanžinovo küla kohalike nõukogude tööliste saadikute valimistel keeldus Mokritski kategooriliselt hääletuses osalemast.

/л.д. 72,32/.

Esitatud süüdistuse sisulise uurimise käigus kinnitas Mokritski, et on alates aastast 1943 „teokraatliku organisatsiooni“ liige, omas jehovistlikus organisatsioonis juhtpositsiooni, oli „grupisulane“, hiljem „strefasulane“ ning tegi selles vallas aktiivselt tööd. Jälgis, et korraldataks regulaarselt jehovistlikke „koosolekuid“, kindlustas külastatavust, käsitles neil jehovistlikku kirjandust, kogus šifreeritud kujul aruandeid jehovistlike sektantide tegevuse kohta. Hoidis oma korteris seadusevastast jehovistlikku kirjandust. Pakkus oma korterit seadusevastaste jehovistlike kooskäimiste tarbeks ning andis tehtud tööst aru organisatsiooni kõrgemalseisvatele liikmetele.

/л.д. 71,40-41,48,51-53,55-56,59-67,72-74,77,78-85/.

Mokritski seadusevastast jehovistlikku tegevust kinnitavad järgmised tunnistajate tõendid: Sadovets L.P. /л.д. 86-87/; Širjajev M.E. /л.д. 88-89/; vastandamine ülekuulamisel /л.д. 90-93/; Mokritski pool läbiotsimise käigus ära võetud asitõendid reaktsioonilise sisuga kirjanduse ja käsikirjade ning jehovistliku tegevuse kirjaliku aruandluse näol; jehovistlikku kirjandust uurinud ekspertkomisjoni järeldused; graafilise ekspertiisi akt.

/л.д. 99об. 104-108,115,120-122,124,129,134 и /.

Toodu põhjal esitatakse süüdistus Sergei Ivanovi Mokritskile, sündinud aastal 1928, pärit Volõnski oblastist Berestetškovo rajoonist Lobatšovka külast keskmiktalupoegade perest, ukrainlane, NSV Liidu kodanik, parteitu, 5-klassilise haridusega, määratud jehovistliku tegevuse pärast aastal 1947 vabadusekaotus paranduslike tööde koloonias viieks aastaks. Enne arreterimist elas eriväljasaadetuna Irkutski oblastis Tõretski rajoonis Hanžinovo külas, töötas puusepana Hanžinovo MTJ-is; selles, et Mokritski, elades eriväljasaadetuna Irkutski oblasti Tõretski rajooni külas ja olles jehovistise seadusevastase ja nõukogudevastase organisatsiooni liige, juhtis aktiivselt sektantlikku tööd. Omades sektis juhtpositsiooni algul „grupisulasena“, hiljem „strefasulasena“, kogus šifreeritud kujul aruandeid jehovistide nõukogudevastase sektantliku tegevuse kohta. Hoidis oma

korteris seadusevastast jehovistlikku kirjandust ja luges seda organisatsiooni liikmete keskel süstemaatiliselt ette.

Seadusevastaselt korraldatud kooskäimistel propageeris Mokritski jehovistliku sekti reaktsioonilist olemust. Astus üles Hanžinovo elanike keskel, et nad võimude antud seadusi ei täidaks, st sooritas kuriteo, nagu määratleb Vene NSV kriminaalkoodeksi paragrahv 58-10 lõige 2 ja 58-11.

Lugedes asja uurimise lõpetatuks ja toodud andmed küllaldaseks, et anda Sergei Ivanovitsš Mokritski kohtusse, juhindudes Vene NSV kriminaalkoodeksi paragrahvist 208, anda asja nr 1146 uurimine üle Irkutski oblasti prokurörile süüdistuskokkuvõtte kinnitamiseks ja tema kohtu alla andmiseks.

Süüdistuskokkuvõtte on koostatud 19. juulil 1957. a.

NSVL Ministrite Nõukogu alluvuse tegutseva KGB Irkutski osakonna uurija kapten /Mjasnikov/

„Nõus“. NSVL Ministrite Nõukogu alluvuses tegutseva KGB Irkutsi oblasti osakonna uurimisülem alampolkovnik /Homjakov/

TÕEND

- 1.** Süüdistatav Sergei Ivanovitsš Mokritski arreteriti 22. mail 1957. aastal.
- 2.** Süüdistus esitati 5. juunil 1957. aastal.
- 3.** Eeluurimine lõppes ja Vene NSV kriminaalkoodeksi paragrahvi 206 rakendati 17. juulil 1957. aastal.
- 4.** Kuritegu sooritati aastatel 1952–1957.

NSVL Ministrite Nõukogu juures tegutseva Irkutski KGB uurimisosakonna uurija kapten /Mjasnokov/

NIMEKIRI

Isikud, kes kuuluvad kohtuistungile väljakutsumisele:

- 5.** Süüdistatav – Sergei Ivanovitsš Mokritski, viibib vahi all Irkutski vanglas nr 1;
- 6.** Ljubov Nikitovna Sadovets, elab Tõretis.
- 7.** Mihail Jemeljanovitš Širjajev, elab Tõretski rajoonis Hanžinovo külas;

NSVL Ministrite Nõukogu juures tegutseva Irkutski KGB uurimisosakonna uurija kapten /Mjasnokov/

Foto 3. Esimene kohtumine laagris arreteerimise ja kohtu järel. Tšuna, 1958.

Seitse ööpäeva ilma tööleminekuta. Seda võimaldati neile, kes täitsid tootmisnormi enam kui 100-protsendiliselt ja käitusid eeskujulikult, rikkumata laagrirežiimi. Olin oma Annuškale väga tänulik, teades, et pikk sõit Tšunasse polnud talle sugugi kerge. Kui mind hiljem 1960. aastal Mordvasse üle viidi, külastas ta mind samuti koos poja Sergeiga. See toimus enne tema arreteerimist.

Foto 4. Koos lähedaste sõpradega Mordva laagris. Vasakult paremale: Mihail Serdjuk (Džambul), mina, Edvard Kzauskas (Leedu).

Edvard elab Kaunases, kohtun temaga aeg-ajalt. Oleme mõlemad võidujooksul, et saada kätte elu. Finiš ootab ees. Mihail Serdjuk on oma võidujooksu lõpetanud.

Foto 5. Mulle lähedased vennad ja sõbrad. Alumises reas esimene vasakult Nikolai Pjatoha (sõitis 1949. aastal koos teiste delegaatidega Moskvasse Jehoova tunnistajate organisatsiooni registreerima), äärmine paremalt Nikolai lihane vend Ivan Pjatoha.

Foto 6. Meie lapsed.

Kiri tagaküljel: „Mälestuseks kallile issile Tšeremhovist. 01.11.1960.” Selle foto saatis Annuška mulle veidi enne seda, kui temalt võeti vanemlikud õigused kahele lapsele – Svetlanale ja Volodjale. Kas mõtles ta ehk sellele, et isa pole koos lastega, et varsti tuleb ka temal nendega hüvasti jätta? Serjoža jäeti vanaema ja vanaisa hooldada. Annalt võeti vanemlikud õigused põhjusel, et ta kasvatas lapsi religioosses vaimus. Vastavalt kohtuotsusele pidi Sveta ja Volodja antama ära internaatkooli.

Foto 7. Lahusolekust hoolimata üheskoos.

Ema on lastega veel kodus, aga isa – ei mäleta , kus ma tol ajal olin: Tšunas või Taišetis, aga võib-olla hoopis Vihoverkas. Ja kas sel ongi tähtsust, ühesõnaga: laagris. Kuidas küll oleksin tahtnud olla koos nendega! Liitusin oma perega, ehk küll vaid fotol. Aga on's sel vahet! Igal juhul olen koos oma kallitega. Vaatan nüüd ja meenutan: kas kõik see tõesti aset leidis?

Fotod 8 ja 9. Mordvas.

Möödunud oli kaheksa aastat teistkordses vangistuses. Fotod on saadetud isalt armsatele lastele 28. septembril 1965 Mordvast. Ema siis kodus polnud, tema kandis oma karistusaega Irkutskis.

Foto 10. Meie brigaad, 1970. a.

Vasakult paremale: kohaliku kolhoosi zootehnik Tiit Niilo, Sergei ja Anna Mokritski, Ivan Dubovinski naisega, Ivan Dubovinski vend Nikolai naisega, teised vennad.

Nikolai Dubovinskile mõisteti aastal 1957 surmanuhtlus, mis hiljem asendati 25-aastase vangistusega.

Foto 11. Veiselaut, 2011. a.

Sõitsime pojapoja Ruslaniga spetsiaalselt Valkla külla, et fotografeerida meie ehitatud veiselaut. Praegu asub seal 130-pealine kari. Möödunud on 40 aastat, aga leid-

sin selle koha raskusteta üles. Eriti meeldiv oli kohata Tiit Niilot, kes tollal oli kolhoosi zootehnik. Ta silmitses mind ja küsis: „Sergei? Sa oled elus?”

Kinkisin talle mõned piibliainelised raamatud. Neile pilku heites hüüatas ta: „Need on ju eesti keeles!” ja tänas meid südamest. Huvasti jättes lubasime kohtuda tihedamini kui 40 aasta tagant.

ПРОКУРАТУРА СССР
ПРОКУРАТУРА
Иркутской области

664011 г. Иркутск, ул. Володарского, 5
09.93 № 13/93
№ _____ от _____

СПРАВКА О РЕАБИЛИТАЦИИ

Гр-н(ка) Мокрицкая Анна Сафроновна

Год и место рождения 1932г., г.Владимир Волынский Украина

Место жительства до ареста г.Черемхово Иркутской области

Место работы и должность (род занятий) до ареста Черемховская фабрика
книжнорезьбярного полива и резки листов - мастер

Когда и каким органом осужден (Репрессирован) 21.11.63 Черемховским
городским народным судом

Квалификация содеянного и мера наказания (основная и дополнительная)
ст.227 ч 2 УК РСФСР 2 года лишения свободы

На основании ст. 5 п. Г и ст. 7 п. 1 Закона РСФСР
"О реабилитации жертв политических репрессий" от 18 октября 1991г.
Гр-н(ка) Мокрицкая Анна Сафроновна

реабилитирован(а)
Прокурор области
Государственный советник
Юстиции 3 класса

Handwritten signature

Ю.Я.Чайка

Зем. ССС-8

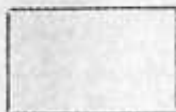

ПРОКУРАТУРА СССР
ПРОКУРАТУРА
Иркутской области

664011 г. Иркутск, ул. Вокзальского, 5

22.01.92 № 13/92

На № _____ от _____

СПРАВКА

Гр-н(ка) Мокрицкий Сергей Иванович

1928 года рождения, уроженец(ка) с.Лобачевки Берестечковского района Волынской области

до ареста 22.05.57 : оставший Ханжиновская МТС - плотник

проживавший(ая) с.Ханжинов Тиретского района Иркутской области

осужденный(ая) приговором судебной коллегии по уголовным делам

Иркутского областного суда от 31.07.57г по ст.ст.58-10 ч 2,

58-II УК РСФСР и 10 годам лишения свободы

на основании ст. 5 п"а", 3 п"а" Закона РСФСР "О реабилитации жертв политических репрессий" от 18 октября 1991г РЕАБИЛИТИРОВАН.

Прокурор
государственный обвинитель
юстиции

А.А.Плешивцев

ПРОКУРАТУРА СРСР

ПРОКУРАТУРА СССР

ПРОКУРАТУРА
ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

340015, Донецьк-15,
вул. газети «Соціалістичний Донбас», № 2

ПРОКУРАТУРА
ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ

340015, Донецк-15,
ул. газеты «Социалистический Донбас», № 2

28.09.91 № 18/11027-91

На № _____ от _____

С П Р А В К А
о реабилитации

098337

Гр-н Мокрицкий Сергей Иванович, 1928 года рождения, уроженец с. Добичевка, Берестовского р-на Волынской области, до ареста работал машинистом в тракторе Микстрой, проживал в г. Изяславке, Сокирочин, объединение № 209. По приговору Сталинского областного суда от 24 марта 1947 года был осужден по ст. 54-10 ч. 2 УК УССР в 5 годам лишения свободы в ИТЛ. Арестован 6 февраля 1947 года, освобожден 16 января 1952 года, содержался под стражей в местах лишения свободы 4 года 11 месяцев и 7 дней.

В соответствии со ст. 1 Закона Украинской ССР от 17 августа 1991 года "О реабилитации жертв политических репрессий на Украине" Мокрицкий Сергей Иванович **с а а б л а т о в а н**.

И. о. старшего помощника
прокурора Донецкой области
отделен советск. юстиции

А.И. Дулкиджанов.-

Lisad

Lisa 1

ÜMARLAUA STENOGRAMM

„Operatsioon „Sever“. 50 aastat usklike küüditamisest Siberisse.“

5. aprill 2001, Moskva

Osavõtjad:

Aleksejeva L. M., Moskva Helsingi grupi esinduse juhataja

Kalin V. M., Jehoova tunnistajate (Peterburg) juhtimiskeskuse esimees

Jakovlev A. N., komisjoni esimees poliitiliste repressioonide ohvrite küsimuses

Daniel A. J., ühingu „Memoriaal“ esindaja

Odintsov M. I., Vene Föderatsiooni inimõigusi lahendama volitatud aparadi religioossete ja rahvuslike probleemidega tegeleva osakonna esimees

Zalužnõi A. G., Vene Föderatsiooni justiitsministeeriumi usuorganisatsioonide registreerimise osakonna juhataja asetäitja

Borštšev V. V., Vene Föderatsiooni presidendi juures tegutseva poliitilise konsultatiivnõukogu inimõigusi käsitleva alalise koja esimees

Nazarõtšev A. J., Jehoova tunnistajate juhtimiskeskuse (Peterburg) avalike suhete osakonna juhataja

Bõtškov N. M., Jehoova tunnistajate ühenduse liige

Ravljuk S. N., Jehoova tunnistajate ühenduse liige

Silliksaar S. F., Jehoova tunnistajate ühenduse (Eesti) liige

Ševtšenko M. L., ajalehe „NG-Religiji“ vastutav toimetaja

Jelenski V. E., ajakirja „Ljudina i Svet“(Ukraina) peatoimetaja

Jehoova tunnistajate ühenduse liikmete Nõukogude Liidu lääneregioonidest Siberisse massiküüditamise 50. aastapäeva tähistamiseks 5. aprillil 2001 Ajakirjanike majas korraldatud ümarlaua stenograafiline protogoll. Avaldatakse veidi lühendatult ja redigeeritult.

Moskva Helsingi grupi esinduse juhataja L.Aleksejeva:

Täname kõiki massiteabevahendite esindajaid, kes täna siia on tulnud. Need pole pelgalt formaalsed tänusõnad, mida tuleb kohaletulnud pressiesindajatele iga kord lausuda. Ausalt öeldes me kartsime, et nüüdsel tormilisel ajal pole palju neid, keda selline mälestuskokkutulek huvitaks. Ent kuigi on tegemist

mälestuskokkutulekuga, on see vägagi päevakajaline, sest see on operatsiooni „Sever“ – usklikte küüditamise – 50. aastapäev, millega seoses oleks patt mitte meenutada neid tuhandeid, kümneid tuhandeid, aga võib-olla veelgi enam, sadu tuhandeid inimesi, kes kannatasid Nõukogude ajal usulise tagakiusamise all. Pole patt rääkida sellest, et tänu Jumalale praegu usklikke ei küüditata ja neil on võrdsed õigused teiste kodanikega, kes järgivad niinimetatud traditsioonilisi usundeid või ei järgi neid üldse. Paraku pole elu meie usuvähemustel sugugi nii pilvitu. Usuvähemused on meil ka praegu raskes olukorras.

Tänast tähtpäeva tähistavad üheskoos kolm organisatsiooni: Moskva Helsingi grupi esindus, mille juhatajaks on mul au olla; „Memoriaal“ ja süüdimõistetute rehabilitatsiooni komisjon. See, miks on siin poliitiliste repressioonide ohvrite rehabiliteerimise komisjon, on arusaadav. Aga miks on siin Moskva Helsingi grupi esindus? Oleme inimõigusi kaitsev organisatsioon. Eelkõige osaleme muidugi seetõttu, et ka praegu tuleb meil kaitsta usklikke, usuvähemusi: Jehoova tunnistajaid ja nelipühilasi, baptiste ja krišnaitte jne. – kõiki, kes ei mahu sellesse kurikuulsasse „traditsiooniliste usundite“ nimistusse. Kuid Moskva Helsingi grupi esinduse huvil usklikte käekäigu vastu on oma eellugu. Meie grupp moodustati aastal 1976. Kuna seadsime endale sihiks jälgida inimõiguste rikkumisi Nõukogude Liidu territooriumil ning need rikkumised avalikustada, siis oli suur osa meie dokumentidest usklikte tagakiusamise dokumendid. Meie poole pöördusid usklikud, need, kes kannatasid tagakiusamise all. Nende jutustuste ja dokumentide põhjal avalikustasimegi inimõiguste rikkumise juhtumid näiteks selle kohta, kuidas võetakse ära lapsi adventistidelt, sest nad kasvatavad neid oma usu vaimus, sellest, kuidas aetakse laiali baptistide palvekoosolekuid jne.

Kuid pean ütleva, et tol ajal ei pöördunud meie poole Jehoova tunnistajad, kellest nüüd juba on saanud Moskva Helsingi grupi esinduse püsikliendid, kuna pidevalt on käimas kohtuprotsessid nende ühenduste registreerimise küsimuses. Teadsime laagritest saabunute jutustuste põhjal, et Jehoova tunnistajad istuvad kinni, seepärast kandsime ka nemad kinnipeetavate nimestikesse. Ent isiklikult nad meie poole ei pöördunud. Nüüd, olles tutvunud nii selle ühenduse noorema kui ka vanema põlvkonnaga, olen neilt küsinud: „Kuid miks teie meie poole ei pöördunud?“ Nemad aga vastavad: „Me ju istusime kõik kinni.“ Kaalukas põhjus. Niisiis, meil on veel palju esinejaid, tihe programm ja ka väike dokumentaalfilm, seepärast lõpetan sellega oma avasõnad ning tahaksin anda sõna Jehoova tunnistajate juhtimiskeskuse juhtiva komitee esimehele Vassili Mihailovitš Kalinile. Tema räägib 50 aasta möödumisest operatsiooni „Sever“ teostamisest.

Jehoova tunnistajate juhtimiskeskuse juhtiva kogu esimees Vassili Kalin:

Austatud daamid ja härrad, oleme väga tänulikud, et tulite täna sellele üritusele. Tahaksin öelda, et inimajaloos on igasuguseid sündmusi. On olnud sündmusi, mida on mäletatud tuhandeid aastaid ja mida mäletame ka meie tänapäeval, aga on ka sündmusi, mis ununevad juba järgmisel päeval või üsna lühikese aja järel. Ent mina soovin rääkida sündmustest, mida on raske unustada. Need on sündmused, mis toimusid esimestel aprillikuu nädalatel aastal 1951. Kuigi minul oli tol ajal vanust vaid viis aastat, osutusin minagi asjaosaliseks ning mäletan paljutki sellest, millised sündmused toimusid noil kuudel ja eriti veel sellele järgnenud ajal. Tegemist oli salajase operatsiooniga koodnimetusega „Sever“, mille oli töötanud välja tollane NKVD ning heaks kiitnud Stalin ja Beria.

Kahtlemata oli endises Nõukogude Liidus tol ajal religioon probleemiks, mida ei peetud ühiskonna vääriliseks. Teadagi oli käimas laialdane ateistlik võitlus, propaganda mis tahes usutunnistuse vastu. Ent eeskätt sattusid vaatevälja Jehoova tunnistajad, tollal mitte kuigi rohkearvuline usuorganisatsioon. Miks? Ehk oli põhjuseks üks eripära: need inimesed püüdsid kogu oma elu jooksul elada alati kooskõlas nende Piibli põhimõtetega, mille nad oma usu aluseks olid seadnud. Ja ehk seisnes peapõhjus selles, et need inimesed kuuletusid pigem Jumala seadusele kui selle riigi seadustele, kus nad elasid. Tolle aja poliitika oli selline, et paljud inimesed liigitati ühel või teisel põhjusel nõndanimetatud rahvavaenlaste hulka. Sellisteks rahvavaenlasteks liigitati ka Jehoova tunnistajad. Võitlust, mida tol ajal juhtis partei ja valitsus, ei krooninud edu, sest Jehoova tunnistajate arv mitte ei kahanenud, vaid kasvas. Jagu ei saadud isegi väikestest lastest ja aastates inimestest. Nimelt seepärast planeeritigi seda aktsiooni, see tähendab Jehoova tunnistajate küüditamist.

Arhiividokumentide põhjal, mis on praegu meie käsutuses, saadeti üle üheksa tuhande inimese – nende hulgas mehed, naised, eakad, rinnalapsed – Ukraina lääneregioonidest, Moldaaviast, Valgevenest, Leedust, Lätist ja Eestist Siberisse ja Kasahstani. Miks see aset leidis ja milleks seda tehti? Sihiks oli üks kord ja alaliseks teha lõpp sellele usuorganisatsioonile – Jehoova tunnistajatele. Millised olid tol ajal partei ja valitsuse plaanid ja meetmed, millele nad panustasid? Arvati, et vanem põlvkond sureb selliste karmide elu- ja kliimatingimuste raskuse all muidugi välja. Noor põlvkond aga unustab Jumala, aga mis puutub kolmandasse põlvkonda, lapselastesse, ei kannan nad enam tunnistajate nimegi, mitte keegi neist ei tea enam oma usulist päritolu.

Aga nagu alati, tegid need „teoloogid“ või „ideoloogid“ valearvestuse. Miks? Sest praegu võime näha, et Jehoova tunnistajad elavad, jätkavad oma usulist tegevust ja on meie ühiskonnas rohkearvuline rühmitus. Kui näiteks rääkida

oma suguvõsast, siis meie peres on juba viis põlvkonda Jehoova tunnistajaid. Esimene põlvkond oli minu vanaema, järgnesid mu vanemad, seejärel kõik meie, nende juba täiskasvanud lapsed, ja meie lapselapsed, kes me kõik käime Jehoova tunnistajate kogudustes ja oleme huvitatud sellest usutunnistusest.

Elutingimused alates aastast 1951 olid jubedad. Ma ei soovi siin hirmu külvata, sest kõigile on teada, millised olid elutingimused Siberis, eriti veel aastal 1951. Need olid tõesti kohutavad. Kui võrrelda Ukraina või Moldaavia kliimatingimusi Siberi viiekümne või enama kraadiste pakastega, siis muidugi oli erinevus suur. Kuid huvitav on see, et üheksat tuhandet inimest välja saates pakuti igaühele neist võimalust jääda kodupaika. Seda muidugi ühel tingimusel: vaja oli anda allkiri dokumendile „Usust lahtiütlemine“. Tean seda lugu väga hästi, ehkki ma seda isiklikult ei mäleta, kuid mu isa jutustas korduvalt seda, kuidas meie pere väljasaatmist juhtinud inimene, kes oli väga hea südamega, üritas pikalt mu isa ümber veenda, et ta ei toimiks nõnda, et teda küüditataks. Mees rääkis: „Võin anda teile võimaluse siia jääda sel tingimusel, et kirjutate alla dokumendile „Usust lahtiütlemine“.“ Ta veenis mu vanemaid: „Hoidke oma usust kinni oma südames, mulle aga andke paberile allkiri ja te saate siia jääda. Ärge te seda tehke, et me teid välja peame saatma.. Siber on kohutav ja karm kant. Te surete seal, hukka saate nii teie kui teie lapsed.“ Kuid vanemad sellist nõusolekut ei andnud. On huvitav, et tol ajal oli vanaema 75 aastat vana. Tema poole pöördudes küsis mees: „Memmeke, kuhu sina sõidad? Sina sinna küll päralt ei jõua. Tee lihtsalt nii: ütle oma veendumustest lahti, anna allkiri ja sa võid siia jääda.“ See aga läbi ei läinud. Miks ei läinud läbi? Mitte seepärast, et inimesed oleksid fanaatikud olnud, vaid seepärast, et neil oli tugev usk, mida ei suudetud välja juurida mitte mingite tagakiusamistega, mitte mingite vaenamistega.

Kahtlemata jääb see minevikulugu nende põlvkondade mällu, kes olid nende draamatiliste sündmuste osalised ja elasid üle neile osaks saanud kannatuste tee.

Täna on meil siin võib-olla et ajaloo esimene dokumentaalfilm Jehoova tunnistajate ajaloost Nõukogude Liidus. See film ei suuda mahutada kaugeltki kõike, kuid jäädvustatud on mõningad aspektid või kõige eredamad fragmendid neist hirmsatest sündmustest.

Unustada ei tohi veel üht asja: repressioonid ja tagakiusamised küüditamisega ei lõppenud. Jätkusid arreteerimised ja läbiotsimised, põlu all oli Piibel ja piibliaineline kirjandus. Paljusid meie usukaaslasti mõisteti süüdi kaks või koguni kolm korda. 50-ndatel aastatel mõisteti väga pikki karistusaegu, kõigile peaaegu 25 aastat. Mõnele neist määrati kõrgeim karistusmäär, mis hiljem asendati 25 aastaga. Alles pärast Stalini surma muutus olukord veidi kergemaks: neil, kellele oli määratud 25 aastat, vähendati karistusaega enamasti 10

aastale. Saada 25 aastat, hiljem aga 10 aastat, võis ehk päris meeldivgi olla. Kuid sellega tagakiusamised ei lõppenud, sest need tabasid nii neid, kes olid välja saadetud, kui neid, kes olid „vabad“. Võimatu oli saada head tööd, omandada head eriala, taotleda kõrgemat haridust – kõike seda ühelainsal põhjusel: kuulumine Jehoova tunnistajate ridadesse.

Näiteks mina omal ajal üritasin kaks korda kõrgkooli sisse saada, ja mõlemal korral öeldi mulle viisakalt ära, viidates sellele, et olen Jehoova tunnistaja ega eita oma kuulumist sellesse usuorganisatsiooni. Mõnikord öeldi mulle otse: „Too komsomolipilet ja kõik küsimused lahenevad.“ Mina muidugi ei saanud seda oma usuliste tõekspidamiste tõttu teha ja ma ei kahetse, et asi nii läks. Olen saanud teha oma elus huvitavat tööd ja olen olnud 30 aastat ühes ettevõttes ametis.

Usklikud elasid edasi ka väljasaadetuina, asumisel olles, jäädes osaks tolle aja ühiskonnast. Huvitav on järgmine tõik: 50. aastatel ja päris 80. aastateni välja pakuti sadadele meie usukaaslastele, kel seljataga pikk karistusaeg või ka 2-3 karistusaega, samuti võimalust päevapealt vabadusse pääseda, kuid seda ühel tingimusel: tuleb kirjutada alla dokumendile „Usust lahtiütlemine“. Mitte kellelegi teistest „kinniistuvatest usklikest“ sel kombel vabadusse pääsemist ei pakutud. Meile aga pakuti ja mitte üks kord. Arvan, et see tõestab vaid üht: seda, et Jehoova tunnistajad polnud kurjategijad ning et nad mõisteti süüdi oma usuliste veendumuste pärast.

Tol ajal oli külluslikult ateistlikku kirjandust, press kirjutas tollal palju Jehoova tunnistajatest. Loomulikult kirjutati seda, mida Jehoova tunnistajad kunagi polnud teinud. Kuid on väga meeldiv, et täna viibib saalis palju pressiesindajaid. Loodame, et nüüdisaja ajakirjanikud kirjutavad nii Jehoova tunnistajatest kui ka teistest usklikest ning samuti kõigist meie mineviku- ja olevikusündmustest objektiivselt. Kahjuks avaldatakse ka praegusajal mõnedes ajalehtedes materjale, mis sarnanevad 20–40 aastat tagasi kirjutatule. Kuid me arvame, tahaksime loota, et need on vaid kahetsusväärsed arusaamatused ning et meie press seisab demokraatlike saavutuste eest, mille on kätte võidelnud vene ühiskond. Suur tänu.

Komisjoni esimees poliitlike repressioonide küsimuses A. Jakovlev:

Olen juba 12 aastat esimees selles komisjonis, mis algul oli poliitbüroo komisjon, nüüd aga presidendikomisjon. Selle ajaga on rehabiliteeritud ligi 4,5 miljonit inimest, ennistatud nende hea nimi.

Praegu on komisjonil ligikaudu 400 000 isiklikku avaldust. Teadagi ei hõlma see arv kõiki, kes on elanud NSV Liidus ja sooviksid saada rehabiliteeritud. See hõlmab vaid Venemaa kodanikke. Endistes Nõukogude Liidu vabariikides on omad rehabiliteerimiskomisjonid. Avaldusi võiks olla tunduvalt rohkem, kuid mitte alati ei anna lapsed või lapselapsed sisse avaldust oma sugulaste poliitili-

seks rehabiliteerimiseks. Kas seda mõnel juhul unustatakse teha või mõnel juhul ei soovita teha, on raske öelda.

Aga fakt jääb faktiks: on 4,5 miljonit ametlikult rehabiliteeritud. Te mäletate, et juba Boris Nikolajevitš Jeltsini ajal kirjutati alla määrusele rehabiliteerida kõik usuliste töökspidamiste tõttu repressseeritud. Teadagi kuuluvad siia alla kõik „sektid“, juhul kui nemad või nende tegevus pole seadustega vastuolus. Et mind õigesti mõistetak, ütlen, et mina ei saa end usklikuks nimetada. Aga öelda samas, et ma pole üldse usklik, ma ka ei saa. Minu religioon on inimese vabadsus. Vaat sellesse ma usun. Selles mõttes olen usklik inimene, ehkki olen ristitud õigeusu kirikus, Jaroslavl'i lähedases külas. Toon selle selgituseks, et mu edasisi arutlusi mõistetak.

Ma ei tea peensusteni Jehoova tunnistajate usulisi õpetusi. Kuid arvan, et igasugustel usulistel vaadetel ja õpetustel on õigus olemasolule. Kuid religiooset arengulugu olen siiski mingil määral õppinud. Sooviksin anda Jehoova tunnistajate juhtimiskeskuse esindajatele üle koopia ühest huviäratavast ajaloo-dokumendist. See on otsus „jehovistide“ väljasaatmise kohta. Sellele lisandub Abakumovi kiri Stalinile. Tema esimene kiri jäi kuskile pidama, nii et ta informeeris Stalinit teist korda, et Ministrite Nõukogu otsust pole seniajani vastu võetud. Tol ajal võetigi vastu Ministrite Nõukogu otsus saata usklikud igaveseks välja Irkutski ja Tomski oblastisse. Sooviksin sellele juhtida tähelepanu ... Küllap on see kuskil juba avaldatud, aga jätan selle teile sellegipoolest. Siin on öeldud, et Ukraina kommunistliku partei sekretär Melnikov, Valgevene kommunistliku partei sekretär Patolitshev, Moldaavia kommunistliku partei sekretär Brežnev, Lätist Kalnberzin, Leedust Snetškus ja Eestist Käbin toetavad otsust ja peavad seda küüditamist kaugetesse regioonidesse hädavajalikuks.

See, millele tahan juhtida tähelepanu, on juba poliitilist laadi ... Te teate, et praegu on inimesi, kes muudkui kisavad korrast ... Nad räägivad: „Vaat see oli kord ja meilgi oleks sellist tarvis.“ Tõepoolest, kord oli. Ministrite Nõukogu otsuses, mida ma meenutasin, oli täpselt ette kirjutatud, kellele ja kui palju väljastada toiduaineid, bensiini, ronge, autosid väljasaadetute ja repressseeritute tarbeks.

Teate, meie komisjon on vaadanud läbi tuhandeid ja tuhandeid dokumente, aga päevavalgele tuleb üha uusi. Ma ei tea, kas kunagi üldse tuleb neile kurtidele dokumentidele lõppu. Hiljuti sattusid mulle kätte dokumendid NKVD osakondade vahel toimunud võistluse kohta arretereerimiste, kohtuotsuste vallas ning selle kohta, et 4. osakond võitis 3. osakonna arretereerimiste ja vangimõistetute osas. Või veel üks näide. Sõites Kaug-Itta, võttis Rahvakomissariaadi asetäitja Frinovski endaga kaasa Ušakovi ja paistab et ka Lunkvesti. Kaasas oli neil 20 000 toimikut. Sõidu ajal joodi ja lauldi grammofooni saatel, nagu seda näitavad dokumendid. Juba purjus olles võisteldi, kes

vaatab läbi kõige rohkem toimikuid ja märgistab need tähega „R“, st „rasstreljats“ („maha lasta“). Lisatud tunnistuste järgi kuulutati vist „võitjaks“ Finovski ise. Kuid mõelda vaid selle „võistluse“ verisele tulemusele: ühe sõiduga määrasid need kolm surma 20 000 inimest!

Hiljuti sattusid minu kätte dokumendid, mis tõendavad, et ei tapnud mitte ainult „troikad“ ja erinõupidamised. Mahalaskmisele määrati ka ainuisikuliselt. Näiteks üks NKVD ülem Žitomorski oblastis kirjutas ise surmaotsusele alla, see tähendab, mitte otseselt surmaotsusele, vaid tegi korralduse lasta maha neli tuhat inimest. Seda üksi, mitte kellelki küsimata, küsimata seda ei Kiievest, ei Moskvast. Tema sellele järgnenud ettepanekud muidugi mõista võeti vastu ja kiideti heaks. Selle mehe perekonnanimi oli Vjatkin.

Räägin seda sellepärast, et tõsta koos teiega üldist teadlikkust selles vallas. Soovin veel kord öelda, et need jutud sellest, et tuleks mingi korra juurde naasta, teevad mind ausalt öeldes vägagi ärevaks. Ehk soovib keegi siiralt, et oleks vähem tapmisi, igat sorti seaduserikkumisi. Ka mina olen selle poolt. Kuid mind teevad rahutuks jutud tugevast riigist, mis meil, nagu teada, juba oli – oli tugev, vägev riik. Jah, kui tugev riik suunab oma jõu inimese õiguste kaitsele, tema turvalisusele, ametnike omavolitsemise tõkestamisele, oleksin kindlalt sellise tugeva riigi poolt. Au olgu Jumalale, kui selline ka teoks saaks. Praegu aga on meie ametnik selline: tal on nina nagu bioarvuti. Ta on hakanud haistma õhust mingeid uusi lõhnu, miks siis mitte vana juurde tagasi pöörduda? Aga rahvas vihkab meie ametniketraditsiooni. Tema, see ametnik, on otsekohe valmis alustama pealetungi trükivabadusele, sõnavabadusele. Mis on sel ametnikul sõnavabadusest? Juba oma olemuselt on ta selle vastu. Seepärast kasutab ta igat olukorda, kui see mingil moel tekkimas on, et vaid ise sõnavabadust määrata ja lämmatada igasugune muu vaba sõna.

Mälestusüritus, mida me täna tähistame, tunnistab vabadust jälitamisest, inimeste jälitamisest, kes tegid oma iseseisva maailmavaatelise valiku. See pole kellegi asi, see ei peaks olema kellegi asi, veel enam riigi asi, millise valiku see või teine kodanik teeb, milliseid usulisi veendumusi ta toetab. Seepärast tervitan väga sedalaadi ümarlauda. Arvan, et praegu oleks tarvis inimestel sagedamini kokku tulla, et arutada südametunnistuse vabaduse, usulise vabaduse probleeme. Arvan, et sel alusel võiksid kõik religioonid ühineda, mis on väga tähtis. Mina näiteks arvan, et see on algus inimkonna miskit laadi ideoloogilisele ühtsusele, nii et meist saaksid Maa patrioodid, aga mitte mingi väikse või suure riigi patrioodid. Sellele peavad panema aluse religioonid, religioonide ühendus inimese vabadusele põhinedes, ja selline võimalus on olemas.

Ühingu „Memoriaal“ esindaja Aleksandr Daniel:

Teema, mis selles programmis mulle on määratud, on „Usklike suhtes rakendatud karistuspoliitika Stalini-järgsel perioodil“. Ent minu meelest on see kuidagi veidravõitu, et ma räägin karistuspoliitikast, mida pooled kohalviibijaist on omal nahal tunda saanud.

Aga teate, ma räägiksin pisut millestki muust. Mind hämmastab Jehoova tunnistajate, selle usuvoolu saatus. Vaadake: 20. sajandil on olnud kaks totalitaarset hakklihamasinat. Kes täitsid Hitleri koonduslaagreid? Need olid juudid, mustlased, sotsiaaldemokraadid, kommunistid, Jehoova tunnistajad. Mida kujutasid endast Stalini laagrid? Seal olid antikommunistid, sotsiaaldemokraadid ja üleüldse Jumal teab kes ning – Jehoova tunnistajad. Mida kujutasid endast Stalini-järgse perioodi laagrid? Seal olid inimõiguste eest seisjad, nii kommunistid kui antikommunistid, veidi baptiste, veidi nelipühilasi, ja jälle – Jehoova tunnistajad.

Teate, ma sain üsna hiljuti teada üllatava fakti. Selgub, et „eriväljasaadetuse“ režiim kõrvaldati Jehoova tunnistajatelt alles aastal 1965. Kui lähiksime isiklikus elus tagasi 60-ndatesse aastatesse, meenub meile paljutki, ent kindlasti ei meenu meile teadmine, et kusagil on inimesi, kes elavad veel „eriväljasaadetute“ režiimi all, teiste sõnadega, absoluutselt stalinlikus tegelikkuses 60-ndate aastate keskel. Pangem tähele, et 30. septembril 1965 välja antud ukaas koosneb nagu alati kahest punktist. Esiteks: „eriväljasaadetuse“ režiimi kõrvaldamine; teiseks: vabakslastud (Jehoova tunnistajad, tõeliselt õigeusulised kristlased, innokentilased ja adventistid) ei tohi mitte mingil juhul pöörduda kodumaale (reeglina Ukrainas, Moldaavias) endisesse elupaika tagasi, samuti ei kuulu hüvitamisele neilt varem konfiskeeritud vara. Selline siis oli see kummalisevõitu kergendus.

Mingem edasi. Praegu koostame „Memoriaalis“ loetelu alates 1961. aastast toimunud poliitilistest „nõukogudevastastest“ protsessidest paragrahv 70 (varem 58.10) alusel. Kui rääkida üldiselt, siis võimudele vastuvõetamatuid erinevate usundite usuaktiviste mõisteti süüdi mitmesuguste meetoditega.

Kui rääkida 60. aastatest, olid need kriminaalkoodeksi paragrahvid 227 ja 142. Esimene puudutas „kodanike õiguste rikkumist usukommete läbiviimise katte all“. Teine puudutas „riigi ja kooli kirikust eraldatuse seaduse rikkumist“. Ent nende alusel ei mõistetud süüdi mitte ametnikke, kes sekkusid usuühenduste asjadesse, vaid usuaktiviste, kes püüdsid näiteks õpetada lastele oma usu aluseid. Selline siis oli „õiguste kaitse“. Ja inimesi saadeti nende paragrahvide alusel laagritesse. Meil on olemas statistika. Neid on sadu ja sadu inimesi suhteliselt liberaalsetel Hruštšovi ja Brežnevi aegadel. Muidugi langeb valdav enamus süüdimõistmisi Hruštšovi perioodile alates tema religiooni-vastastest kampaaniatest 50. aastate lõpus ja 60. aastate algul.

Lõpuks oli veel üks meetod: aktivistide, tavapäraselt linnas tegutsevate usuühenduste juhtide süüdimõistmine tööpõlgurluses. Kusjuures, spetsiaalselt oli kindlaks lepitud, et sel, kas inimene töötab või mitte, pole mingit tähendust. Mulle on teada juhtumid, kus arreteerimised toimusid tehase sissekäigu juures. Tuleb inimene oma vahetusest, aga väljapääsu juures oodatakse teda, võetakse kinni, pannakse ta käed raudu ja saadetakse asumisele kui tööpõlgur. Ta polnud veel jõudnud end määrdeõlist või muust taolisest puhtakski pesta, aga juba oli ta „süüdi mõistetud tööpõlgurluses“.

Ja lõpuks peeti kõige karmimaks, kõige tõsisemaks kriminaalkoodeksi 70. paragrahvi, aga alates 1960. aastast 190. paragrahvi rakendamist. Tegin väljavõtte selle alusel süüdimõistetute arvust alates aastast 1961. Selgus, et nende hulgas on ligi poolteistsada inimest, kes kuulusid Jehoova tunnistajate ühendusse. Kahtlemata võib olla kindel, et tegelikult oli selliseid inimesi veel rohkem, sest protokollide põhjal ei saa alati teha kindlaks inimese kuuluvust ühte või teise usuühendusse. Väga iseloomulik on veel üks asi: peaaegu kõigi Jehoova tunnistajate puhul on lisaks kriminaalkoodeksi paragrahv 70-le tege- mist ka paragrahv 72-ga (endine 58.11) – „nõukogudevastane organisatsioon“. See tähendab, et Nõukogude karistuspoliitika pidas Jehoova tunnistajate ühen- dust nõukogudevastaseks organisatsiooniks. Mitte usuliseks, vaid nõukogude- vastaseks ühenduseks. Tõsi küll, sel lähenemisel on ajaline piir. Selleks on 64. aasta, kui kriminaalkoodeksi paragrahv 72 juurde ilmuvad näiteks järgmised selgitused, et kuulumist ühte või teise „ususekti, olgu see kas või keelatud“ ei tohiks automaatselt arvata kuulumiseks „nõukogudevastasesse organisat- siooni“; nõutav on selgitada välja süüdistatava tegevuse olemus. Nii et need 150 inimest on 64. aasta eelsest ajast. Kinni pandi ka pärast 64. aastat, kuid kampaania oli veidi nõrgem. Jehoova tunnistajatest usklike ei pandud kinni mitte enam kui „nõukogudevastase grupeeringu“ liikmeid, vaid kui „nõu- kogudevastaseid“.

Niisiis, seda, mis toimus Jehoova tunnistajate suhtes, ei tuleks võtta kui riigi sallimatust konkreetse usundi suhtes, vaid kui tema karistuspoliitika ilmingut kõigi usklike suhtes. Võib nimetada ka teisi organisatsioone, keda see poliitika tabas, ehkki ammendavat teavet pole ei meil ega kellelgi teisel: fedovortsid, pokutnikud, baptistid-aktivistid, adventistid, nelipühilased, krišnaiidid, tõeliselt õigeusulised kristlased, tõeline õigeusu kirik, uniaadid. Neisse suhtuti jämedalt öeldes otsekui vaenlastesse. Aga kinni pandi ka õigeusklike, katoliiklasi, muslimeid, juute.

Tuleb öelda, et nende ühenduste esindajatel oli erinevaid suhteid dissident-liku maailmaga. Baptistid-evangelistid olid lihtsalt osa dissidentlikust maail- mast, aga nelipühilased, tõeliselt õigeusulised kristlased või Jehoova tunnis- tajad tegutsesid siiski eraldi. Kontaktid olid episoodilised. Võib-olla on osaliselt selgituseks see, et Jehoova tunnistajad ei vajanud pragmaatilisi kontakte dissi-

dentidega, kuna neil endil olid olemas hästi paikapandud ja sügavalt konspireeritud kontaktid Läänega.

Vene Föderatsiooni inimõigusi lahendama volitatud aparaadi religioosete ja rahvuslike probleemidega tegeleva osakonna esimees M. Odintsov:

Siin oli juba kuulda laitvat hinnangut ametnikkonnale ja väidet ületamatu lõhe kohta ametnike ja rahva vahel nii meie maa minevikus kui ka olevikus. Mulle tundub see suure liialdusena. Olen ju oma saatusest samuti ametnik! Kümme aastat töötasin usuühenduste inspektorina siin mainitud organisatsioonis: NSV Liidu Ministrite Nõukogu usuasjade nõukogus. Tean omast käest, milline oli Nõukogude riigi usupoliitika ja kuidas see realiseerus praktikas. Täpselt sama hästi tean keskuses ja kohtadel väga paljusid ametnikke, oma kolleege, kelle puhul säärane tauniv hinnang on kohatu.

Igasugune kohtumine, mis on pühendatud ajalootähtpäevadele ja -sündmustele, kutsub teadvuses vältimatult esile analooge, seoseid. Teel Ajakirjanike majja sooja kevadpäikese käes meenus mulle ootamatult, et just neil päevil 95 aastat tagasi (aastal 1906) alustas Venemaal tegevust esimene Riigiduuma. Üheks esimeseks küsimuseks, mis parlamentääridel arutusele tuli, oli usuvabaduse küsimus. Kokkutulnute ühine arvamus oli, et Venemaa on elanud režiimi all, kus puudub südametunnistuse vabadus ning olukord vajab tingimata muutmist. Möödunud on ligi sajand ja mida me näeme? Meie, siiakogunenud, arutame taas tuliselt küsimust usuvabadusest. See paneb tõepoolest uskuma „negatiivsetesse geenidesse“, mille kaudu meil Venemaa ajaloos kandub põlvest põlve edasi sallimatus teisitimõtlemisse, teisitiuskujatesse.

Kui rääkida Jehoova tunnistajate saatustest, siis alles paar päeva tagasi sirvisin oma koduarhiivi, otsides dokumente avaldamiseks ajakirjas „Istoritšeski Arhiv“. Sattusin meie Saksamaal tegutsenud sõjaväeadministratsiooni materjalidele, millest olin mõni aasta varem väljakirjutusi teinud, kui töötasin Vene Föderatsiooni välispoliitika arhiivis. Ühes teatises toodi iseloomustus olukorra kohta religiooni valdkonnas Nõukogude okupatsioonitsoonis. Hakkasin seda lugema. Ja milline hämmastus mind valdas! Organisatsioonide loetellu, mis olid võetud salajase erijälgimise alla ja nõudsid erilist tähelepanu, kuna neil on sidemeid välismaailmaga, nad on seotud nõukogudevastase tegevuse ja agitatsiooniga ning üleüldse on nad kommunismi ja Nõukogude võimu suhtes negatiivselt meelestatud, olid arvatud ikka need-samad: baptistid, evangelistid, päästarmee (nimetatud poolsõjaväeliseks organisatsiooniks), Jehoova tunnistajad. Taas läks mõtte sellele, kui palju mineviku stereotüüpe on täies elujõus. Nad hoiavad meid kõiki oma haardes. Puutun nendega kokku peaaegu iga päev, kui tutvun volitatud aparaadile saabuva postiga inimõiguste küsimustes. Usklikud ja usuühenduste juhid

Lipetski ja Tšeljabinski oblastist, Põhja-Osseetiast ja Kabardi-Balkaariast, Moskvast ja Peterburist (võiks lisada veel mitukümmend Vene Föderatsiooni õigussubjekti) teatavad õigusevastastest piirangutest ja ühenduste ümberregistreerimisest, palvekodade äravõtmisest ja jumalakodade ehitamise keelustamisest, kombetalituste läbiviimise keelustamisest kinnipidamiskohtades ja raviasutustes jne, jne.

Föderaalseaduse „Inimõiguste kaitse Vene Föderatsioonis“ raames võtame ette samme kodanike kaitseks ja meil on näiteid konfliktolukordade positiivse lahenduse kohta. Kuid tõsi küll, nendeni pole jõutud kergelt, ületada on tulnud ametnike ükskõiksust ja tuimust ning eelarvamuslikkust.

Sooviksin rõhutada, et inimõiguste kaitse föderaalvolinik Oleg Mironov pöörab palju tähelepanu inimõiguste kaitse probleemidele südametunnistuse vabaduse vallas. Seejuures lähtub ta meie konstitutsioonis toodud põhimõtetest: kodanike võrdsus sõltumata nende usulisest kuuluvusest; kõigi seaduse raames tegutsevate usuorganisatsioonide võrdsus seaduse ees; riigi tolerantsus; usuühenduste eraldatus riigist, riiklikest ja omavalitsuslikest haridusasutustest; südametunnistuse vabaduse põhimõtte ja sellest lähtuvate inim- ja kodanikuõiguste ning nende inimeste ja organisatsioonide õiguste kaitse.

Täna pöördume koos tagasi meie 50 aasta tagusesse ajalukku ja see on täiesti loomulik, sest ilma teadmiseda, ilma objektiivse hinnanguta minevikule osutub võimatuks demokraatlik ülesehitus olevikus. Arvan isegi, et peaksime olema veelgi aktiivsemad uurima usuküsimustega seotud riiklikku poliitikat, mida Venemaal 20. sajandil aeti. Tõsi, tahaks seejuures vältida äärmusi. Iga poliitilise süsteemi korral on olnud tohutu hulk inimesi, kes on astunud usklike suhtes rakendatud repressiivpoliitika vastu. Võib tuua palju kuulsaid nimesid: kommuniste, parteituid, mitmesuguste riiklike organite töötajaid, õpetlasi, kes neile isiklikult rasketes oludes pöörasid tõsist tähelepanu usu- ja südame-tunnistuse vabadusele. Ja nii nagu need, keda usu pärast taga kiusati, osutusid nemadki üsna sageli kannatajateks. Paljud neist on jätnud meile kirjalikke tõendeid oma seisukohtadest ja veendumustest. Olles ajaloolane-arhivaar, töötades 30.–60. aastate dokumentidega, sattun ikka ja jälle nende inimeste peale ja tänan alati neid mõtteis selle eest, et nad päästsid nii riigi, ametnike kui teaduse au. Seepärast nähkem minevikule pilku heites nii head kui ka halba, nähkem nende vaearikast vastupanu meie isamaa traagilises ajaloos.

Vene Föderatsiooni justiitsministeeriumi usuorganisatsioonide registreerimise osakonna juhataja Aleksandr Zalužnõi:

Ühiskonna demokraatia kehtestamise protsessis formuleerub tasapisi üksteisemõistmine sotsiaalmajandusliku ja poliitilis-õigusliku ülesehituse osas, kus tunnustatakse õiguste, vabaduste, inimese eneseväärtuse, garanteeritud vabaduste, kodanike ja nende ühenduste sõltumatuse ja omandiõiguse väärama-

tust. Sellegipoolest ei võimalda isegi aastatega läbiproovitud läänesüsteem täielikult välistada religioosel pinnasel tekkivaid konflikte ühiskonna elus. Seepärast on nende ületamisel esmajärguline abistav roll õigusel. Eksisteerib täiesti tõene arvamus, et ei tohi ühetähenduslikult hinnata kõiki konflikte märgiga „pluss“ või „miinus“. Ei saa neid kujutada ühevärvilisena, liiati veel mustana. Konflikte esineb erineval kujul. On konflikte vastandite võitluse kujul ja ka konflikte lepitamatute vastuolude kujul. Need pole kaugltki mitte ühesugused. Õigus võib isegi, nagu seda ette võib kujutada, luua mingil määral eeltingimusi konfliktide tekkeks, sealhulgas arvamuste paljususe. Areng seondub vältimatult teatud laadi erinevustega, mis omakorda võivad kutsuda esile nii- või naasuguse konflikti. Selles plaanis on õigusel positiivne roll. Ilmselt teeb meile kõigile muret asjaolu, et konfliktid lähevad üle võitluseks. Siit tuleneb õiguse roll: suhtuda kannatlikult konfliktidesse, mis tekivad vastuoludest, mida iseloomustab vastandlikkus, ning hoida ära antagonismist johtuvaid konflikte ja teha neile lõpp. On üks väga tähtis küsimus: kuidas kindlustada seaduslikkus, lubades seejuures vastuolusid, nii et nende ületamise käigus ei tekiks veel tõsisemaid vastuolusid. Siinjuures võib peamiseks prioriteediks pidada ranget kinnipidamist konstitutsiooni nõuetest. Kui jutt on usulis-õiguslikest vasturääkivustest ja vaidlustest, tuleb kõiki neid käsitleda ja lahendada õigusele põhinedes. Kui vaidlevad pooled rikuvad õigust, kutsub see vastusena vältimatult esile õigusrikkumisi ja konfliktne olukord läheb keerulisemaks ning sageli viib see jõumeetodite kasutamiseni, mis loomulikult on lubamatu.

Nüüdisaja õigusteadus on töötanud välja õiguslike konfliktide lahendamise põhimõtted, mis kahtlemata on rakendatavad ka õiguslike ja usuliste normide ning nende pinnal kerkivate vastuolude puhul. Need koosnevad esiteks konsensuselise õigussfääris, teiseks, institutsioonidest ja protseduuridest konfliktide lahendamiseks, millega omakorda seondub võimude ja lepitusprotseduuride lahusolek, parlamentaarsed protseduurid, konstitutsiooniline õigus, õigusaktide harmoneerumine, tsiviilkohtumenetlus, arbitraažimenetlus, rahvusvahelis-õiguslikud protseduurid, mitteformaalsed protseduurid. Niisiis on üks raskeimaid ülesandeid konfessioonidevaheliste vastuolude ja -rääkivuste lahendamisel riigi ja kiriku suhete vallas nende õigeaegne jurisdiktsioon, milles teadusel on vastava süsteemi kategooriate, mõistete ja õiguslike aluste väljatöötamine veel ees. Sealjuures peaks vastandlike huvide kokkupõrge andma alust üheks vastuolude praktilise lahendamise sihteesmärgiks, olgugi et vastuolude õiguslikel alustel käsitlemine selles äärmiselt tundlikus sfääris pole üldsegi kerge.

Kui õnnestuks inimesed tuua läbirääkimiste laua taha, nii et nad lahendaksid uskudevahelised probleemid juriidilisel tasandil, võiksime oletada, et kõige hirmsam on seljataga, kuna nad asuvad koostama juriidiliselt tähenduslikke dokumente ja kasutama oma jutus juriidilise tähendusega termineid. See on

väga lootustandev märk. See annab tunnistust konflikti lõppstaadiumist. Tõsi küll, alati on võimalik, ja selles plaanis ilmnebki õiguse ja seaduse praktiline eristumine, paljude usulis-õiguslike vastuolude teke ja stimuleerimine, tulenevalt vastuoludest seadusandluse eri normides. Tingimata vajalik on lähtuda sellest, et vastuoksused on inimühiskonna eskisteerimise valulik, kuid siiski loomulik vorm. Ja õiguse võib-olla et kõige peamine ülesanne on piirata mitmesuguste erimeelsuste ja vaidluste negatiivseid ilminguid, luua protseduuriliste garantiide süsteem, lahendamaks vastuolusid õiguslikus vormis.

Tänases praktikas püüab meie ministeerium, meie ametiasutus järgida väga tasakaalukat joont kõigis küsimustes, mis kerkivad riigi ja usuorganisatsioonide ning usuorganisatsioonide endi suhete vallas. Tõendiks selle kohta, et see positsioon on tõesti tasakaalukas, on see, et nüüd pöörduvad usuorganisatsioonid väga sageli meie poole. Neil on õigus anda kohtusse hagiavaldu või kaebus, aga siiski pöörduvad nad meie poole palvega lahendada enda mõningaid spetsiifilisi küsimusi. Arvan, et see osutab selgelt sellele, et meil arenevad suhted õiges suunas. Ja mis puutub Jehoova tunnistajatesse, kellest täna on väga palju juttu olnud, siis see usunud on viimase 6–8 aastaga liikmete arvult mitmekordistunud, ehkki kohtadel tekib probleeme seoses nende registreerimisprotsessiga või suhetega teiste usuliste või ühiskondlike organisatsioonidega või riiklike organitega. Aga ehk just see ongi see kasvuraskus, kui kellegi tormiline kasv kutsus esile kindlaid ning ehk mitte kõige positiivsemaid emotsioone. Kuid arvan, et kui nii keskuses kui kohtadel on soov leida ühist keelt ja teineteisemõistmist, kogunedes ümarlaua ümber nagu täna, on võimalik lahendada kõik probleemid ja küsimused, mis lõppkokkuvõttes viib uskudevahelised konfliktid ja konfliktid riigi ja usuühenduste vahel miinimumini.

Vene Föderatsiooni presidendi juures tegutseva poliilise konsultatiivnõukogu inimõigusi käsitleva alalise koja esimees V.Borštšev:

Kallid sõbrad, viimasel ajal räägitakse tihtilugu, et inimõiguste küsimus puudutab vaid kristluse valdkonda. Kuid mina kinnitan vastupidist. Sest olen veendunud, et liikumisel õiguskaitse vallas, inimõiguste ideel, on juured kristlikes väärtustes. Lisaks, esimene inimõiguse rikkumine leidis aset usu valdkonnas. Nagu te teate, ühele inimesele ei meeldinud, kuidas teine arendab oma suhteid Jumalaga, ja ta tappis tema. Üht inimest kutsuti Kainiks, teist Aabeliks. Kahjuks sama lugu jätkub. Sedalaadi suhted on olemas, ja ma kardan, et jäävad veel kauaks püsima. Meie, siiakogunenud, peaksime mingil moel mõjutama seda, et need vähemalt ei süveneks. Minul mõnes mõttes on vedanud. Siin toodi välja, et piirangute eemaldamine 65. aastal ei puudutanud mitte ainult Jehoova tunnistajaid, vaid ka tõeliselt õigeusulisi kristlasi. Minu saatus kujunes selliseks, et minu usulise kasvatusega tegeles emapoolne vanaisa. Ta võttis mind kirikusse kaasa, ristis 54. aastal. Aga isa ema oli tõe-

liselt õigeusuline, elas Tambovi oblastis. Sellisena ta ka suri, ehkki juba piiskop Afanasi Saharov – küllap paljud teist juba teavad – lubas tõeliselt õigeusulistel olla ühenduses Moskva patriarhaadiga. Kuid tema oli täiesti kõigutamatu ja kindel ega andestanud vanaisale, et see kolhoosi astus, ühe sõnaga, oli selline raudne naine. Nii et keskustelud usklike tagakiusamistest olid meie kodus, minu sugulaste keskel, tormilised. Pealegi mul vedas. Elasin Irkutskis just aastatel 50–53, kui meid sinna oli saadetud. Miks vedas? Sest meil klassis oli veel palju väljasaadetuid. Ma ei tea kindlalt, kas seal ka Jehoova tunnistajaid oli, aga kui Stalin suri, ei nutnud meil klassis peaaegu keegi, sest üldiselt oli rahvas haritud ning õhkkond ka vastav. Aga see, mis toimub praegu, teeb mind väga kurvaks, sest mulle näib, et oleme kaotanud need väärtused – nii paradosaalsena kui ka see kõlab –, väärtused, mida omandasime totalitaarse režiimi ajal. Pean silmas kaasatundmist tagakiusatule, olenemata sellest, kas ta on sinu mõttekaaslane, usukaaslane. Aga tagakiusatav, kes on ligikaudu samasuguses olukorras nagu sina, tundub olevat nagu kaasvõitleja.

70. aastatel kuulusin usklike õiguste kaitse ühiskondlikku komiteesse, kuhu kuulusid peamiselt õigeusklikud, kuid me tegelesime kõigisse usunditesse kuuluvate usklike õiguste kaitsega. Tegelikult olid seal enamuses baptistid. Jehoova tunnistajatega kahjuks kontaktid peaaegu puudusid. Ent õhkkond oli selline, et me tajusime teatud ühtsust kõigiga, kes kannatasid vabaduse puudumise ja tagakiusamise all, ja soovisime aidata igaüht neist. Üleüldine tagakiusamise tajumine ühendas inimesi. Tegelikult polnud tähtis, kui suured olid erinevused, sealhulgas ka usu vallas. Praegu on olukord väga tugevalt muutunud ja sellest on kahju. Kahju on, nagu mõistate, mitte lihtsalt sellest, et mõned usundid võitlevad inimeste pärast, et nad tahavad neid vedada enda poolele. Asi on selles, kuidas seda tehakse. Nii et just see, et võidutseb agressiivsus, kurjus ja vale, on vaat et kõige hirksam, kõige kurvastavam. Kui 97. aastal võeti vastu südametunnistuse vabaduse seadus, olin ma selle vastu. Astusin üles ja rääkisin, et hulk aspekte selles seaduses, mis paljude autorite arvates pidi miskitmoodi piirama protestantlike usundite tegevust, annavad löögi kõigile usklikele, absoluutselt kõigile, ja seda eelkõige õigeusu kirikule. Olen väga tänulik ajalehele „Nezavisimaja Gazeta“, milles tol korral avaldati minu intervjuu, kus ma enam-vähem need näited ära tõin.

Jah, seni rakendatakse neid norme reeglina usuvähemuste, sealhulgas Jehoova tunnistajate vastu, kuid kes garanteerib, et need homme ei taba „traditsioonilisi kirikuid“, kõiki usklikke. Hiljuti olin kohtus. Seal lahendati vaidlust lahutatud abikaasade vahel. Üks vanem nõudis lapse endale saamist sel põhjusel, et see käib koos teda kasvatava emaga usukoosolekutel, omamata selleks isa nõusolekut. Sedalaadi konflikti võib esineda igas usundis. Kahjuks minu usukaaslased (õigeusklikud) vaikisid, arvates, et see neisse ei puutu. Jah, seni veel ei puutu, see on tõsi – seda igal juhul territooriumil, kus on õige-

usklike enamus. Aga seal, kus õigeusklikud pole enamuses, puutub küll. Vaikisid ja lasksid läbi selle aluse (1997. aasta seaduse), selle tagakiusamise aluse. Nii ongi, et Moskava Golovinski munitsipaalidevahelises kohtus pole süüdistused perekonna lõhkumises mitte enam hüpotees, vaid fakt. Prokuratuur toob need välja põhjendusena, miks keelduda registreerimast Jehoova tunnistajate ühendust Moskvast. On, otsekui kangastuksid ammumöödunud 60. aastad, otsekui kujutatakse selle ühenduse liikmeid taas justkui mingite monst-rumitena, eraklikena, kuritahtlikena, agressiivsetena, kes soovivad inimkonnale õnnetust tuua. Ja "meie" – pean silmas ühiskonda – kanname neid väiteid edasi, soodustades hüsteria õhutamist nende või teiste uskumuste ja orga-nisatsioonide suhtes. Kui me ei taju tagakiusatava olukorda otsekui enda oma, hukutab see ühiskonda. Selles mõttes pean ma 50 aasta taguse tragöödia meenutamist ülimalt kasulikuks. Ja sooviksin, et meie ühiskond teeks vajalikud järeldused.

Jehoova tunnistajate juhtimiskeskuse (St. Peterburg) avalike suhete osakonna juhataja A. Nazarõtšev:

Suur tänu kõigile esinejatele. Kui meie, Jehoova tunnistajate noor põlvkond, vestleme praegusajal inimestega erinevatest ühiskondlikest organisatsioonidest, saame mõnikord kuulda sellist küsimust: „Miks te küll endale sellise religiooni valisite? Oleksite võinud valida midagi paremat ...“, pidades silmas seda, et meid minevikus taga kiusati ning et teadagi püsib negatiivne kuvand tänase päevani. Kuid nagu me mõistame, inimest just see kaunistabki, kui ta ei vali mitte seda, mis on rahulikum, mis on meeldivam, mis ei nõua temalt mingeid ohvreid, vaid valib selle, milleks teda ajendab süda. Ta valib selle, mida peab tõe kehastuseks. Ja seepärast, nähes praegusel ajal elu just niimoodi, valimegi Jehoova tunnistajate usundi ega häbene seda.

Miks kerkis küsimus sellest, et vaja on lasta välja film Jehoova tunnistajatest ja neile osaks saanud tagakiusamisest? Arvan, et on vähemalt kolm kate-gooriat inimesi, kellele see huvi pakub, aga loodetavasti ka igal juhul kasulik või ülimalt kõitev on. Esiteks muidugi noored Jehoova tunnistajad, kellele pakub huvi nende vaimne kogemus, kellest tükk maad varem tunnistajad said ning kes auga tõsised usukatsed üle elasid ja neis vastu pidasid. Teine kate-gooria, nagu mulle näib, on avalikkus tervikuna. Sest sel aastal selle filmi kallal töötades hämmastasid meid paljud kohtumised oma usukaaslastega. Mina isik-likult olin hämmastunud, kui nägin inimesi, kes olid kinni istunud paar-kümmend aastat laagrites – nii stalinlikes, hruštsovilikes kui ka brežnevlikes – ja siiski säilitanud inimliku näo, inimliku väärikuse. Ja arvan, et küllap pakub see eeskujuga huvi kõigile. Ning on veel üks kategooria inimesi – vabaduse nüüdisaja survestajad: südametunnistuse vabaduse, usuvabaduse ja üleüldse igasuguse vabaduse survestajad. Küllap osutub selline õppetund ka selle kate-gooria inimestele kasulikuks. Miks? Sest neil on tarvis mõista, et inimene on

loodud teistsugusena. Inimene pole loom ja ta ei hakka mitte kunagi toimima pelgalt isekatest, hetkevajadusest lähtuvatest huvidest. Ta püüdleb alati mingite kõrgemate sihtide poole. Selles mõttes saavad tagakiusajad tõenäoliselt kaotuse osaliseks. Nii et nende kolme kategooria inimeste pärast ongi see film loodud. Ja me loodame, et need õppetunnid pakuvad kõigile huvi. Soovime, et tutvuksite selle filmiga, ning me anname heal meelel rohkem teavet ja vastame lisaküsimustele.

Jehoova tunnistajate ühenduse liige N. Bõtškov:

Austatud daamid ja härrad, olen tõepoolest Jumal Jehoova tunnistaja. Kuid erinevalt minu kallitest aastates vendadest, kes koos minuga siin viibivad, tutvusin mina Piibli tõega mõnevõrra hiljem ja muidugi mitte nii ränkades oludes, millest jutustab filmifragment, mida vaatasime.

Olen põlissiberlane. Isa on mul rindemees, kommunist. Kasvasin üles kui tavaline nõukogude koolilaps: pioneer, komsomolinoorus, patriootlik kasvatus, romantiline tulevikunägemus ... – säärases kommunistlikus vaimus. Isa sihiks oli alati, et ma püüdleksin teadmiste poole. Omandasin Krasnojarski linnas kõrgema tehnilise hariduse. See oli aastal 1968. Seal viimasel kursusel toimus meil loeng, mille pidas julgeolekukomitee esindaja, kes pakkus ka võimalust koostööks, see tähendab veidi oma töö profiili muuta. Paistab, et nad vajasisid värskeid kaadreid. Läksime koos sõbraga, kes oli rahvuselt leedulane (sirgusime koos ja käisime koos koolis), ja kirjutasime avalduse, et töötada tulevikus KGB-s. Selleks oli vaja väljaõpet saada. Aga kuna mu seltsiline põlvnes välja saadetud leedulaste perest, ei läinud tema kandidatuur läbi. Aga minul kui tööliste-talupoegade armee esindajal oli hea ankeet. Niisiis, paralleelselt tööle suunamisega metsatööstusse mehhaanikuna sain ma julgeolekukomiteelt lisa ülesande korraldada seal elavate Jehoova tunnistajate jälitamist. Sealkandis – see oli Irkutski oblasti Kvitoki küla – oli neid üsna suur rühm, ligikaudu 200 inimest. Ise ma tol ajal mingit huvi Jehoova tunnistajate vastu ei ilmutanud, kuid mõtlesin oma karjäärile. Ja muidugi mulle see ülesanne eriti ei meeldinud, sest üldiselt ma ei pidanud neid rahvavaenlasteks, pidasin seda kuidagi kahtlaseks ideeks. Aga kuna mulle selline ülesanne oli antud, tuli minul kui kommunistlikul noorel seda täita.

Mul õnnestus kergesti kontakt luua. Töö juures olid minu alluvateks Jehoova tunnistajad. Üks neist oli keevitaja. Tutvusin temaga lähemalt. Minu ülesandeks oli luua nendega kontakt ja saada kirjandust, nimelt mittelegaalset, mida meil peeti keelatuks, nõukogudevastaseks. Mind instrueeris põhjalikult KGB Taišeti ohvitser Jakov Vasiljevitš Nožnikov. Kui ma teda praegu kohtaksin, suruksin tal muidugi kätt, sest küllap just tänu temale mul vedas nii hästi, et minust sai Jehoova tunnistaja. Negatiivne teave, millega mind varustas nii Nožnikov kui ka nõukogude press, hakkas kildudeks purunema, kui astusin

Jehoova tunnistajatega vahetusse kontakti. Nägin, et esiteks olid need inimesed palju korralikumad meist lihtsatest nõukogude kodanikest, mis puutub aususesse, moraalsesse palgesse ning tervesse pereellu. Mis veelgi enam, suhtumine töösse, see oli ... mitte millegagi võrreldav. Sest oma töö esimestest päevadest alates puutusin kokku sellega, et seal toimusid tava-pärased ametühingukoosolekud, kus arutati tööajal purjutamist. Jehoova tunnistajatest polnud seal kunagi juttu. Siis hakkasid minus tekkima kahtlused. Mõtlesin: „Mille pärast siis neid inimesi jälitatakse?” Aga kuna ülesannet oli siiski vaja täita, läksin üle järgmisele osale: võtta kirjandust. Mul õnnestus saada üks brošüür. Selle pealkiri oli „Evolutsioon uue maailma vastu”. See küsimus pakkus mulle üldiselt huvi, sest seal puudutati elu päritolu küsimust, ent koolis, instituudis, neid küsimusi kuigi sügavalt ei valgustatud. Näiteks, kuidas tekkis elu, nii et tänase päevani on palju vaidlusi, aga ei ühtki kindlat seisukohta. Ent mulle tundus, et selles brošüüris oli objektiivne teave, ning see puudutas mind.

Nagu selgus minu läbinoomimisest KGB ohvitseride poolt, ei kujunenud mu operatiivtöö kuigi edukaks: korralikku jälitust sisse ei seadnud, koosolekute pidamise kohti välja ei selgitanud, kirjandust kogusin vähe – üks järjekordne kohtumine KGB esindajatega osutuski viimaseks. Aga kuna selleks ajaks oli mul juba tunnistajatest kujunenud ametlikust arvamusest teistsugune arvamus, otsutasin, et parem tegelen oma ametialaga, KGB-st aga lahkun.

Edasine tutvus tunnistajatega muutis mu sihti. Siht osutus otse vastu-pidiseks: neid inimesi mitte jälitada, vaid tutvuda põhjalikumalt usuõpetusega, mis inimest teatud kombel ülendab. Meie, inimesed, pole ju tõepoolest loomad, ja meid huvitab, kust me tuleme ja miks me siin oleme. Piiblit lugedes leidsin sealt oma küsimustele vastused.

Hiljem tutvusin Tšelna küla tunnistajatega. Hoolimata minu mainest, seda enam, et olin neile tuntud kui jälitaja, sai mulle osaks nende armastus ja mõistmine. Mind vapustas nende inimeste kartmatus, see, et nad ei tundnud hirmu, ehkki neid ähvardas vangipanek.

Meie keskel on vendi, kes on istunud vangis 10–15, koguni 20 aastat. Mõned mõisteti mahalaskmisele. Tutvumise kaudu Jehoova tunnistajatega, julgeoleku-organite kaudu, omandasin hea sihi, head elu põhimõtted. Repressioonilaine pühkis ka minust üle ja mul tuli raskusi läbi elada. Ent ma ei elanud neid läbi mitte üksi olles, vaid koos Jumala rahvaga. Ka seda sain ma tunda.

Jehoova tunnistajate ühenduse liige Sergei Ravljuk:

Austatud daamid ja härrad, olen teile väga tänulik teie objektiivsuse eest siin ümarlauakohtumisel.

Olen sündinud 1936. aastal Moldaavias. Jehoova tunnistaja olen lapsest peale, alates aastast 1945. Mu isa oli kommunist, ta hukkus rindel. Ema ei olnud Jehoova tunnistaja, aga teised sugulased kuulusid sellesse usundisse ja kasvasid mind sellele vastavalt, nii et minustki sai Jehoova tunnistaja. Räägin lühidalt oma eluloost. Juba aastal 1955 määrati mulle esimene karistusaeg, mille kandsin ära Gorki oblastis Suhobezvodnaja jaama juures. Kui pöördusin koju tagasi, ei võetud mind vastu ei Moldaavias ega Ukrainas. Kuulutati rahva-vaenlaseks. Nii pöördusin vabatahtlikult tagasi väljasaatmispaika, kuhu aastaid varem olid välja saadetud tuhanded mu vennad – Tomski oblastisse. Seal tegin veidi tööd. Tõsi, kaua töötada ei lastud, sest hakati taas otsima põhjust arre- teerimiseks.

Möödus paar aastat ning ma abiellusin ja siirdusin koos perega elama Kasahsatani. Ent Kasahstanis sain elada kõigest 9 kuud. Mind areteeriti ja pandi 7 aastaks vangi. Toimus tollasele avalikkusele ja agitaatoritele tuntuks saanud Karaganda kohtuprotsess, mis kestis 11 päeva. Sellest kirjutas väga üksikasjalikult ajakiri „Ogonjok“. On olemas isegi film pealkirjaga „Teispool seadust“, mille filmis Orenburgi kinostuudio. Paljud on seda filmi näinud, teavad seda. Istusin oma aja ära Mordvas.

Mind imponeeris väga see, mida ütles Aleksandr Daniel, kelle isaga olin seitse aastat külg-külje kõrval Mordva laagrites – Temnikovski harulaagris. Tõsi küll, meie ideed erinesid, ent see ei takistanud meid omavahel hästi läbi saamast. Ja seda mitte ainult härra Danieliga, vaid kõigi sealviibinud dissidenti- dega. Jah, suutsime selles kinnipidamiskohas leida kõigi teiste usundite esinda- jatega ühise keele. Asi oli selles, et Sosnovkas, laagris 385-1, olid Jehoova tunnistajad valdavas enamuses. Hiljem viidi meid üle teistesegi laagritesse, nagu Javasi jaama (11. osakond) Ozernõi külla (laager nr 17). Hiljem sattus sinna teisigi dissidentide rühma kuuluvaid kinnipeetavaid. Leidsime alati ühise keele ja teineteisemõistmise. Asi oli ka selles, et kuna nii meie kui ka nende kirjandus oli keelatud, juhtus tihti nii, et me kasutasime üht ja sama peidu- paika. Kujutage pilti: ööpimeduses väljub keegi kirjandust peitma, kaevama seda liiva või mulla alla. Ta ei tea, et ma peitsin 15 minutit tagasi sealsamas kirjandust. Öösel läheb ta seda võtma. Kuid ta võtab mitte enda, vaid minu oma. Vaatab: „Oo, „Vahitorn“, ei, see pole meie oma.“ Tuleb barakki: „Kus on Sergei? Sergei, leidsime teie kirjandust, aga enda oma mitte.“ Või siis leian mina nende kirjandust, toon kohale: „Olge lahked, poisid, leidsin teie kirjan- dust.“ Lahendasime kõik asjad, mõistsime üksteist ja elasime väga hästi koos. Olen Aleksandr Jurjevitšile väga tänulik, et ta Jehoova tunnistajatest nii objek- tiivselt kõneles.

Ent soovin rõhutada veel seda, et mitte sellepärast ei hoidunud Jehoova tunnistajad pöördumast dissidentide poole, et oleksid neid kuidagi umb- usaldanud. Nagu ta mainis, oli meil tõepoolest kindel kanal, hea kanal, mis

hämmastas kõiki riikliku julgeoleku esindajaid. Nad imestasid, kuidas on see võimalik, et näiteks „Vahitorn“, mis ilmus New Yorgis kolm kuud tagasi, on juba Mordvas kohal. Ka hiljem perestroika ajal ei saanud me dissidentidega ühendust võtta. Mis puutub minusse, siis viimase kalendrilehe laagris rebisin ma alles aastal 1986. Kuid vabadusse pääsenult leidsid vennad teid üles, nii et praegu on meievahelised kontaktid püsivad ja igakülgsed.

Mind väga rõõmustab see, et korraldasime sellise ümarlauakohtumise ning saime siin kuulda nii häid sõnu koostööst, üksteisemõistmisest, üksteise abistamisest, et võidelda ühe asja eest: inimese vabaduse eest. Igal inimesel, kes on ilmale tulnud, on õigus elule, õigus vabadusele. Kuid totalitaarne režiim, mille all mul on tulnud veeta valdav osa oma elust, neid vabadusi mulle ei võimaldanud. Nii et olen väga rõõmus, et oleme elanud praeguste päevadeni, mil õigeusklikud ja ka teised suhtuvad meie vajadustesse mõistvalt. Ja ka meie oleme valmis teiega härrad tegema koostööd, et selle vabaduse poole püüelda ja seda lõplikult kinnistada, nii et igaüks meie ääretul maal võiks seda kasutada!

Jehoova tunnistajate ühenduse liige Silver Silliksaar:

Lugupeetud daamid ja härrad, mul on olnud väga meeldiv näha, et nii erinevate organisatsioonide esindajad kõnelevad nii paljust ühisest. Siin ilmneb tõepoolest üksteisemõistmine ja kaastunne eri rühmituste vastu, kes paljude aastate jooksul pidid nii palju raskusi taluma.

Mina isiklikult olen pärit Eestist. Olen sündinud 1942. aastal. Sirgusin Jehoova tunnistajate perekonnas ja sellepärast olen selles vaimus ka kasvanud. Mul on kuus vanemat õde ja vend, kes on surnud. Omal ajal tabas meid kõiki tagakiusamine, nii nagu tollal kõikjal Nõukogude Liidu lääneosas. Kuid meie lisaraskuseks oli see, et 1950. aasta oktoobris arreteriti ema ja vanem õde ning lisaks pool aastat enne seda hukkus isa autoavariis. Pool aastat hiljem võeti kinni kõiki meid, ülejäänud lapsed, kellest 18-aastane õde Valentina oli „perepeaks“. Sellise perena leidsimegi end Siberist, kus sattusime lausa väljakannatamatusse olukorda.

Mul oli väga meeldiv kuulda, kuidas härra Odintsov väljendas siin mõtet, et ei tohi minna äärmusse, näha minevikus vaid musta värvi, inimestes aga ainult halba. Oli inimesi, ja neid oli palju, kes usklike kaitseks välja astusid. Härra Borštšev rääkis siin sellest, et dissidentide ridades ilmnes selgelt kaastunne tagakiusatute vastu. See oli tõesti nii.

Tooksin vaid ühe päris isikliku näite lapsepõlvkogemusest: jutt on selle kooli direktorist, kus õppisin alates teisest klassist, ja tema naisest. Nimetan neid nimepidi, kuna austan neid inimesi sügavalt. Need olid Sergei Petrovitš Petrov ja Valentina Maksimovna Petrova. Naine oli minu klassijuhataja, mees aga kooli direktor. Need inimesed suhtusid meisse väljasaadetutesse ja iseäranis

minusse, poisikesse, viisil, et isegi oma kristlike sõprade keskel ei kohanud ma sellist taktitundelist lähenemist poisikesele. Kui Valentina Maksimovna mind aitas, tegi ta seda taktitundega, tekitamata minus kehvakese tunnet. Näiteks mäletan, et kord tuli mu juurde Sergei Petrovits ja teatas, et tal on andmeid, et meie isa hukkus rindel Nõukogude võimu eest. Meie ütleme, et see pole nii. Tema kostab: „Mis te räägite, mina tean. Kirjutage siia alla.“ Siis me veel vene keelt eriti ei osanud, siiski teadsime, et mitte millelegi alla kirjutada ei tohi. Ent kuna tundsim neid väga heade inimestena, kirjutas vanem õde alla. Peagi viidi need inimesed üle rajoonikeskuse ja me ei näinud neid enam. Ent mingi aja pärast hakkasime saama alla 16-aastastele jagatavat normtoidust, mille poest jahu näol kätte saime. Ja seda pidevalt. Seda oli taotlenud seesama kommunist, rindemees, koolidirektor, ametnik, kui nii võib öelda.

Taolisi juhtumeid oli palju. Ajapuudusel pole mul võimalik kõigist neist jutustada. Ja seda polegi vaja. Tahtsin vaid tuua näite, et häid ja osavõtlikke inimesi oli alati. Nad olid sellised, sõltumata sellest, kas neil oli või ei olnud parteipiletit, kas nad olid või ei olnud usklikud. Olen veendunud, et mu usuvennad ja -õed võivad kinnitada sedasama ning tuua selliseid konkreetseid näiteid, konkreetseid inimesi, kes tundsid kaasa, kes ilmutasid mõistmist ja astusid tagakiusatavate eest vapralt välja.

Eelmisel nädalal ilmus trükis minu raamat, kahjuks küll eesti keeles. Nii palju kui ma tean, on see esimene 1951. aasta väljasaatmist meenutav raamat. Selles on nii dokumente kui fotosid. Raamat räägib küll küüditamisest, ent on pigem positiivne kui negatiivne. Loodan, et saan jätkata kirjatööd Jehoova tunnistajate ajaloost sel perioodil.

Ajalehe „NG-Religiji“ vastutav toimetaja M. Ševtšenko:

Mulle paistab, et sellele, mida me stalinlikest repressioonidest teame, on täna lisandunud palju uut, siinviibijate poolt isiklikult üleelatud: õudusi, jubedusi, omavoli.

Mõtlen sellele, milliseid kogemusi saame neist aastatest ammutada. Need repressioonid puudutasid muidugi kõiki järgemööda. Arreteeriti nii Jehoova tunnistajaid, õigeusklike kui ka kommuniste, kes polnud nõus stalinlik- bürookraatliku riigiga.

Kasulik oleks meenutada meie nõukogude ajaloo esimesi aastaid. Siis ei kogenud usuvähemused Nõukogude Venemaal sellist rõhumist nagu alates stalinlikest aegadest. Rõhumine puudutas vaid õigeusu kirikut, mida seostati vana monarhistliku režiimiga. Paljudele usuvähemustele sai pärast aastat 1917 osaks vabadus ning nad tegid Nõukogude võimuga aktiivselt koostööd umbes 20. aastate lõpust kuni 30. aastate alguseni. 30. aastatest edasi, kui Stalin kogu võimu haaras ja otsustas, et mitte mingisugust teisitimõtlemist, sõna-

vabadust, pole riigis enam vaja, haarasid repressioonid kõiki usuühendusi: õigeusklikke, oblovlentslasi ...

Kui mastaapsed need tagakiusamised ka olid, me ei saa rääkida Nõukogude võimust ja stalinlikust režiimist kui totaalse ja absoluutse omavoli režiimist. Tuleb siiski tunnistada, et omamoodi õiguslik ja ideoloogiline ruum valitses ka stalinlikus Nõukogude Liidus ja stalinlikul Venemaal. Mitte ilmaasjata suhtuti usklikesse ja teisitimõtlejatesse kui vaenlastesse, sest stalinlikule riigile nad seda ju olidki. Stalinlikus riigis kuulus sõbra mõiste alla inimene, kes sobitub funktsioneeriva bürokraatliku riigi mehhanismi. Nii et need, kes soovisid elada oma südametunnistuse järgi, muidugi sellesse üldpilti mahtuda ei saanud.

Millise kogemuse me võime praegusajal minevikust ammutada? Mulle näib, et tänapäeval ei tasu rääkida mingitest uudsetest usulistest tagakiusamistest. Me saame rääkida vaid omavolitsevatest ametnikest, kes lihtsalt ei mõista oma riigi seadusandlust ega soovi seda järgida. Sellest, et meie maal ikkagi järgitakse seadusi, räägib vähemalt see fakt, et kõik usuorganisatsioonide, sealhulgas Jehoova tunnistajate vastu vastu algatatud protsessid on toonud nende algatajatele (prokuratuur, FSB, MDV) kaotuse. Kõik see räägib sellest, et seni ei saa me võrrelda nüüdisaja Venemaad omavoli aegadele.

Millega siis seletada konfliktiolukorda, mis on nüüdisajal kujunenud Jehoova tunnistajate ja praeguse ühiskonna vahel? Ennekõike võib seda seletada ideoloogilise kaose ja konkreetse tulevikunägemuse puudumisega vene ühiskonna ajaloolise arengu suhtes pärast aastat 1991. Pärast seda, kui kommunistlik partei kaotas võimu ja tema koha hõivasid erisugused rühmitused, kes ei pakkunud terviklikku kontseptsiooni Venemaa arengu kohta ning kelle kramplikud riikliku ideoloogia loomise püüded kokku kukkusid, kasutasid paljud usuorganisatsioonid selles ühiskonna „vaakumolukorras“ oma õigust ja võimust avalikuks usukuulutamiseks. Kahjuks peab ütleva, et selle usukuulutamise piirid ja meetodid sattusid tihtilugu konflikti endise Nõukogude Liidu ja praeguse Venemaa kodanike poolt üldiselt omaksvõetud arusaamaga kuulutamisevabadusest. Muuseas esines massiliselt juhtumeid, kus kuulutajad käisid mööda kortereid ja propageerisid aktiivselt oma usuõpetust võiks öelda, et territooriumil, mille inglisekeelne nimetus on „privacy“. Ma mõistan, et Jehoova tunnistajate, nagu ka paljude protestandi kirikute usuõpetuses on selline kuulutamine kohustuslik element. Ent meil tuleb siiski tunnistada, et sellise kuulutamise ulatus ja meetodid väljusid tihtilugu meil üldiselt heaskkiidetud normide raamidest ja see just viiski konfliktideni.

Mulle tundub, et praegu kasutatakse „sektide“ ja „sektantide“ vastu võitlemise tegurit mitte niivõrd otseselt nende vastu, kuivõrd eesmärgiga avaldada tugevat survet vene ühiskonnale tervikuna. Poliittehnoogidele, kes mängivad

uue impeeriumi loomisega meie maal, ei lähe usklike ja usuühenduste huvid absoluutselt korda.

Ma tean juhtumeid, kus rikuti Jehoova tunnistajate õigusi ning see on kisendav ülekohus. Kuid ma tean ka juhtumeid, kus rikuti õigeusklike õigusi nende suhetes Jehoova tunnistajatega. Näiteks Leningradi oblastis sunniti koolist lahkuma üht usutunnistuselt õigeusklikku õpetajat, sest ta korraldas ajalootunnis diskussiooni usukuulutajaga Jehoova tunnistajate hulgast, kes juba tegelesid selles koolis kuulutamise ja õpetamisega. Olukord kujunes äärmiselt teravaks. Minu arvamust mööda oleksid Jehoova tunnistajad selles olukorras pidanud selle õigeuskliku õpetaja eest välja astuma, nii et ta oleks saanud kooli edasi jääda. Sest ta kaitses ju oma südametunnistuse vabadust ja oma inimõigust. Paraku ebaõiglust ei kõrvaldatud.

Tahan soovida kõigi Venemaa usuorganisatsioonide esindajatele, nende hulgas lugupeetud Jehoova tunnistajate kirikule – esimene usklik, kellega ma oma elus, olles veel väike poisike, tutvusin, oli tädi Ženja, minu hoidja, kes kuulus teie ühendusse, see oli 70. aastate algul; siis nägin esimest korda elus Piiblit, mis tal käes oli, sestap võiks öelda, et kontaktid on väga ammused, – tahan soovida delikaatsust kuulutamisel nii keerukal maal nagu Venemaa. Ja tahan soovida ka ajakirjanikele, kelle hulka minagi kuulun, säilitada olukorra valgustamisel objektiivsus ja tuua täpselt ära allikas teabe kohta, mida seoses mingi küsimusega avaldatakse.

Ajakirja «Ljudina i Svet» peatoimetaja V. Jelenski:

Austatud koosviibijad, mina kui piiri tagant saabunu valmistusin pikaks ja tüütuks ettekandeks. Ent ma mõistan, kui kohatu oleks seda praegu ette kanda, olgugi et jutt oleks õige. Seepärast sooviksin rääkida päris lühidalt sellest, kuidas ma Jehoova tunnistajatega kohtusin ja milliseid õppetunde nad saaksid minu meelest anda usuvabaduse sfääris postkommunistlikes maades.

Aastal 1987 uurisin Ivano-Frankovski oblastis elanikkonna konfessionaalse identiteedi probleeme, seda, miks ühes külas määratlevad ühed end õigeusklikeks, aga teised nende kõrval kreekakatoliiklastena. Miks ühed soovisid saada kreekakatoliiklasteks, teised aga mitte. Ent ma ei leidnud sellest külast eest mitte ühtki õigeusklikku ega kreekakatoliiklast. Kõik nad olid palvetamas Lvovi oblasti Gruševo külas, kus jumalema oli end tollal kabelis ilmutanud. Küllajäänud inimesed hämmastasid mind sellega, et näiteks kõik mu eakaaslased olid sündinud Irkutski oblastis Zima jaama ümbruses. Selgus, et need on Jehoova tunnistajad. Need inimesed ei sarnanenud kuidagi fotodega „Vahitorni“ lehekülgedelt. Nad polnud kaugelki sellised ülesklantsitud noormehed ja neiud. Nad olid tööst parkunud kätega, inimesed, kes ülimalt rahulikult ja ütleskin, et otsustavalt kohtasid igat masinat, mis rajoonikeskusest kohale sõitis. Alati tundsid nad huvi vaid ühe asja vastu: kas seekord viiakse ära?

Hiljem aastatel 1988–1989 tuli mul osaleda ekspertiisides, mille korraldamist nõudis KGB seoses mitmete usuorganisatsioonide – malevantside, keda samuti täna on unustatud mainida, nelipühilaste ja Jehoova tunnistajate – rehabilitatsiooniga. Nüüd mõistan ma, et kõigil juhtudel, mis puudutasid Jehoova tunnistajaid, ma veidi kavaldasin. Jutt käis sellest, kas Jehoova tunnistajad õõnestavad ühiskondlikku ja riiklikku korda. Panin ausalt kirja, et sellega nad ei tegele, et nende pilk on suunatud kõrgemale praegusest asjadesüsteemist ning et nad ei osale „keisrile kuuluvas“. Ent praegu mõistan ma, et oma mitteosalemisega selles nüüdisaja süsteemis nad muidugi õõnestasid vaikumisi, põlvitades, seda korda, seda režiimi. Nad olid täiesti ebaharilikud inimesed. Jehoova tunnistajate loodud õhkkond, neile omane rahu, vääriks muidugi valedamat ja väarikamat sulge, kui valdan mina. Need olid inimesed, keda ühest küljest kord 3–4 kuu jooksul kutsuti profülaktikaks välja prokuratuuri või KGB-sse. Ent teisest küljest oli nende piimatoodang rajooni kõrgeim. Aga kogu nende töö ja vapruse juures näidati neile näpuga, et söövad ukraina pekki, aga palvetavad „oma Brooklyni“ poole.

Nüüd sooviksin pöörata teie tähelepanu sellele, milliseid tegelikke õppetunde võivad Jehoova tunnistajad anda usuvabaduste valdkonnas. Me mäletame, et just Jehoova tunnistajatest sai USA-s alguse õiguslik revolutsioon usuvabaduste vallas. Enne Jehoova tunnistajaid oli USA konstitutsiooni parandustes usuvabaduse kohta kõigest 16 sõna. Pärat seda, kui Jehoova tunnistajad alustasid liikumist usuvabaduste eest, toimus tuntud kohtuasi seoses lipu tervitamisega, kus kohtunik Jackson pani kirja praegu üldtuntud fraasi, mis ei puuduta pelgalt USA-d, fraasi, et kui meie konstitutsioonilises täheparves särab üks täht, siis see täht dikteerib meile, et mitte ükski ametnik, olgu ta kõige tähtsam või kõige tähtsusetum, ei tohi meile ette öelda, millesse me peame uskuma. Ja seepärast pole üldse midagi imestada, et just Jehoova tunnistajad algatasid postkommunistlikes, postsotsialistlikes maades esimestena kohtuprotsesse usuvabaduse laiendamise eest. Siit esimene õppetund: võitlust usuvabaduste eest alustavad vähemused, kuid hiljem saavad nende (vähemuste) väärtused kõigi väärtusteks.

Seoses sellega pean näiteks väga oluliseks seda, milliseks kujuneb olukord Ukrainas seoses isikukoodidega (see algatati varem kui Venemaal). Kuidas me neid inimesi ka ei halvustaks, mida me neist kui pimedusejüngritest ka ei räägiks, jne, on meil tegemist klassikalise näitega. Inimene ei taha võtta endale iket, mille paneb talle peale keiser, sest see läheb vastuollu tema veendumustega. Need veendumused tunduvad meile keskaegsetena, barbaarsetena jne ... Kuid see on sama, kui Jehoova tunnistajatelt nõuti kunagi usust lahtiütlemise avalduse kirjutamist. See on sama, kui algkristlastele tehti ettepanek tuua keisri kuju ette ohver, ja ka see, et algkristlased sellest keeldusid, tundus täieliku rumalusena – on see ju kõigest vormitäide, see ei nõua teilt ju midagi.

Nii nagu siin räägiti: „Südames jääge enda juurde, aga kirjutage alla.“ Nead sellele välja ei läinud.

Veel võib Jehoova tunnistajate õppetundisest lähtudes öelda järgmist: loomulikult ei saa võitlus usuvabaduse eest iial raugeda. Inimene kasvatab endas vajadust usuvabaduse järele ning võitleb lakkamatult selle piiride laien- damise eest.

Ja lõpuks on veel üks õppetund see, et ei saa olla usuvabadust vaid mingile ühele rühmitusele, mingile ühele ühendusele, kui teda ümbritsevad suured vabadusepuuduse tsoonid. Arvestades ajanappust, tahaksin lõpuks astuda välja Aleksandr Gavrilovitš Zalužnõi kaitseks, kes ütles, et Jehoova tunnistajad on noor usund. See on on noor sedavõrd, kuivõrd noor on kristlus üldse. Mäle- tate, mida ütles Clive Lewis: „Mittekristlased vaatavad meid ja arvavad, et meil kukuvad vanadusest hambad suust, tegelikult need alles tulevad.“

Moskva Helsingi grupi esinduse juhataja L. Aleksejeva:

Meie ümarlauaistungil lõpetuseks avaldan tänu kõigile osavõtjatele. Ma ei tea, kuidas kõigile teistele, aga mulle oli väga huvitav ja meeldiv selle laua taga istuda, sest siin tegelikult polnudki diskussioone, mida ümarlaud eeldaks, kuid arvan, et antud juhul oli see väga meeldiv, sest kõik me olime ühel meelel selles, et nii, nagu Jehoova tunnistajad 50 aasta eest välja saadeti, toimida ei tohi. Selles osas pole diskussiooniks alust. Kõik nõustuvad sellega. Suur tänu kõigile.

Lisa 2

Ukraina (mõningaid poliitilisi sündmusi aastatel 1917–1920)²⁰

Aastatel 1917–1920 eksisteeris praeguse Ukraina territooriumil 16 iseseivuse välja kuulutanud riiklikku moodustist.

Kesk-Raada

Veebruarirevolutsiooni järel moodustati 4. (17.) märtsil aastal 1917 Kiievis Ukraina progressistide ühingu initsiatiivil koos poliitiliste parteide, kooperaatorite, ühiskondlike ja kultuuriorganisatsioonidega (nende hulgas Ukraina teadusühingu, Ukraina pedagoogikaühingu, Ukraina tehnikute ja agronoomide ühingu) Kesk-Raada. Märkimisväärse osa Raadast moodustasid esseerid ja menševikud.

Kesk-Raada alustas seoses Ukraina ühinemisega demokraatliku Venemaa Vabariigiga läbirääkimisi Venemaa Ajutise valitsusega autonoomia tingimuste üle. Ent need läbirääkimised katkestas Petrogradis toimunud oktoobrirevolutsioon, mille tagajärjel haarasid Venemaal võimu bolševikud. Oktoobri lõpus – novembri alguses aastal 1917 haarasid Donbassi bolševikud võimu Luganskis, Makejevkas, Gorlovkas, Kramatorskis. Kesk-Raada kuulutas 7. (20.) novembril 1917 välja Ukraina Rahvavabariigi.

Laiendamaks oma mõjusfääri lõunakubermangude ja Doni üle, mis oli ataman Kaledini kontrolli all, moodustas bolševike valitsus revolutsioonilise Lõunafrondi Antonov-Ovsejenko juhtimisel. 1917. aasta detsembrikuu alguses alistasid Antonov-Ovsejenko väed Harkovi piirkonna. 24.–25. detsembril 1917 kuulutas üleukrainaline nõukogude kongress Harkovis välja Ukraina Nõukogude Vabariigi ja valis Nõukogude Ukraina valitsuse.

Alates detsembrist 1917 kuni jaanuarini 1918 toimus Ukrainas relvastatud võitlus Nõukogude võimu kehtestamise nimel. Sõjategevuse tagajärjel Kesk-Raada väed purustati ja bolševikud haarasid võimu Jekaterinoslavis, Poltavas, Krementsugis, Nikolajevis, Hersonis ja teistes linnades.

Venemaa bolševistlik valitsus kuulutas Kesk-Raadale ultimaatumi nõudega peatada jõuga vene kasakad ja ohvitserid, kes suundusid Ukraina kaudu Doni. Vastuseks sellele teatas Kesk-Raada 12. (25.) jaanuaril 1918 Venemaa koosseisust väljaastumisest ning Ukraina riiklikust iseseisvumisest.

16. (29.) jaanuaril 1918 puhkes Kiievis Kesk-Raada vastane ülestõus. Veebruaris 1918 vallutasid punaväed vasakesseeri Muravjevi juhtimisel Kiievi.

²⁰ Lisades 2-4 tuuakse ära ajaloo lühiülevaade sündmustest Ukraina ja selle lähiriikide territooriumil aastatel 1917-1945. Selle abil saab pildi oludest, kus möödus raamatu autori lapsepõlv ja noorus, kui kujunes välja tema maailmanägemus. Materjalid on võetud üldsusele kättesaadavatest allikatest (toim. märkus).

Seejärel nõudis Muravjev linnalt hiigelsuurt kontributsiooni ja liikus edasi Odessa poole. Veebruaris kehtestas Nõukogude võim end kõikjal Ukrainas. Ent alates veebruari lõpust kuni aprillini 1918 okupeerisid Saksa väed Ukraina ning Nõukogude võim lakkas Ukrainas olemast kuni novembri-detsembrini 1918.

Saksa okupatsioon ja Ukraina Rahvavabariigi taaskehtestamine

Kuna algamas oli Saksamaa sõjaline interventsioon, läkitas Kesk-Raada oma delegatsiooni Brest-Litovskisse läbirääkimistele. Ootamata ära üldläbirääkimiste lõppemist, kirjutas Ukraina Rahvavabariigi delegatsioon 9. veebruaril 1918 alla separaatleppetele Saksamaaga ning esitas palve saata kohale väed kaitseks bolševistlike jõudude vastu. Sakslased viisidki oma väed Ukrainasse.

29. aprillil 1918 toimus Ukrainas Saksamaa toetusel riigipööre, misjärel tuli Kesk-Raada sotsialistide asemel võimule Skoropadski, endine tsaariarmee kindralleitnant. Põllumeeste kongressil valiti Skoropadski Ukraina hetmaniks. Võeti vastu riigi uus nimetus – Ukraina Suurriik.

Esimese maailmasõja lõppemise ja sellele järgnenud Saksamaa riigipöörde järel minetas Skoropadski sakslaste toetuse ning Petljura juhtimisel toimunud ülestõus kõrvaldas ta võimult. 14. detsembril 1918 taastati Ukraina Rahvavabariik, mille eesotsas oli Direktoorium (riigi võimuorgan). 1919. aasta algul asus seda faktiliselt juhtima Ukraina Rahvavabariigi vägede ülemjuhataja Simon Petljura. Kehtestati Petljura sõjaline diktatuur. Ukraina Rahvavabariigi armee võitles aastatel 1918–1920 valgete, punaste ja Mahnovski vägedega.

Veebruaris 1919 ajasid punaarmee väed Direktooriumi Kiievist välja. 6. veebruaril 1919 toimus Kiievi töölisdeputaatide nõukogu esimene seaduslik istung.

Kodusõda

10. märtsil 1919, bolševikega toimunud sõja haripunktis, kuulutati välja iseseisev Ukraina Nõukogude Sotsialistlik Vabariik (Ukraina NSV pealinnaga Harkovis), mis oli sõjalises liidus Vene Nõukogude Sotsialistliku Vabariigiga. Seejuures lülitati Ukraina NSV koosseisu mitte ainult lõunakubermangud (Novorossija), vaid ka bolševike likvideeritud endise Doni oblasti lääneosa. Tavrovi kubermang läks Vene NSV koosseisu.

Sõjategevuse käigus käisid lõunakubermangude alad korduvalt käest kätte. Jekaterinoslasvski kubermang ja Priazovje olid mässulise talupoegade armee (Nestor Mahno) kontrolli all.

Kevadel 1919 sai Novorossijast kodusõjalahingute tander. Lõuna-Venemaa Relvajõudude²¹ pealetungi käigus alistati Donbass, Jekaterinoslav, Harkov ja

21 Lõuna-Venemaa Relvajõud – Lõuna-Venemaa valgete vägede operatiiv-strateegiline

Odessa. 31. augustil langes Kiiev, Petljura valitsus põgenes Vinnitsasse, seejärel Kamenets-Podolskisse. Priazovje ja Jekaterinoslavski kubermangude põllumajanduspiirkonnad olid Mahno vägede valduses. Sügiseks 1919 valgete pealetung nõrgenes ja Ukraina idaosa läks taas bolševike kätte. Detsembriks 1919 oli enamikul Ukraina territooriumil taas kehtestatud Nõukogude võim.

Lääne-Ukraina

Austria-Ungari langemise tagajärjel aastal 1918 moodustati Galiitsia territooriumil Lääne-Ukraina Rahvavabariik, kes kuulutas 22. jaanuaril 1919 välja Ukraina Rahvavabariigiga ühinemise akti. Poola, kes oli taastanud aastal 1918 iseseisvuse, mille ta oli 18. sajandi lõpus minetanud, üritas seejuures saada tagasi Ukraina alasid, mis kunagi talle olid kuulunud. See saigi Poola-Ukraina sõja põhjuseks.

Juuni 1919 alguseks oli peaaegu kogu Lääne-Ukraina Rahvavabariik Poola, Rumeenia ja Tšehhoslovakkia poolt okupeeritud. Ukraina Galiitsia armee²² kontrolli all oli vaid Zbrutši jõe paremkallas idapiiril Lääne-Ukraina Rahvavabariigi ja Ukraina Rahvavabariigi vahel. 7. juunil 1919 asus Ukraina Rahvavabariigi armee pealetungile, mistõttu Lääne-Ukraina Rahvavabariigi väed liikusid Lvovi ja Stanislavi külje alla ja vallutasid Ternopoli. Ent 28. juunil algas Poola pealetung ning 16. juuliks oli Ukraina Rahvavabariigi armee tõrjutud oma 7. juuni positsioonidele. Algas Ukraina Rahvavabariigi armee kiire evakueerumine Zbrutši vasakkaldale, nii et 8. juulil 1919 kaotas Ukraina Rahvavabariigi armee täielikult kontrolli Lääne-Ukraina Rahvavabariigi territooriumi üle. Osa alistatud vägedest põgenes Tšehhoslovakkiasse, kus nad said tuntuks „Ukraina brigaadide“ nime all, ent põhiosa armeest, kuhu kuulus ligikaudu 50 000 võitlejat, läks üle Ukraina Rahvavabariigi territooriumile.

21. aprillil 1920 leppisid Poola ja Ukraina kokku, et piir jookseb mööda Zbrutši jõge. Sel ajal Petljura faktiliselt enam ei kujutanud endast iseseisvat jõudu ja eksisteeris vaid Poola toetusel. Nõnda hääbudes lakkas Ukraina Rahvavabariik (koos Poola vägede purustamisega Nõukogude vägede poolt Ukrainas) kahe kuu pärast eksisteerimast.

Nõukogude Liidu-Poola sõda

Koos punaarmee edasiliikumisega mööda Saksa väeosade evakueerumise järel mahajäänud territooriume algas alates 1919. aasta konfliktist Valgevenega Nõukogude Liidu–Poola sõda.

ühendus aastatel 1919–1920 kodusõja ajal. Moodustati 8. jaanuaril 1919, kui võitluseks bolševike vastu ühinesid Dobrovoltšeski armee ja Suur-Donski väed.

²² Ukraina Galiitsia armee – Lääne-Ukraina Rahvavabariigi regulaararmee. Põhiarmeeks oli ammuküttide leegion, kes viibis 1. novembril 1918 Tšernovtšõ rajoonis (270 kilomeetrit Lvovist). Moodustus ühe Austria-Ungari väejaos baasil, koosnes täielikult või suuremas osas ukrainlastest.

19. aprillil 1919 vallutasid Poola väed Pilsudski²³ juhtimisel Vilniuse (mille punaväed olid vallutanud jaanuaris 1919) ja kogu Vilniuse krai, augustis 1919 aga Minski (mille punaväed olid vallutanud jaanuaris 1919). Sõlminud Petljuraga liidu, alustas Pilsudski kevadel 1920 pealetungi Kiievile (mille vallutas 7. mail). 18. mail naasis Pilsudski Varssavisse.

Suvel algas punaarmee vastupealetung. Poolakad olid sunnitud Kiievist lahkuma. Nõukogude vastupealetung toimus kahel rindel: Lõunaarmee liikus Lvovi suunas; Põhjaarmee Tuhhatševski juhtimisel liikus edasi mööda Valgevenet ja Leedut (11. mail vallutas punaarmee Minski, 19. juulil Grodno, 20. juulil Vilniuse, 1. augustil Bresti).

Olles lühikest aega faktiliselt Nõukogude võimu all, arvati Bessaraabia Nõukogude Sotsialistlik Vabariik (mai–september 1919) ja Galiitsia Nõukogude Sotsialistlik Vabariik (juuli–september 1920) formaalselt Vene NSV koosseisu.

Siiski ei saavutanud ükski osalistest sõja käigus oma seatud sihte: Valgevene ja Ukraina olid jagatud Poola ja vabariikide vahel ning aastal 1922 läksid need Nõukogude Liidu koosseisu. Vastavalt Riia leppele aastal 1922 läks Lääne-Ukraina Poola koosseisu. Bukoviina läks Rumeeniale, Taga-Karpaatia Tšehhoslovakkiale.

Lisa 3

Ukraina (mõningaid poliitilisi sündmusi aastatel 1922–1939)

Ukraina NSV

Kirjutades alla liidulepingule, läks Ukraina NSV 30. detsembril 1922 ühes Vene NFSV, Valgevene NSV ja Taga-Kaukaasia NFSV-ga Nõukogude Liidu koosseisu. Juulis 1924 arvati Taganrogi ja Šahtinski piirkond Vene NFSV koosseisu. Oktoobris 1925 anti määrusega „Ukraina NSV, Vene NFSV ja Valgevene NSV piiride reguleerimisest“ Ukrainale üle 278 000 elanikuga territoorium, ent Ukraina 479 000 elanikuga territoorium arvati teiste vabariikide, eeskätt Vene NFSV koosseisu.

Esimestel kodusõjajärgsetel aastatel tõi rahvuspoliitika (ukrainaseerimise poliitika) kaasa ukrainakeelsete koolide ja kõrgemate õppeasutuste lisandumise. Nõukogude võim teostas poliitikat loosungi all „Vormilt rahvuslik, sisult nõukogulik“. Ent 1920. aastate lõpus muutis kommunistlik partei üldist poliitilist kurssi ning Ukraina komparteis viidi läbi puhastus „natsionalistlikest ilmingutest“. 1930. aastate terrorist tulenevalt hävitati paljud ukraina kirjanikud, loovintelligentsi esindajad.

23 Josef Pilsudski (5. detsember 1867 – 12. mai 1935) – Poola riigi- ja poliitikategealne, taasmoodustatud Poola esimene riigipea, Poola armee rajaja, Poola marssal.

1930. aastad kujunesid Ukraina ajaloos täiesti vastuoluliseks perioodiks, mida iseloomustasid sellised mastaapsed sündmused nagu

- industrialiseerimine;
- linnastumine — Ukrainasse rajati hiigelsuured tööstuskeskused;
- kulakute omandi sundvõõrandus, kollektiviseerimine ja Suur Näljahäda;²⁴
- stalinlikud repressioonid jne

Lääne-Ukraina

Sel ajal teostati Poola koosseisu läinud Lääne-Ukrainas poolastamispoliitikat, ägenes rahvuslik rõhumine. Vastuseks sellele tõstis pead rahvuslik liikumine, mis hakkas kohe omandama vägivaldseid vorme.

Tulnud aastal 1926 riigipöörde tulemusel Poolas võimule, kehtestas Josef Pilsudski Lääne-Ukrainas autoritaarse režiimi, mis sai tuntuks „saneerimise“ nime all. Poliitilist opositsiooni jälitati õiguslikke vahendeid ja jõumeetodeid rakendades. Rahvusvähemuste suhtes teostati kultuurilise allasurumise poliitikat, mis 1930. aasta sügisel pärast arvukaid provokatsioone ja terroriakte ukraina rahvuslike organisatsioonide poolt poola elanikkonna vastu kasvas üle massirepressioonideks ukraina elanikkonna vastu Galiitsias ja Volõnas („patsifitseerimine“).

Poola politsei ja armee allüksused viidi enam kui 800 külasse, arreteeriti üle 2 000 inimese, likvideeriti ukraina organisatsioonid, põletati ligikaudu 500 elumaja. „Patsifitseerimise“ oluliseks osaks olid ukrainlaste vastu suunatud pogrommid šovinistlike poola grupeeringute poolt. Asi läks nii kaugele, et aastal 1932 mõistis Rahvasteliit hukka Poola valitsuse tegevuse ukraina elanikkonna vastu.

Aastatel 1938–1939 läks Tšehhoslovakkia alla kuulunud Karpaadi-Ukraina Müncheni leppe alusel ja Tšehhoslovakkia lõhenemise tõttu Ungari alla.

Tulenevalt mittekallaletungi lepingust Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel ja selle lisaprotokollist huvisfääride jagamise kohta ning sellele järgnenud sissemarsist Poolasse ühendati aastal 1939 Ukraina NSV-ga Lääne-Ukraina, aastal 1940 Põhja-Bukoviina ja Bessaraabia Ukraina osa.

²⁴ Ukraina Suur Näljahäda – massiline nälg, mis haaras aastatel 1932-1933 kogu Ukraina NSV territooriumi, nõudes märkimisväärselt suuri inimohvreid, ja mille haripunkt saabus 1933. aasta esimesel poolel ning mida Ukraina sündmuste erijoonte eitajad peavad osaks NSVL üleüldisest näljahädast aastatel 1932–1933.

Lisa 4

Ukraina (mõningaid poliitilisi sündmusi aastatel 1939–1945)

Suure isamaasõja aastatel oli kogu Ukraina territoorium okupeeritud Saksa vägede poolt. Sõja algul üritasid Ukraina natsionalistid luua Ukraina riiki Saksamaa protektoraadi all, ent okupatsioonivõimud suhtusid sellesse ideesse äärmiselt negatiivselt. Selle tagajärjel suleti iseseisvuse pooldajad, nende hulgas Stepan Bandera, koonduslaagritesse. Sõja-aastatel hakkas Ukraina territooriumil laialt levima partisaniliikumine. Partisanirühmi moodustus mitte ainult Nõukogude aktivistide, vaid ka rahvuslike organisatsioonide initsiatiivil. Neist tuntuimateks said Kovpaki nõukogulik ühendus ja natsionalistlik UPA. Saksa okupatsioon Ukrainas paistis silma äärmise julmusega, eriti suhtumises juutidesse. Ainuüksi Kiievis – tuntuimas rahulike elanike hukkamise paigas Babii Jaris – hukati üle 100 000 inimese. Ukraina territoorium vabastati aastal 1944.

Sõjalaine pühkis üle kogu Ukraina kaks korda: algul läänest itta, siis idast läände. Sõjas hukkus üle 5 miljoni Ukraina elaniku, ligi 2 miljonit viidi Saksa maale sunnitööle. Ukraina territooriumil purustati ligi 700 linna ja asulat ning 28 000 küla. Üle 10 miljoni inimese jäi peavarjuta. Majandus oli saanud ränga hoobi.

Ukraina rahvuslaste organisatsioon

See oli ukraina poliitiline organisatsioon, mis loodi 2. veebruaril 1929 Lääne-Ukrainas (mis tol ajal oli Poola kontrolli all) esialgu rahvusliku liikumisena. Algse eesmärgina deklareeriti ukraina elanikkonna kaitsmist Poola valitsuse repressioonide ja ekspluateerimise eest, lõppeesmärgina aga sõltumatu ja ühtse Ukraina riigi loomist, mis pidi hõlmama osa Poola, Nõukogude Liidu, Rumeenia ja Tšehhoslovakkia territooriumitest, mida asustasid ukrainlased. Seejuures pidas organisatsioon vägivalda vastuvõetavaks abinõuks võitluses sise- ja välisvaenlastega, samuti kättetasumises „Ukraina okupeerimise eest Poola ja Nõukogude liidu poolt“. Aastal 1940 lõhenes organisatsioon kaheks: vanemad, mõõdukamad liikmed toetasid Andrei Melnikut (OUN-M), nooremad ja radikaalsemad Stepan Banderat (OUN-B). Viimane rühmitus saavutas kontrolli Lääne-Ukraina rahvusliku liikumise üle, seejuures organisatsiooni sõjalise tiiva – Ukraina mässulise armee (UPA) – üle, mis oli suurim rälvastatud vastupanuliikumise ukraina rühmitus.

Ukraina rahvuslaste organisatsioon (bandeeralaste liikumine OUN-B või revolutsiooniline OUN-R)

See oli üks OUN-i fraktsioone, mille tekkimist seletavad ajaloolased mitmeti. Põhiliselt viitavad versioonid OUN-i sisekonfliktile organisatsiooni Melnikovi

juhitavate konservatiivsete liikmete ning radikaalsete noorte vahel eesotsas Stepan Banderaga (vt Lisa 4). Uue fraktsiooni OUN-R tekkeajaks peetakse 10. veebruari 1940. Aprillis 1941 kuulutas see liikumine end OUN-i ainuõigeks esindajaks.

Veebruaris 1943 võeti vastu nimetus OUN-SD (iseseisvuslased-suurriigi toetajad). 1943. aasta suve lõpuks kadus see haru taas ära. Sõjajärgsel perioodil toimus OUN-(B)-s endas lõhenemine, mis viis kolmanda (välismaise) OUN-i tekkeni. Praegusel ajal (aastal 1992) nimetab end OUN-B mantlipärijaks Ukraina Rahvuslaste Kongress (KUN).

Ukraina mässuliste armee (UPA)

See oli Ukraina rahvuslaste organisatsiooni relvastatud tiib, mis tegutses kevadest 1943 territooriumitel, mis kuulusid kindralkubermangu alla (Galiitsia 1943. aasta lõpust, Holštšina 1943. aasta sügisest), Ukraina Reichkomissariaadi alla (Volõna 1943. aasta märtsi lõpust) ning Rumeenia Transnестria alla (Põhja-Bukoviina alates 1944. aasta suvest), mis aastatel 1939–1940 läksid Poola ja Rumeenia koosseisu.

Aastatel 1943–1944 tegutsesid UPA väed nõukogude partisanide, (kommunistlike, aga ka Inglise valitsusele alluvate) poola põrandaaluste vastu ning Saksa okupatsioonivõimude ja nende sõjaliste formeeringute vastu. Alates 1943. aasta lõpust, 1944. aasta algusest tegi UPA koostööd Saksa vägedega ja politseiga, tegutsedes Saksa eriväeosade Gestapo ja Abveri huvides. Alates 1946. aasta keskpaigast tegi UPA koostööd Briti ja Ameerika eriteenistustega.

Formaalselt lõpetati staapide ja allüksuste tegevus 3. septembril 1949. See aga ei katketanud nõukogudevastast rahvuslikku põrandaalust tegevust Ukraina NSV ja Valgevene NSV läänepoolsetes oblastites. Faktiliselt likvideeriti see alles 1953. aasta lõpuks, ehkki väikesed omaette tegutsevad grupid säilisid 1956. aasta alguseni.

Stepan Bandera

Stepan Andrejevitš Bandera (sünd. 1. jaanuaril 1909 Austria-Ungaris Galiitsias Starõi Ugrinovis; surn. 15. oktoobril 1959 Saksa Föderatiivses Vabariigis Münchenis), üks ukraina iseseisvusliikumise liidreid aastatel 1941–1959, ukraina rahvuslaste organisatsiooni juht (OUN-B).

Terve rea allikate järgi oli Banderal 1941. aasta algul Saksa sõjaväeluure juhatusega rida kohtumisi, mille tulemusel algas pataljonide „Nachtigal“ (rida allikaid viitavad seoses selle nimetusega „Bandera-nimelisele ukraina leegionile“) ja „Roland“ formeerimine. 1941. aasta kevadel saab OUN-R Abwerilt 2,5 miljonit marka samasuguse võitluse pidamiseks NSV Liidus.

Aprillis 1941 kutsus OUN-i revolutsiooniline tiib Krakovis kokku „oma“ ukraina rahvuslaste suurkogu, kus OUN-i peaks valiti Stepan Bandera, tema asetäitjaks Jaroslav Stetsko. OUN-i liikme tervituseks kinnitati tervitus „Au Ukrainale“, millel vastati: „Au kangelastele“, samuti oli lubatud lühiversioon: „Au“ – „Au“. Bandera juhatusel kinnitati OUN-i lipu värvid: must ja punane.

Kongressi otsustes öeldi: „Juudid on NSV Liidus kõige andunud valitseva bolševistliku režiimi toetajad ning nad on Moskva imperialismi avangard Ukrainas. Ukraina rahvamasside juudivastast meelestatust kasutab Moskva bolševistlik valitsus ära, et juhtida nende tähelepanu kõrvale hädade tegelikest põhjustest ning et suunata see ülestõusu käigus juudivastastele pogrommidele. Ukraina rahvuslaste organisatsioon võitleb juutide kui Moskva bolševistliku režiimi avangardi vastu, samas rahvamasse teavitades, et peavaenlaseks on Moskva.“

OUN-i kongressi järel vastu võetud alusdokumendis – juhendis „OUN-i võitlus ja tegevus sõjaajal“ – teatati: „Kaose ja segaduse ajal pidada enda kohuseks mittesoovitavate poola, Moskva ja juudi tegelaste, eriti Moskva bolševistliku imperialismi toetajate likvideerimist; rahvusvähemused jagunevad järgmiselt: a) meile lojaalseteks, eeskätt seni veel rõhutatud rahvaste liikmed, b) meile vaenulikeks, nagu moskoviidid, poolakad ja juudid; ... Hävitada võitluses eeskätt neid, kes režiimi kaitsevad: ümberasustada inimesi nende maadele, hävitada eeskätt intelligentsi, keda ei tohi lasta mitte mingitesse juhtorganitesse; teha üleüldse võimatuks intelligentsi „tootmine“, ligipääs koolidele jne. Juhte hävitada... Juutide assimileerimine on välistatud.“

Saksa eliitvägede kannul saabusid Stepan Bandera ja Jaroslav Stetsko koos rühma poolehoidjatega 29. juunil Lvovi, kus Bandera kinni peeti ja saadeti tagasi Krakovisse, Stetsko aga kutsus järgmisel päeval kokku „Ukraina rahvus- kogu“ ja kuulutas 30. juunil 1941 välja „Ukraina riigi“, mis pidi ühes Suur- Saksamaaga kehtestama kogu maailmas uue korra eesotsas „Ukraina rahva juhi Stepan Banderaga“.

Saksa armee edusammud ja kiire edasiliikumine itta 1941. aasta kesk- paigaks andsid Hitlerile põhjust öelda lõplikult lahti „Ukraina riigi moodusta- mise“ ideest. Stetsko ja Bandera, kes olid korduvalt püüdnud natsijuhtkonnale kirjalikult selgitada oma seisukohta, viidi 15. septembril 1941 Berliini kesk- vanglasse, 1942. aasta jaanuaris aga viidi nad üle Saksenhauseni koondus- laagri eribarakki „Zellenbau“. 1943. aastast 1943. aasta alguseni saabus nende juurde teisigi rahvuslaste liidreid, nagu T. Bulba-Borovets ja A. Melnik. Kirjel- dades viibimist Saksenhausenis, märkisid nad, et toitlustus oli sõjaolude kohta üsna hea ning neil oli võimalik vabalt liikuda territooriumil ja mõnikord koguni väljaspool seda.

Sakslased vabastasid Bandera ja tema poolehoidjad 1944. aasta sügise hakul. Pärast vabastamist tegid sakslased Banderale ja veel mõnele vangistuses viibinud OUN-i juhtliikmele ettepaneku asuda nende loodava ukraina rahvusliku organi etteotsa, võitlemaks NSV Liidu vastu, ent nagu OUN(B) allikad kinnitavad, Bandera „lükkas sakslaste ettepaneku otsustavalt tagasi ega läinud koostööle“. Teiste andmete järgi jäi ta talvel 1944–1945 nõusse ja muu hulgas instrueeris Krakovis Abverstelle komandosid ning sattus Nõukogude vägede hõivatud territooriumile, kust Otto Skortseni ta hiljem Reichi territooriumile saatis.

Pärast Saksamaa kapituleerumist loob OUN(B) 1945. aasta lõpus juba kontakti luurajatega NSV Liidu endiste liitlaste seast, et luua Hitleri-vastane koalitsioon. Samal ajal tegutseb OUN(B) aktiivselt ümberasustatute laagrites. 1946. aasta talvel asutatakse Münchenis eesotsas Stepan Banderaga 34 OUN (rajatagune osa, sest selgub, et põhiosa Bandera poolehoidjatest asub NSV Liidu kontrollitavatel territooriumitel). Samal aastal moodustatakse Bolšemisvastane Rahvaste Blokk eesotsas Jaroslav Stetskoga.

15. oktoobril 1959 tappis KGB agent Bogdan Stašinski Stepan Bandera trepikojas tema kodumajas, kus ta koos perega elas. Trepil suunati talle spetsiaalselt pihustist näkku tsüaankaaliumi lahuse juga. Stepan Bandera maeti 20. oktoobril Valdoridhofi kalmistule Münchenis. OUN-i rajataguse haru juhatus teatas oma juhi surmapäeval, et see oli poliitiline mõrv – tapmiste sarja jätk, mis oli alanud 1926. aastal Simon Petljura mõrvaga Pariisis ja jätkunud 1938. aastal Jevgeni Konovaltsi mõrvaga Rotterdamis. Saksa kohtuorganid teatasid 17. novembril 1961, et tapjaks oli KGB agent Bogdan Stašinski. 8.-15. oktoobri 1962 peeti Stašinski üle Saksamaal kohut (kevadel 1961 põgenes ta Ida-Berliinist Lääne-Berliini, kus pöördus Ameerika esindusse ja tunnistas üles Bandera tapmise, samuti oli ta paar aastat varem tapnud piiritaguse OUN-i ühe juhi Lev Rebeta, väljaande „Ukraški Samostšik“ toimetaja, Bandera endise poliitilise vastase). Kohtus tunnistas Stašinski, et tegutses NSV Liidu juhtkonnalt saadud juhendite järgi. 19. oktoobril langetati kohtuotsus, millega Stašinski mõisteti 8 aastaks range režiimiga vanglasse.

KGB juhtkond eitas oma osalust Bandera tapmises kuni viimase ajani. Alles aastal 2005 tunnistas endine KGB esimees Vladimir Krjutškov, et „Stepan Bandera tapmine oli üks viimaseid soovimatute elementide likvideerimisi vägivallameetoditega“.

20. jaanuaril 2010 omistas Ukraina president Viktor Juštšenko oma määrusega Stepan Banderale postuumselt Ukraina kangelase aunimetuse, formuleerides seda kui „vankumatu hingega rahvusliku idee kaitsmise eest, kangelaslikkuse ja ennastohverdavuse ilmutamise eest võitluses sõltumatu Ukraina

riigi eest". See otsus kutsus esile vastandlikke reaktsioone nii Ukrainas kui piiri taga.

„Sergei on jutuvestja, kes oma vaimustuse ja hasardiga tõmbab kuulajaid magnetina. Aga ka tema kirjutised köidavad nii, et raske on lugemist katkestada ja raamatut kõrvale panna. Samas on need tõsielu lood. Tõsise usuvõitleja lood. Neist on mõndagi õppida...”

— Silver Silliksaar